

Világtörténelem

RÉGMÚLT ÉS KÖZELMÚLT A HARMADIK ÉVEZREDBŐL NÉZVE

Kik voltak minden idők legnagyobb vezetői?

Trianon a francia hatalmi politika rendszerében

Amerikai légi támaszpont szovjet földön

Simón Bolívar hadjáratának nyomában

Mások élete

Van-e „normális” fejlődés, társadalom és viselkedés?

A Zelenszkij-jelenség

Port Arthur: börtön a világ végén

Mikor avatkozhatnak be államok más országok belügyeibe?

Amikor városok száradnak ki

10. SZÁM
2020. JÚNIUS
1490 FT

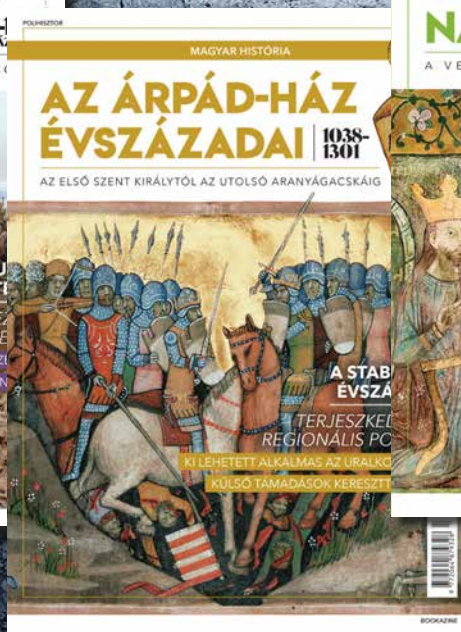
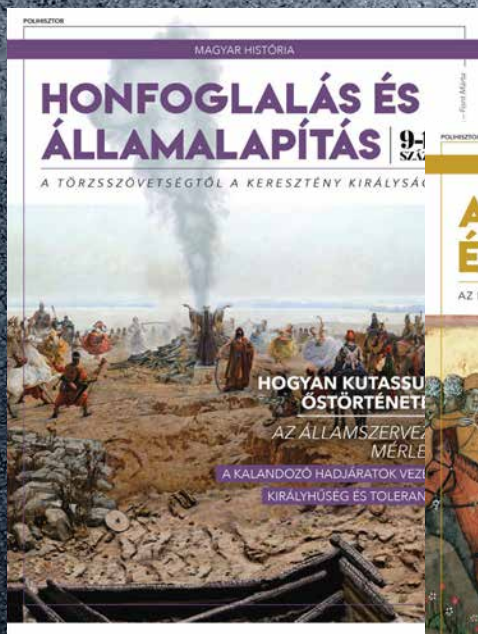

MAGYAR HISTÓRIA

A magyar történelem évszázadait áttekintő hétrészes sorozatával a Kossuth Kiadó arra vállalkozik, hogy az eddigieknél színesebben, érdekesebben mutassa be a magyarság és Magyarország történetét. A felkért jeles történészek – ki-ki saját korszakának kiváló ismerője – biztos kézzel vezetik olvasóinkat abban a labirintusban, amelyet a magyar történelem meghatározó eseményei, fordulatai, zsákutcai rajzolgatnak elénk. Az évszázadokon átívelő történelmi korok főbb

csomópontjainak érintése mellett kitekintenek a szomszédos – ellenséges és szövetséges – államalakulatokra, felvillantanak párhuzamos történéseket az európai és világtörténelem színpadáról, kitérnek hadászati és kulturális részletekre, megmutatnak néhány kevésbé ismert mozzanatot is. A tárgyyszerű eseménytörténetet számtalan kép, térképpel, ábrával és infografikával tesszük „láthatóvá”, a mai fiatal nemzedék számára is befogadhatóvá.

Az eddig megjelent három kötet megvásárolható puha táblás és kemény táblás kivitelben is.

Kemény táblás kivitelben:
3990 Ft helyett **2990 Ft/kötet**
Puha táblás kivitelben:
1890 Ft helyett **1490 Ft/kötet**

A sorozat további kötetei:
Három ország egy haza (1526–1699)
Újjáépítés és modernizáció (1699–1795)

Lángoktól ölelt ország (1914–2004)
Haza és haladás (1796–1914)

Kedves Olvasó!

A bőség zavarát ígérem Önöknek. No, nem az ívóvízből, mert hogy abból milyen kevés jut az úgynevezett vagy egykori harmadik világ ellenőrizetlenül növekvő megapoliszaiba, arról sokkoló tényeket ismerhetnek meg (8. oldal).

Címlaptémánkban szokatlanul nagy terjedelmű összeállítást találunk, s igen meglepő személyiségekkel és indokolásokkal fognak találkozni.

Ugyanis a megkérdezett szakértők korántsem csak a történelem legismertebb uralkodói, hadvezérei és politikusai között keresték inspirálójukat, hanem a mi Európa- és Amerika-centrikus világunkból kilépve olyan japán, kínai vagy éppen afrikai személyiségekről is adnak portrét, akiket sokunk még névről sem ismer (16. oldal).

Világtörténelmi magazin lévén Trianon centenáriumán olyan tanulmányt kerestünk, amely a versailles-i békeszerződés rendszerét, és mindenekelőtt a minket sújtó diktá-

tumot belehelyezi az akkori nemzetközi politikai célrendszerekbe. Cikkünk a diktátumhoz vezető utat részletezve erősen árnyalja azt a közkeletű vélekedést, hogy a megalázó békeszerződés a francia politika számlájára írandó (36. oldal).

Ebből a számból sem marad ki a népszerű rovat: *A Nagy Kérdés*. Most öt szakértő a szuverenitás témájához szól hozzá: mikor és ki avatkozhat be más országok ügyeibe. A szokásos pró és kontra érvek például arról, hogy legitim volt-e eltávolítani Szaddám Huszeint Irakból (76. oldal).

VIII. Henrik házasságai és egyházalapítása révén híresült el, és – legalábbis Anglián kívül – a homályban maradnak államvezetői tevékenységei. A szemben álló nézőpontokat ütköztető rovatunkban most az uralkodónak az ősi ellenféllel, Franciaországgal kapcsolatos politikáját vesszük górcső alá (62. oldal).

Mikor kezdődött a hidegháború? Érdekes történetet kapunk a második világháborúból: az amerikai–szovjet kooperáció első szakaszában egy amerikai légi támaszpont létesült szovjet területen. A Szovjetunióknak nagy szüksége volt akkor a tengerentúliak támogatására, ám a bizalom az ő részükről messze nem volt töretlen – a viszony volta-képpen már magában hordozta a későbbi ellentéteket (44. oldal).

Töltsenek el kellemes és tanulságos órákat e lapszám mellett.

Papp Gábor
főszerkesztő

Ajándékozzon BBC History-előfizetést extra kedvezménnyel!

Egyéves előfizetés

(12 lapszám)
10 740 Ft helyett
7950 Ft

26% kedvezmény

Féléves előfizetés

(6 lapszám)
5 370 Ft helyett
4290 Ft

20% kedvezmény

3 EGYSZERŰ MEGRENDELÉSI LEHETŐSÉG:

Interneten
www.kossuth.hu

Telefonon
(06-1) 225-8400
(06-1) 782-1710

Postán
1327 Budapest,
Pf. 55.

Fejtő Ferenc Könyvesbolt • 1043 Budapest, Bocskai u. 26. • 06-1/888-9120
Örkény István Könyvesbolt • 1137 Budapest, Szt. István krt. 26. • 06-1/782-1710
Toldy Ferenc Könyvesbolt • 1011 Budapest, Fő u. 40. • 06-1/201-9582
Kölcsey Ferenc Könyvesbolt • 8200 Veszprém, Cserhát lakótelep 7. • 06-20/542-2088

Szegregált grillezési összejövétel egy alabamai ültvényen az 1930-as években. Boas és kollégái megkérdőjelezték a fehér felsőbbrendűség ideológiájának érvényességét

16 Kik voltak minden idők legnagyobb vezetői?

Bátorság, türelem, könyörtelenség. Biztos, hogy ilyen tulajdonságok kellene a „nagyisághoz”? 21 történész és író megindokolja, hogy kit tart korszakalkotó jelentőségű személyiségnek

36 Trianon a francia hatalmi politika rendszerében

ORMOS MÁRIA

Eléggé közkeletű nálunk a vélekedés, hogy a megalázó békeszerződés alapvetően a francia politika számlájára írható. A kép árnyalásra szorul

68 Mások élete

CHARLES KING

Margaret Mead és kollégái azzal, hogy megkérdőjelezték az ember „normális” fejlődéséről szóló felfogást, egy új tudományágat hoztak létre: a kulturális antropológiát

76 A NAGY KÉRDÉS

Mikor kell az országoknak beavatkozniuk mások belügyeibe?

Öt szakértő a szuverenitás témájához és a nemzetközi közösség felelősségéhez szól hozzá

82 A Zelenszkij-jelenség

FEDINEC CSILLA

Hogyan lehet egy hétköznapi emberből, akit történetesen a televízióból ismert meg a nép, Ukrajna elnöke? A történet, ha nem is egyedülálló, rendkívül érdekes és tanulságos

95 A szövetséges légierők szerepe a náci Németország legyőzésében

PATRICK FACON

Lassan évszázados a vita arról, hogy a légi hadviselés eldöntheti-e egy háború kimenetelét

ROVATOK

54 Egy év képekben – 1903
Richard Overy

62 Nézőpontok
VIII. Henrik birkózása
a francia diplomáciával
Alexander Larman

RÖVIDEN

8 Fókuszban
Amikor városok száradnak ki
Sudipta Sen

14 Történelmi hírek

KULTÚRA

44 Egy nagy reményekkel indult szovjet-amerikai katonai támaszpont története
Serhii Plokyh és Matt Elton beszélgetése

KÜLÖNLEGES EMBEREK

52 Brünhilde frank királyné
Eleanor Rosamund Barraclough

UTAZÁSOK

88 Simón Bolívar kolumbiai felszabadító
hadjárata nyomában
Daniel Rey

102 A világ csodái – Port Arthur, Ausztrália
Paul Bloomfield

Ebben a számban azt kérdezzük, hogy...

mi tette a kínai Vu Cö-tient a föld-
kerekség legtöbb emberen uralkodó
régenscsászárnőjévé? **24**

milyen előzmények nyomán és milyen
nagyhatalmi érdekek hálójában alakult
ki a versailles-i békerendszer? **36**

Margaret Mead tanulmányútja Amerikai
Szamoán milyen felismerések után
járult hozzá a kulturális antropológia
tudományának kialakulásához? **68**

hogyan kezdődött a hidegháború már
a második világháború alatt egy szovjet-
amerikai légi támaszponton? **44**

milyen viszontagságos
úton szabadította föl
Simón Bolívar Kolumbi-
át a spanyol gyarmati
uralom alól? **88**

44

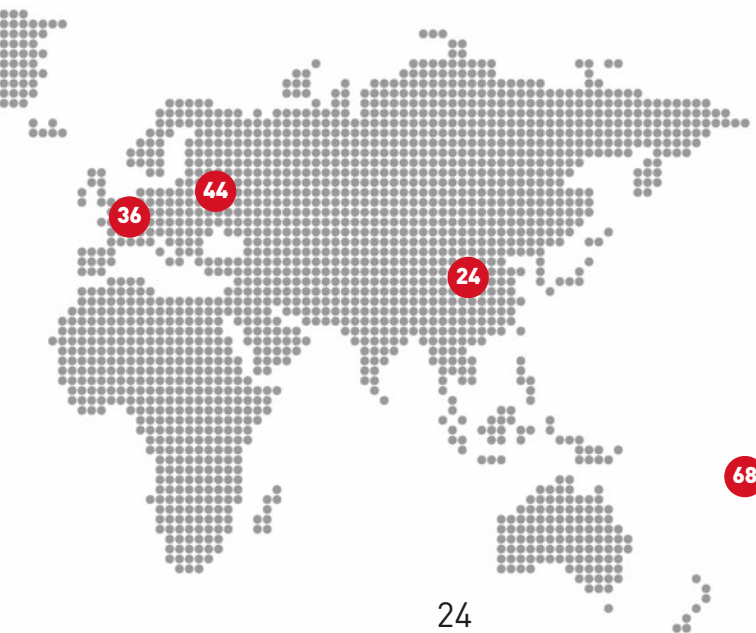
88

Fizessen elő
a negyedévenként
megjelenő
Világtörténelem
számaira!
4

BORÍTÓILLUSZTRÁCIÓ
DAVIDE BONAZZI

24

36

68

10. szám / 2020. június

KOSSUTH VEVŐSZOLGÁLAT

(36-1) 225-8400, 225-8401
vevoszolgalat@kossuth.hu

SZERKESZTŐSÉG

(36-1) 888-9153
bbchistory@kossuth.hu
BBC History, 1327 Budapest, Pf. 55
Kiadja a Kossuth Kiadó Zrt.
Felelős kiadó: **Kocsis András Sándor**
elnök-vezérigazgató

Főszerkesztő: **Papp Gábor**
Művészeti vezető: **Kiss Áron**

A szerkesztő munkatársa: **Bulyovszky Csilla**
Fordítók: **Boross Anna** (88-94., 102-103. old.),
Györfly Iván (16-27. old.),
Kállai Tibor (27-35., 44-51., 68-75. old.),
Rindó Klára (6-15., 54-61., 76-81. old.)
Szabó Zsolt (62-67. old.)

ELŐFIZETÉS

(36-1) 225-8400, 225-8401
vevoszolgalat@kossuth.hu

belföldre és régebbi számok:

Fejtő Ferenc Könyvesbolt (36-1) 888-9120
Örkény István Könyvesbolt (36-1) 782-1712
Toldy Ferenc Könyvesbolt (36-1) 225-8400

külföldre:

Color Interpress Kft. (36-1) 243-9232
e-mail: info@colorinterpress.hu

HIRDETÉS

LifeTime Media Sales House
1021 Budapest, Hűvösvölgyi út 75/A.
Tel.: (36-1) 316-4556
email: ertesites@lam.hu

Készült az Ipress Center Central
Europe Zrt.-ben. 2600 Vác, Nádas utca 8.
Felelős vezető: **Borbás Gábor**
(36-27) 518-990

ISSN 2560-2640

A BBC World Histories főszerkesztője:

Matt Elton

A BBC History főszerkesztője: **Rob Attar**

Művészeti vezető: **Susanne Frank**

Képszerkesztő: **Samantha Nott**

Immediate Media Company
Tartalomért felelős igazgató:

David Musgrove

Kereskedelmi igazgató: **Jemima Dixon**

Kiadói igazgató: **Andy Healy**

Ügyvezető igazgató: **Andy Marshall**

Vezérigazgató: **Tom Bureau**

Licenc: **Tim Hudson**

Nemzetközi kapcsolatok: **Anna Genevier**

Licenctulajdonos: BBC Worldwide Limited
101 Wood Lane, London W12 7FA
A History- és a BBC-logó a British
Broadcasting Corporation bejegyzett
védjegye.

© Immediate Media Company
(Bristol/London) Limited.

Minden jog fenntartva. A magazin
tartalma szerzői jogvédelem alá esik.

➔ **ÍRJON
NEKÜNK!**

E-mail

bbchistory@kossuth.hu

Postacím

Levelek, BBC History
1327 Budapest, Pf. 55

Röviden

Történelem a mai hírek mögött

Kiszáradt India

Egy férfi vándorol a Csembarambakkam tó kiszáradt medrében Tamilnádu államban, Dél-Indiában, 2019 májusában. 2019 nyarán a Csennait ellátó főbb tározó vízszintje teljes kapacitásának 2%-a alá esett

Amikor városok száradnak ki

A múlt nyáron India városai vízhiánytól szenvedtek – és ahogy **Sudipta Sen** mondja, ez nem új jelenség, hanem az egész világon egyre gyakoribb probléma a nagyvárosokban

„Az ellenőrizetlen és tervszerűtlen növekedés, a bevándorlók beáramlása és az elégtelen infrastruktúra mind tovább súlyosbította a klímaváltozás következményeit, nagyban csökkentve a vezetékes vízellátást India városaiban”

Tavaly az északkeleti monszunok ismét későn érkeztek Észak-Indiába, így újabb katasztrofális, ivóvíz- és háztartásvíz-hiányos nyárral nézett szembe Csennai lakossága. A helyzet ezúttal súlyosabb volt, mint általában. Az újságokat és a közösségi oldalakat elárasztották a valaha megbízható vízforrásnak számító, csontszáraz Csembarambakkam tóról és az aszályban parkolóként hasznosított Adayalampattu tóról készült képek. A helyi önkormányzat épülete előtt összecsapó rendőröket és tüntetőket megőrkítő fotók szintén bejárták a világot.

Csennai gondjai nem ma kezdődtek. A tamil író, Ashokamitran, *Thanneer* (Víz) című, 1973-as regényében leírja a Csennai egyik városrészében a vízzel folytatott mindennapi küzdelmet. A könyvben a szerző saját, az 1960-as évek végén az akkoriban Madrásznak nevezett, aszály sújtotta városban megtapasztalt élményeiből merített.

Manapság sokkal rosszabb a helyzet. A Csennait egykor ellátó majdnem 24 vízgyűjtő területből mára csupán 9 maradt. A Cooum és Adyar folyók, valamint az Otteri-csatorna leapadtak és elszennyeződtek. A 2019-es szárazság csúcspontján 10 millió liter vizet szállítottak vonatokkal a 120 mérföldre nyugatra lévő Jolarpettaiból Csennaiba. A város több részén az elkéseredett emberek gödröket ástak, hogy össze tudják gyűjteni a kiszámíthatatlan monszunesők csapadékát.

Több más túlnépesedett indiai városhoz hasonlóan Csennai is csak nehezen

Csennai lakói sorban állnak 2019 júliusában, hogy megtöltsék vízesedényeiket. A 2018-ban az elmaradt esőzés és a 2019-es későn érkező monszun miatt csaknem fél Indiát pusztító aszály sújtotta

tudta fejleszteni a szennyvízkezelését és talajvíz-újrahasznosítását. Ez szegény egy olyan térségben, ahol a száraz síkságokon az esővíz víztározókba és kutakba gyűjtésének történelmi hagyománya van.

Az ellenőrizetlen és tervszerűtlen növekedés, a bevándorlók beáramlása és az elégtelen infrastruktúra tovább súlyosbította a klímaváltozás következményeit, és emiatt India városaiban számottevően romlott a lakosság vezetékes ivóvízzel való ellátása. A nemzeti családi egészségfelmérés, a National Family Health Survey 2015–2016-os kutatása szerint az országban a városlakók 31%-a nem jutott vezetékes ivóvízhez. A hírek

szerint az egy főre jutó vízellátás drámaian visszaesett Indiában, míg a természetes vízgyűjtő helyek, tavak és folyók továbbra is veszélyben vannak. Delhi egyes részein a talajvíz szintje 20–30 méter mélyre süllyedt, és a felszín alatti víz emberi használatra alkalmatlan.

India éves háztartási vízigényét 3000 milliárd köbméterre becsülik, míg az éves csapadékmennyiség 4000 milliárd köbméter, de ennek csupán 8%-át gyűjtik be. Egy 2016–2017-es kutatás szerint Delhi ivóvizének majdnem 40%-a veszett el az elosztás során a szivárgások, a lopás és a nem megfelelően karbantartott hálózat miatt.

Munkások dolgoznak az Alsó-Gangesz-csatornán 1872 körül. Bár a Mogul Birodalom idején is épült öntözőrendszer, de a brit uralom alatt, a 19. század végén kaptak a mérnökök jelentős szerepet az öntözés és a vízgazdálkodás területén Indiában

Egy gyerek tölti meg vödörét a pocsolyából, amelyet egy törött vízvezeték hozott létre Sziliguriban, Északkelet-Indiában. Egy 2015–2016-os tanulmány szerint a városi háztartások 31%-ának Indiában nem jut vezeték ivóvíz

Manapság a világ lakosságának legalább 54%-a nagy, folyamatosan terjeszkedő városokban él, ahol az elmúlt 60 évben megnégyszereződött a háztartások vízfogyasztása. A vízciklus változásait és az újrahasznosítható ivóvíz mennyiségének csökkenését megjósolni hivatott, új globális hidrológiai modellek körülbelül 70 nagyvárost tartanak különösen veszélyeztetettnek. A vizet számos esetben messzi vízgyűjtő területekről, csöveken és csatornákon keresztül szállítják, hogy ellássák a városokat, de nem foglalkoznak a vízgyűjtő területek fenntartásával. Egy másik kutatás szerint a városi felszínvíz-hiány 2050-re egymilliárd embert érinthet komolyan a világ egyes részein. A legnagyobb gondok Dél-Afrikában, Dél-Amerikában, a Csendes-óceán keleti partján és Kelet-Ázsiában lesznek.

Az urbanizáció évszázadai

A mostani helyzet az évszázadok óta tartó urbanizáció és a klímaváltozás megállíthatatlan folyamatának együttes

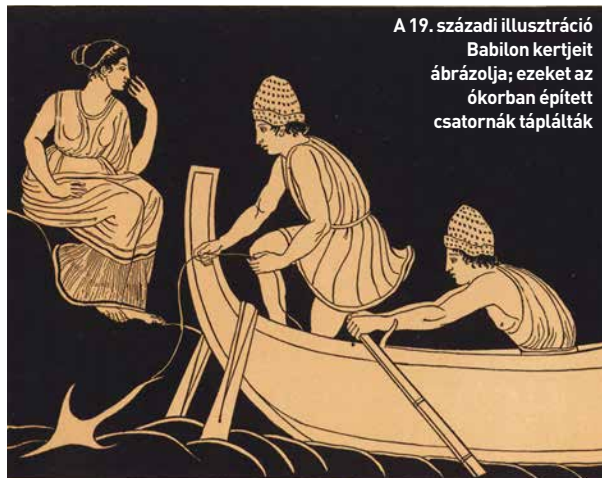
„Amikor New York lefoglalta a Catskill-hegység vízgyűjtő területét, hogy fedezze a saját vízigényét, ennek ökológiai költségét az árvizektől sújtott vidéki települések fizették meg”

következménye. A városok közötti, víztért folytatott harc borzalmas hatással volt a világ nagy folyóinak állapotára.

Az indiai monszunesők az idők kezdete óta kiszámíthatatlanok voltak. Az időnkénti szárazságok és áradások mindig a vidéki élet részét képezték a szubkontinensen. A 19. század végén az indiai brit uralom, a Rádzs égisze alatt megkezdődött ipari forradalom során épültek meg az ország első csatornáit és gátjai. Ekkor nőtt meg a mérnökök szerepe az öntözésben és a vízelosztásban. A függetlenség elérése után a gátak és a vízerőművek lettek az indiai technokrata állam sarokkövei, mivel az állam a fejlődés érdekében mindent megtett, hogy túllépje az édesvíz-hozzáférés természet szabta határait. Manapság viszont a megbolygatott természeti erők feszegetik a technológia határait, mint azt az India városaiban terjedő vízkrízis is mutatja.

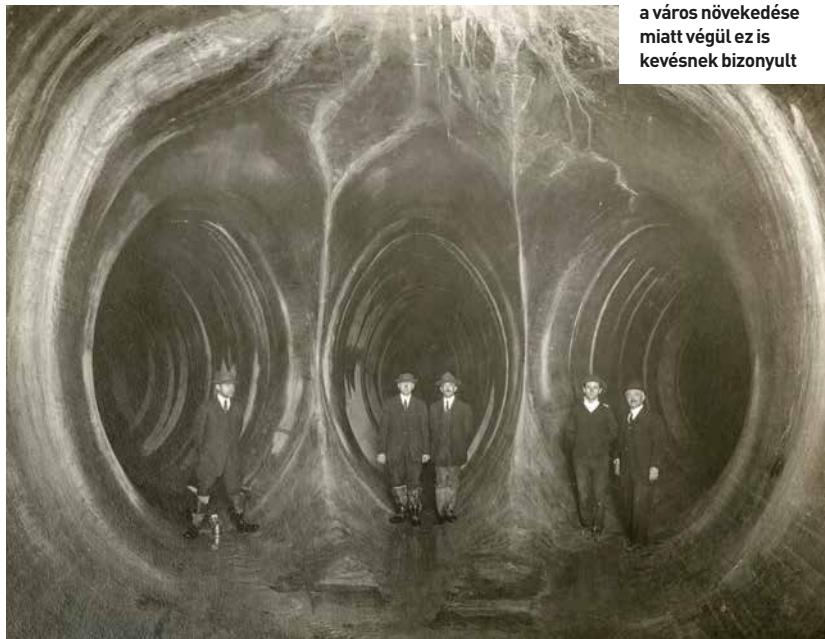
A városok ősidők óta az emberi igényeket, innovációt és leleményt próbára tevő helyek voltak. Ur, Babilon, Mohendzsodáro és Pataliputra, mind termékeny folyó völgyekben találhatóak. Ezek a városok nemcsak a folyók által öntözött területeken termelték a szükséges élelmet, hanem csatornákkal és gátakkal is próbálták megváltoztatni a terület vízprofilját, hogy mérsékeljék a szárazságok és áradások okozta károkat.

Ez a régi ökológiai egyensúly borult fel véglegesen az európai ipari forradalom idején, amikor a városok, különösen a nyugati világban, a vízmérnökök tudását felhasználva kezdték megbolygatni a vizek sorsát, örökre megváltoztatva a ter-

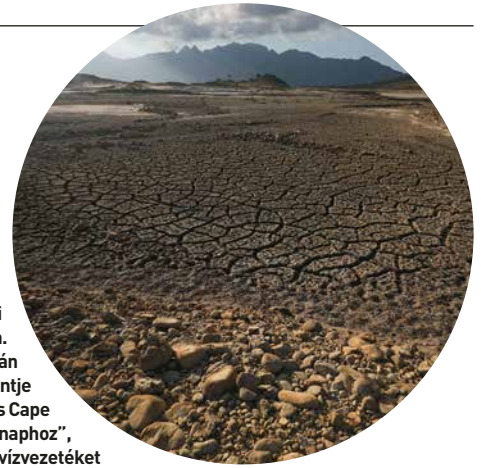

A 19. századi illusztráció Babilon kertjeit ábrázolja; ezeket az ókorban épített csatornák táplálták

A Catskills-vízvezeték-rendszer építése New York államban – korábban ez látta el ivóvízzel a várost. Az építkezés 1907-ben indult és 1927-ben fejeződött be, de a város növekedése miatt végül ez is kevésnek bizonyult

BRIDGEMAN/AG IMAGES

A Theewaterskloof-gát kiszáradt ágya a dél-afrikai Western Cape-ben, 2018 januárjában. Három egymást követő száraz tél után a hat fontos víztározó vízszintje kevesebb mint 30% alá esett, és Cape Town közel járt a „nulladik naphoz”, amikor lezárják a városi vízvezetékét

Emberek gázolnak át Mumbai egyik elárasztott utcáján 2019 szeptemberében. A városi lakosság ma már a vízmérnökökre bízta a vízgazdálkodást

mészetben található vízforrások sóartalmát. A városi szivattyúállomások megépítése és a háztartási vízfogyasztás sosem látott mértékű kizsákmányoláshoz és pazarláshoz vezetett. A távoli múlttal ellentétben, manapság a városi lakosságnak nincs sok beleszólása a víz-elosztásba. Az élet egyik nélkülözhetetlen elemét ma már teljes mértékben a várostervezők és a vízmérnökök szaktudására bíztuk.

A modern városok sok problémát okozhatnak a vonzáskörzetüknek. New York például 1907-ben lefoglalta a Catskill-hegység vízgyűjtő területét, hogy fedezze a saját vízigényét. És nemcsak a helyi, hóolvadék táplálta patakok és folyók vizét gyűjtötte be, hanem

a várostól 125 mérföldre folyó Delaware folyó két mellékfolyójából is vizet nyert. Ennek árát az árvizektől sújtott vidéki települések fizették meg. A 20. század közepének gazdasági fellendülését követően azonban ezek az intézkedések is kevésnek bizonyultak.

Szerencsére ma már más a helyzet. New York mellett több európai és amerikai nagyváros, Berlin, Amszterdam, Denver és Koppenhága, hogy csak néhányat említsünk, sikeresen alkalmazzák a fenntartható és személyes részvételt lehetővé tevő vízelosztási és konzervációs módszereket.

A sokkal szegényebb és sűrűbben lakott afrikai, ázsiai és latin-amerikai országok legnagyobb városai már nem

támaszkodhatnak vakon a régi megoldásokra: a folyók és más szárazföldi víztározók megcsapolására. Cape Town 2014 és 2018 között pusztító aszály sújtotta, emiatt a Western Cape hat legnagyobb duzzasztójának vízszintje végesen megcsappant, és a térség a vízrelvonó műveletek hatásainak baljós példája lett.

A Csennaihoz hasonló városok helyzete rávilágít, mekkora árat kell fizetnünk a hagyományos vízellátó területek elhanyagolásáért, amiért hagyjuk, hogy az erdőirtás, az erózió, a talajtúlhasználás és a monokultúras növénytermesztés – ami a trágyázó szerek és peszticidek átgondolatlan alkalmazása miatt hihetetlen sebességgel szennyezi a talajvizet – irgalmatlan nyomásának essenek áldozatul.

A klímaváltozás sebessége valószínűleg csak felgyorsítja ezeket a kiegyensúlyozatlanságokat. Ez nem csupán az India szárazsággal fenyegetett részein élő vidéki földművesek, de a városi szegények és a zsúfoltságban élő középosztály szenvedéseit is fokozza, akik életében az ivóvízhiány miatt a túlélésért folytatott küzdelem előterébe kerül. 🌍

Sudipta Sen a davis California Egyetem professzora, legutóbbi könyve a *Ganges: The Many Pasts of an Indian River* a Yale University Press kiadónál, 2019-ben jelent meg

Történelmi hírek

2 GALÍCIA SPANYOLORSZÁG

Visszatért Biblia

Egy ritka héber Biblia tért vissza Spanyolországba. Ezt a könyvet több mint 500 évvel ezelőtt itt készítették, de a tulajdonosait később elűzték innen. A „Kennicott Bibliát” állatok, mitikus lények és geometrikus minták díszítik. Igazi könyvrítkaságnak számít, mivel egyszerre mutat zsidó, keresztény és iszlám hatást. 1476-ban készítették egy gazdag zsidó család számára Galíciában, de 1492-ben, amikor a zsidókat kiűzték Spanyolországból, a család a könyvet is magával vitte. A kötetet később az Oxford Egyetem vette meg, és most kölcsönadta a galíciai kormánynak. Santiago de Compostelában állítják ki 2020 áprilisáig.

3 MADRID SPANYOLORSZÁG

Franco újratemetése

Francisco Franco testét a temetése után 44 évvel áthelyezték, hogy véget vessenek a nacionalista diktátor egyre határozottabban érzékelhető kultuszának. Franco 1937-től egészen 1975-ben bekövetkezett haláláig kormányozta Spanyolországot. Családja tiltakozása ellenére exhumálták az Elesettek völgyében álló bazilikából, ahol a spanyol polgárháború 30000 áldozatával együtt nyugodott, és a madridi El Pardo templomban, a családi sírboltban temették el újból 2019. október 24-én.

Francisco Franco holttestét elviszik az Elesettek völgyében álló bazilikából

1 RALEIGH-SZIGET EGYESÜLT ÁLLAMOK

Tengeri csigaházak a szárazföldön

Drónra szerelt lézertechnológiával leltek rá fel egy prekolumbián település eddig rejtett építményeire Florida partjainál. Bár a lelőhelyet már 1990-ben felfedezték, a Raleigh-sziget sűrű növényzete akadályozta a későbbi munkát. A Floridai Egyetem régészei most LIDAR szkenner segítségével 3D-s képeket készítenek a szigetről, és 37, csigahéjból emelt gyűrűt találtak. Ezekről a 900–1200 körül készülhetett építményekről azt feltételezik, hogy lakóterületet kerítettek körbe. Úgy gondolják, hogy a település a kürtcsiga héjból készített gyöngytermelés középontja lehetett, és az itt élők széles körű kereskedelmet folytattak ezzel a termékkel.

A település lakói a prekolumbiánus időkben a kürtcsiga héjból készített gyönggyel kereskedtek Észak-Amerika keleti részén

Emberi maradványok kerültek elő Szmolenszkben, amelyekről DNS-vizsgálattal megállapították, hogy a francia Gudin tábornok csontjai

4 SZMOLENSZK OROSZORSZÁG

Azonosított tábornok

Oroszországban egy táncterem parkettája alól kerültek elő Napóleon egykori tábornoka, Charles-Étienne Gudin de La Sablonnière maradványai. Gudin lábát amputálták, miután eltalálta egy ágyúgolyó az 1812. augusztus 19-i valutyinói csatában, amikor Napóleon megtámadta Oroszországot. A tábornok sebe elfertőzött, és három nappal később meghalt. Szívét visszavitték Párizsba, de nem tudták, hogy hol van eltemetve a teste. Tavaly novemberben a DNS-vizsgálat igazolta, hogy Gudin maradványait találták meg Szmolenszkben.

5 OROSZORSZÁG

Veszélyes játék

Egy új videojátékot bírálunk azért, mert rossz színben tünteti fel Oroszországot, és elferdíti a történelmi eseményeket. A *Call of Duty: Modern Warfare* című játékban szerepel a „Highway of Death” küldetés, amely egy kitalált országban, Urkistanban zajlik, és a történetben az orosz erők bombázzák a visszavonuló katonákat. A játék készítői állítják, hogy a játék cselekménye a fantázia szüleménye, de a játékot kritizálók rámutattak, hogy az Öböl-háború során az Egyesült Államok és szövetségesei tévesen úgy hitték, hogy egy iraki konvojot támadnak az úton, és ez az eset később a „highway of death”, a „halál országútja”-ként vált ismertté.

Jelenet a *Call of Duty: Modern Warfare* nevű számítógépes játékból, amelyet azért kritizálnak, mert állítólag elferdíti a történelmi eseményeket

6 OKINAVA JAPÁN

Várkastétrófa

Az UNESCO egyik világörökségi helyszínén, az Okinava szigetén álló japán várkastély csaknem teljesen elpusztult egy hatalmas tűzben. A Rjúkjú Királyság korában épült, 500 éves Suri várkastély komoly sérüléseket szenvedett a második világháború idején, de később újjáépítették, és az 1992-ben újból megnyitott erődítmény az idelátogató turisták kedvelt célpontja lett. A 2019. október 30-ról 31-re virradó éjjel pusztító tűz valószínűleg a főépületben keletkezhetett, és innen terjedt tovább a hét fő épületre. 🌐

Az okinavai Suri várkastélyban álló Szeiden (díszerem) elpusztult a 2019. októberében kitört tűzvészben

KIK VOLTAK MINDEN IDŐK LEGNAGYOBB VEZETŐI?

Bátorság, türelem, könyörtelenség – vajon ezek közül melyik jellemző egy inspiráló, hatékony vezetőre? Huszonegy történészt kértünk fel, hogy nevezze meg a legjelentősebbet közülük – azt, aki hatalmával élve pozitív hatást gyakorolt az emberiségre –, és mutassa be eredményeit, későbbi örökségét

A nagyság dimenziói

Mielőtt bemutatnánk a történészek által kiválasztott személyiségeket, **Peter Frankopan** megvizsgálja, mit jelent igazán kiváló vezetőnek lenni, s azt is, hogy miért van ebben kiemelt fontossága az örökségüknek

A vezetők nem választhatók el a hierarchiájuktól, s ha ezt történelmi léptékben vizsgáljuk, máris problémákba ütközünk. Vegyük például azt a jelenséget, hogy a múltban a történészek az egyének túlzott szerepet tulajdonítottak, és mélyreható következtetéseket vontak le arra nézve, egyetlen döntés miként „változtatta meg a történelmet”.

Ma már nagyobb eséllyel vesszük észre, hogy a vezetőket és cselekedeteiket igazán nehéz – ha nem lehetetlen – megérteni a sikerüket előmozdító szervezet nélkül. Lehet, hogy Lord Nelson adta ki a lényeges tűzparancsokat az 1805-ös trafalgarai csatában, de a döntő győzelemben legalább akkora – ha nem nagyobb – része volt a hajóagyúkat kezelő tüzéreknek.

A bonyodalom részben abból fakad, hogy a történelem legyszerűsítve a legvonzóbb, amikor könnyen érthető, ismerős narratívákra lehet összesűriteni a vívódásokat. Gondoljunk csak a következő párosításokra: Hitler Churchill ellen, Lenin II. Miklós cár ellen, Wellington Napóleon ellen. Amikor a „legnagyobb” vagy „legjobb” vezetőt keressük, túlságosan is előtérbe helyezzük a katonai összecsapásokat, s elsősorban birodalomépítőkre, hadurakra, tábornokokra gondolunk. Másfelől olyan politikusokra emlékezünk, akik veszélyes ellenfelet küzdöttek le, és népüket megóvták a megsemmisüléstől.

Más szóval sok múlik azon, mit is értünk „vezetés” alatt. Kétségkívül érdemes a személyes eredményeket is tekintetbe vennünk, de véleményem szerint ugyanilyen fontos, hogy egy vezető képes legyen mások előtt is ajtót nyitni. A „legnagyobb”, „legjelentősebb” vezetők listáján szereplők esetében nem hagyhatjuk figyelmen kívül a „vezetettek” sorsát. Nem elegendő tehát az, hogy valami rendkívülit alkotott az illető, az is fontos, milyen világot teremtett a többieknek.

Ebből a szempontból nem csupán azokat kell számba vennünk, akik óriások voltak a csatamezőn; azokat is, akik mások életét igazán átforgalmazták, akár politikai hatalmukat felhasználva – a következő oldalakon sok ilyenről találkozhatunk –, akár a politika mezején túlterjeszkedve. Természetes, hogy az orvosi áttörések névadóival, Alexander Fleminggal és Louis Pasteurrel kezdjük a sort, vagy olyan művészekkel, zenészekkel, akik kultúraformáló alkotásokat tettek le az asztalra, esetleg

Ami Rutherfordot igazán az élre emeli, az nemcsak a személyes, hanem a körülötte lévők eredményessége

olyanokkal, akik mélyreható változást indítottak el intellektuális, technológiai eredményükkel, mint például Múza al-Hvárizmi vagy Galileo Galilei. Én magam Ernest Rutherfordra (lásd balra; 1871–1937) voksolnék. Kiváló tudós volt, Nobel-díjas kémikus, nevéhez fűződik a radioaktív felezési idő fogalmának megalkotása, ő fedezte fel a radont, valamint az alfa- és béta-sugárzást. Az „atomfizika atyjaként” komolyan hozzájárult a tudomány fejlődéséhez, s a szakmájában lezajlott áttörések élharcosaként aligha lehet lebecsülni a teljesítményét.

Ami Rutherfordot igazán az élre emeli, az nemcsak a személyes, hanem a körülötte lévők eredményessége. A Manchesteri Egyetemen vele együtt dolgozó Hans Geiger és Ernest Marsden saját jogán is híressé vált, s akik munka-

társai voltak az általa 1919-től vezetett cambridge-i Cavendish Laboratóriumban, forradalmi változást indítottak el a világról alkotott képünk alakulásában. A cambridge-i fizikusok egymás után kapták a Nobel-díjakat, s ez nem pusztán az érdemokről és az újításokról, de a vezetési kultúráról is ékesen tanúskodik. Az 1933-ban készített híres Cavendish-fotón szereplő két tudós nő egyike, Marie Sparshott később úgy emlékezett erre vissza, hogy az életkor és a tapasztalat helyett mindig a tehetőség kapott elsőbbséget. Ahelyett, hogy maguknak sajátították volna ki a kutatást, szerinte „a témavezetők társszerzőként hajlandók voltak maguk mellé venni a diákjaikat is”.

Végiggondolva, hogy kit is választhatnék, eszembe jutott Nagy Szulejmán szultán vagy I. Alexiosz császár, utóbbi határozott kézzel, személyisége erejével és jó adag merészséggel gyakorlatilag egyedül vezette ki a vérszóból a Bizánci Birodalmat. De aztán a személyes teljesítmény utóélete és a vezetettek sorsa is felötlött bennem. Annak jár a kitüntetett dicsőség, aki képessé teszi és inspirálja az utána következő generációt, hogy az is elérjen a csillagokig. Csata vagy háborút nyerni kötélidegek és szerencse kérdése – nemcsak az illetőknek, hanem a róluk író történészeknek is. Messzire nyúló hagyományt teremteni már egészen más dimenzió: nem pusztán valódi vezetés, de valódi történelem is.

Peter Frankopan
az Oxfordi Egyetem
professzora

III. Amenhotep

Ő volt Egyiptom fáraója, amikor birodalma az ókori világ legjelentősebb államának számított, állítja **Joann Fletcher**

Fáraó i. e. 1390 és 1352 között

Hosszú uralkodása a 18. dinasztia alatti egyiptomi aranykorra esett, amikor Egyiptom a világ legerősebb államalakulata volt. Bár az unokája, Tutanhamon számunkra jóval ismertebb, őrá tekintettek példaként az utána következő uralkodók.

Korábban a napimádat dominálta a vallásos hitet, erre támaszkodva III. Amenhotep élő Napistennek nyilvánította magát, hogy az egyiptomi papság politikai ambícióit kijátssza és megkerülje. Hatalmát a núbiai (a mai Szudán) aranybányák ellenőrzésével szilárdította meg, ez szintén része volt az északon egészen Szíriáig terjeszkedő hatalmas egyiptomi birodalomnak, befolyása pedig még Mükénéig is elért.

A viszonylagos béke időszaka alatt a szomszédos hatalmak óriási adót

fizettek a világ leg-
gazdagabbjának
számító egyiptomi
fáraónak. A fenn-
maradt diplomáciai
levelezés (az ún.
Amarna-levelek) arról
tanúskodik, hogy
Amenhotep rátermett poli-
tikus volt, Egyiptom aranyát
és bölcsességét kihasználva
ellensúlyozni tudta a nála gyen-
gébb képességűek lépéseit,
fenntartva a békét és a hatalmi
egyensúlyt.

Személyesen pártfogolta
a kézműipar kiteljesedését
és nagyívű építési programba
fogott, amellyel a legtermékenyebb épít-
kezővé vált az egyiptomi történelemben.
Címét (*Menwy*, azaz „Emlékművész”) ki-
érdemelve a karnaki templom falait
drágakövel hintett arannyal borította,
s megépíttette a legmagasabb szobrot:
saját 20 méternél is magasabb alakmá-

A kék koronát viselő
III. Amenhotep vörös
kvarcitból készült
szobra

sát. A Nílus
túldalán,
Kom el-Hetan-
ban emelt teme-
tési temploma
a valaha készített
legnagyobb királyi
templom volt, bejára-
tánál a híres Memnón-
kolosszusok ülőszob-
raival, a történelem
legnagyobb szoborépítési
lázában akkor még százá-
val álltak mellettük további
szobrok.

A jelenleg is zajló ása-
tások során egyre több
kerül közülük elő, így

mind jobban megismerjük a történelem
legnagyobb fáraójának örökségét, aki
véleményem szerint a világtörténelem
legjelentősebb vezetője is volt.

Joann Fletcher régész,
a Yorki Egyetem vendégprofesszora

Kasztíliai Izabella

Sarah Gristwood szerint befolyása révén az egész nyugati világot átformálta, s ez nem sok nőről mondható el

Kasztília királynője
1474 és 1504 között

Már az is a saját érdeme volt, hogy riválisai ellenében 1474-ben elfoglalta Kasztília trónját, és az erőfeszítéseit katonai tapasztalattal kiegészítő Aragóniai Ferdinánddal kötött házasságot is ő kezdeményezte. Együtt, kéz a kézben hajtották végre a rekonkvizistát, azaz a mórok kiűzését az Ibériai-félszigetről, s letették az új spanyol, sőt a Habsburg Birodalom alapjait is, átalakítva az egész nyugati világot.

Karrierje a hatalom sötét oldalára is rámutat, hiszen az újjáalakított Spanyolországból kiűzte a zsidókat és bevezette az inkvizíciót. Bár nem ez volt a szándéka, Kolumbusz 1492-es felfedezőútjának támogatása is borzalmas következményekkel járt az Újvilág őslakosai számára.

Befolyása az egész földkerekségre kiterjedt, ezt nem sok nő mondhatta el magáról a mögöttünk álló századokban. A maga fölött állónak soha el nem ismert férjével kiépített munkakapcsolat még mai szemmel is emlékezetes eredmény.

Sarah Gristwood történész, író

Kasztíliai Izabella egy 1500 körüli spanyol festményen.
Befolyása az egész földkerekségre kiterjedt

Oda Nobunaga

Sikeresen egyesítette a feudális Japánt, mondja **Christopher Harding**

Daimjó a 16. századi Japánban

Oda kiváló taktikusnak bizonyult, meglepetésszerű támadásokkal a magáénál sokkal nagyobb sereget győzött le. Örökre megváltoztatta a háború zaját

Oda Nobunaga 1534-ben született egy polgárháborús országban. Az egykor császárok, majd sógunok által uralt föld kis hűbértokokra szabdaldódott, amelynek samurájai vég nélküli csatákba bonyolódtak egymással. A Japán középső részén birtokot öröklő Nobunaga 30 éven át igyekezett egységbe kovácsolni az országot. Nem volt sem emberbarát, sem pacifista vagy politikus alkat, úgy vélte, csak egy módon lehet egységet teremteni, ez lett a jelszava: „Erővel urald a birodalmat!”

Csata csatát követett, és Oda kiváló taktikusnak bizonyult, meglepetésszerű támadásokkal a magáénál sokkal nagyobb sereget győzött le. Mérnökeivel kiszélesítette az utakat és pontonhidakat emeltetett, hogy nagyszámú csapatait gyorsan tudja mozgatni. A tengeren pedig Japánban – sőt talán az egész világon – elsőként küldött páncélozott hajókat az ellenségeire.

Utogava Kunijosi 1847–1852 körül készült nyomatán Oda Nobunaga megüli tarkafoltos lovát. Tűzfegyverekkel és meglepetésszerű támadásokkal győzte le ellenségeit, az így szerzett hatalmat pedig Japán egyesítésére használta

Örökre megváltoztatta a háború zaját, hiszen az első hadúr (*daimjó*) volt, aki szisztematikusan használt tűzfegyvereket, melyeket az 1540-es években portugál kereskedők hoztak be az országba. A büszke samurájok éveken át tanulták a lóháton karddal, íjjal való hadviselést, velük szemben Oda gyalogos parasztoikat képezett ki a váltott muskétatűzre. Tölts, célozz, lőj, ismételd meg: egyszerű, mégis

olyannyira hatásos módja volt a lovasroham megtörésének, hogy a samurájok inkább golyónyomoktól behorpasztott, használt páncélokot kezdtek felvenni, mint hogy higgyenek az új termékükkel büszkélkedő kovácsok szavának.

Így számolta fel világi és egyházi ellenségeit – utóbbiak saját hadsereggel bíró buddhista szekták voltak –, a vidéki gerillákat és a toronymagas erődítménye-

ket. Hatásos stratégiai és pszichológiai eszközként, de személyes vágyait is kielégítve a szerzetesekkel és a laikusokkal szemben is tüzzel, kiéheztetéssel, tömeges kivégzéssel harcolt. Az egyik újévi lakomáján asztaldísz gyanánt két ellenséges hadúr arannyal, ezüsttel futtatott koponyatetőjét szakécsészeként találta, s a hátborzongató ivóedényeket győzelmi ének kíséretében adták kézről kézre.

1568-ban a fővárosba, Kiotóba is bevette magát, egy hatalmát elvesztett sógun és egy elszegényedett császári família ruházta fel a Japán fő szigete, Honsú központi területei fölötti állegitim uralommal. Kitaró erőszakkal érte el, hogy a hadurak sorra hűbéruruknak ismerjék el, ezután kezdte újra beindítani a frissen egyesített ország kereskedelmét, mezőgazdaságát és adóztatását.

Nyugati hódítóhadjárata, 1582-ben volt szövetségesei egy templomban vették körül. Úgy halt meg, mint számos egykori áldozata: fájdalmak között, zúrzavarban, lángoktól ölelve. Amit elkezdett, tovább folytatódott: az alatta egyszerű közkatonából vezénylő parancsnokká lett Tojotomi Hidejosi vette át a stafétát, majd Oda szövetségese, Tokugava Iejaszu fejezte be a munkát 1600 körül, a 19. századig tartó békét teremtve az országban.

A japán iskolások erről a három, Oda által vezetett férfúról a „három egyesítőként” tanulnak, egy kis monodóka segítségével: „Nobunaga aratta a rizst, Hidejosi megsütötte, Iejaszu pedig megette.”

Christopher Harding

az Edinburghi Egyetem docense

Boudica

Felkelése évszázadokon át inspirálta a női vezetőket, állítja **Vanessa Collingridge**

Az icenusok királynője,
i. sz. 1. század

Viszonylag kevés nő talál utat a történelemlényekben, közülük is elenyésző a saját jogukon szereplők száma. Babérkoszorú övezze ezért Boudica teljesítményét: ez a rettentően vagány, vörös hajú királynő i. sz. 60–61-ben majdnem kiverte a rómaiakat Britanniából – legalábbis, ha hihetünk az írott római forrásoknak.

Utóbbiak szerint ugyanis Boudica hatalmas pogány serege – melynek zöme a mai Norfolk vidékén tanyázó icenusok törzséhez tartozott – fellázadt az idegen hódítók ellen, s a földdel tette egyenlővé Britannia római provincia három legfontosabb városát: Camulodunumot (ez volt a rómaiak itteni fővárosa, a mai Colchester), Londiniumot (a kereskedelmi központ mai London) és Verulamiumot (a mai St. Albans már a rómaiak előtt is létező jelentős települését). Végül egy utolsó ádáz küzdelemben hajtottak csak fejet a pogányok a rómaiak stratégiai, katonai zsenialitása előtt. Bár a csata pontos

helyét ma sem ismerjük, Boudica történetét megerősítik a három városban talált vastag égett rétegek archeológiai leletei.

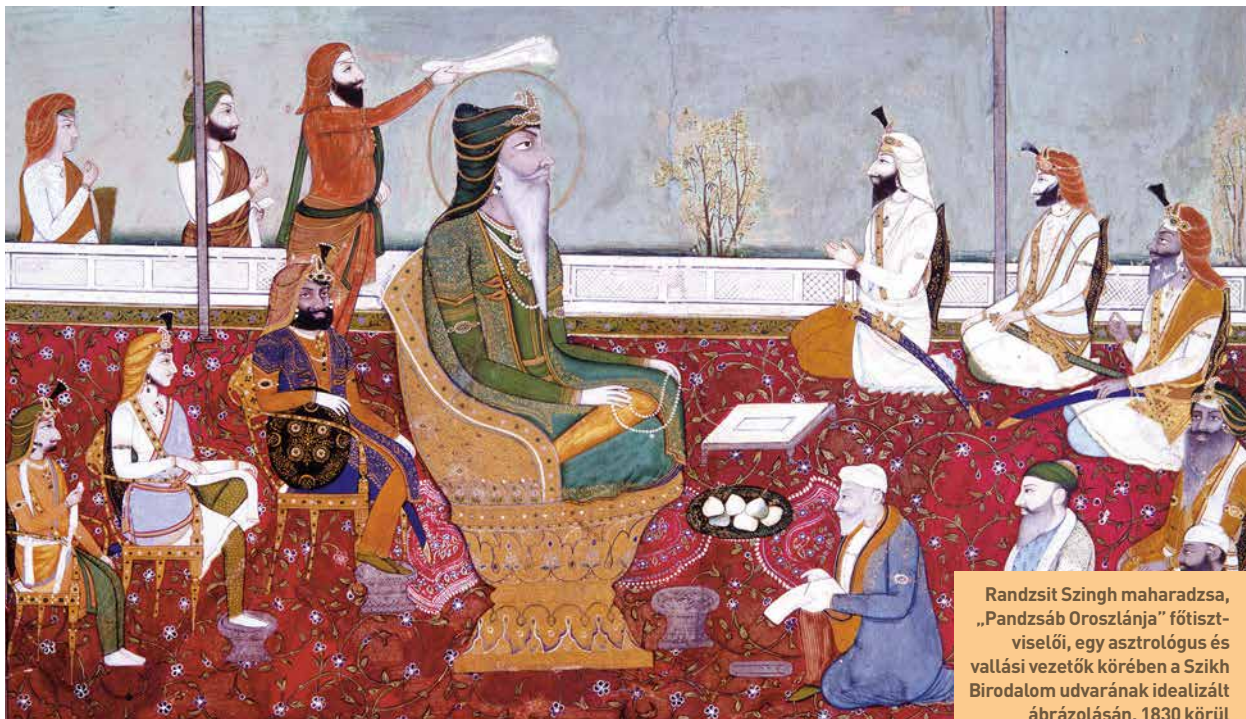
Boudica felkelése mélységesen megdöbbentette a nőuralom gondolatát is gyűlölő rómaiakat, a hozzá hasonló végső bukása fontos kulturális üzenetet, figyelmeztetést hordozott: „Ne próbáld aláásni a (férfi)uralmat!” 1500 éven át ezért hol levegőnek nézték, hol becsmérelték Boudica királynőt a nyugati világban. Ám amikor I. Erzsébet királynőnek valahogy alá kellett támasztania uralmát – és jogát a hadakozásra –, szerepmodellként őhozá fordult, s így tett Viktória királynő és Margaret Thatcher is a későbbi korokban.

A „harcos királynő” ezen ideáját fenyegető, inspiráló és birodalmi nagyhatalomként a brit identitást alátámasztó eszközként is használták. Alattvalóit anyai szeretettel védelmező alakként ábrázolták, aki a szabadságért harcolva életet és halált is hoz. Az elmúlt kétezer évben folyton átdolgozták a történetét, hogy az megfeleljen a változó politikai és társadalmi programoknak, ám „álnok nőstényoroszlánként” vagy „a női Rettenthetlenként” is az egyik legszedítőbb erejű brit történelmi alak maradt.

Vanessa Collingridge író, műsorvezető

Thomas Thornycroft
Boudica és leányai című,
1902-ben, Londonban
emelt szoborcsoportján
a királynő harci szekere
vágat a csatába

Randzsit Szingh maharadzsa, „Pandzsáb Oroszlánja” főtisztviselői, egy asztrológus és vallási vezetők körében a Szikh Birodalom udvarának idealizált ábrázolásán, 1830 körül

Randzsit Szingh

A vallási türelem modern birodalmát hozta létre, vallja **Matthew Lockwood**

A Szikh Birodalom maharadzsa, 1801–1839

Szingh szinte egyedülálló módon az egyesítésre törekedett – erővel kényszerítette ki a stabilizálást, a konjunktúrát és a toleranciát

A 18. század nagy részében India széttagolt, háborúkkal sújtott terület volt. Az egykor dominánsnak számító Mogul Birodalom a végső hanyatlás fázisába került, s ez hatalmas vákuumot okozott. Hasonló problémák kínozták Pandzsábot is: Randzsit Szingh 1780-as megszületésekor afgán rajtaütések,

a különféle szuverén államocskák (*misl*) közötti belharcolás és a brit expanzió fenyegetése politikailag törekeny, gazdaságilag gyenge, vallási szempontból pedig szétforgácsolt vidékké tették. „Pandzsáb Oroszlánja” hatalomra kerülésével mindez megváltozott.

Randzsit Szingh a 19. század első évtizedeiben modernizálta a *khálsza* (a harcias Tiszták közössége) sereget, nyugati újításokkal rázta fel az amúgy tiszteletben tartott helyi szokásokat, intézményeket, stabilizálta az afgán határvidéket, egyesítette a perlekedő *misle*ket, és kölcsönösen előnyös megegyezést kötött a Brit Kelet-indiai Társasággal. Nem egyszerű hódító volt: bár az indiai szubkontinent szétszakította a gyarmatosítók vetélkedése, a vallási viszály és a hódító háborúk, Szingh szinte egyedülálló módon az egyesítésre törekedett – erővel kényszerítette ki a stabilizálást, a konjunktúrát és a toleranciát.

Uralkodása aranykort hozott Pandzsábban és India északnyugati részében. Meggyőződéses szikhként helyreállította vallása legragyogóbb emlékeit – köztük az amritsári Harmandir Szahibot, vagyis az

„Aranytemplomot” –, ugyanakkor nagy súlyt helyezett a vallás szabadságra is. Hindu templomokat, szúfi szentélyeket támogatott, muszlim és hindu ceremóniákon vett részt, feleségei között akadtak e két hitet vallók is, sőt a hinduk vallási érzékenységének tiszteletben tartása érdekében megtiltotta a szent tehének levágását. A Szikh Birodalom hadseregében és közigazgatásában szikheket, muszlimokat, hindukat és európaiakat is alkalmazott. Vezetése alatt javult az infrastruktúra, új kereskedelmi lehetőségek nyíltak és bővültek, és virágzottak a művészetek.

Az aranykor azonban csak a haláláig, 1839-ig tartott, ezután felbomlott a tolerancia birodalma. A britek folytatták az inváziót, a Szikh Birodalom szétesett, a régió ismét instabillá vált. Imperialista volt ugyan, ám Randzsit Szingh egészen más, felvilágosultabb, kevésbé kirekesztő állammodellt képviselt, amely az egység és a tolerancia irányába vezetett. Még ma is tanulmányaink a példájából.

Matthew Lockwood

az Alabamai Egyetem docense

III. Vilmos

Philip Mansel úgy gondolja, neki tulajdonítható, hogy Európa megszabadult a francia hegemoniától

Anglia, Skócia és Írország királya, 1689–1702

Vilmos korának legtöbb nemzeti és vallási előítéletén felülemelkedő, nagyvilági alak volt.

A kis dél-franciaországi hercegség, Oránia hercege 1672-ben, alig 21 esztendősen olyan körülmények között lett Hollandia helytartója és főhadvezére, amelyek másvalakit elcsüggesztettek volna. Orániai Vilmos (1650–1702) felmenői között holland vezetők és anyja, Stuart Mária Henrietta (I. Károly angol király lánya) révén az angol trón birtoklói is akadtak, ám a Holland Köztársaságban egy vele szemben ellenséges uralkodóosztállyal, külföldről pedig angol–francia szárazföldi és tengeri invázióval kellett szembenéznie. Megadás helyett azt választotta, hogy harcol, míg csak „az utolsó árokba” nem kerül [az angolban használatos „die in the last ditch” kifejezés megalkotójának is tartják – *a ford.*].

Éleslátása, kitartása és merészsége révén 1689-re Hollandia legfőbb politikai vezetője, a „dicsőséges forradalom” révén Anglia, Skócia és Írország királya, valamint az unokatestvére, legveszedelmesebb ellensége, XIV. Lajos francia király elleni európai szövetség vezére lett. Utóbbinál bátrabb is volt, maga vezette lovasságát a csatába.

1688 novemberében a protestáns Európából összeszedett 15 ezres katonaság és 400 hajó élén megtámadta Angliát, s szinte egyetlen puskalövés nélkül vonult be Londonba – e politikai és stratégiai mesterművet a D-napig senkinek sem sikerült felülmúlni.

III. Vilmos és felesége, uralkodótársa, II. Mária egy 18. századi festményen. Vilmos gazdasági és katonai téren is megerősítette Angliát

Könyörtelenül leszámolt ír és holland politikai ellenfeleivel, ezzel együtt – bár gyakran felbőszítette az angol szűklátókörűség, és az ország vezető rétegének egy része nem szimpatizált vele – az angol vagyont és befolyást sikeresen használta fel a közös ügy, a Európa feletti francia hegemonia megtörésére.

Amihez csak hozzáért, arannyá vált. 1694-ben részt vett az angol jegybank megalapításában, tartósan megnövelte a hadsereg létszámát, Írországban – szerrinte annak érdekeit szem előtt tartva – protestáns főlnyét vezetett be, s mindhárom királyságában protestánsok örökölték a trónt. Az 1701-es örökösödési törvénnyel lehetővé tette, hogy 1714-ben I. György ülhessen az angol trónra.

Amennyiben Vilmosnak és uralkodótársa feleségének, elsőfokú unokatestvérének, a népszerű II. Máriának – ő II. Jakab angol (VII. Jakab skót) király elsőszülött lánya volt, Jakabot férjével

együtt fosztották meg a tróntól – gyermekei születtek volna, Anglia erősebb, kedveltebb és magabiztosabb monarchiává alakulhatott volna, olyasfajta pompával, amelyből Christopher Wren építész adott ízelítőt a Hampton Court-palota 1689 utáni újjáépítésével és bővítésével.

III. Vilmos toleráns uralkodó volt: 1699-ben, Richmondban együtt vacsorázott azzal a Solomon de Medina zsidó hadseregszállítóval, akit a következő évben, Hampton Courtban lovaggá is ütött – Angliában csak 130 évvel később ütöttek lovaggá újra zsidót. Korának legtöbb nemzeti és vallási előítéletén felülemelkedő, nagyvilági alakként Vilmos megmutatta, hogy egy kontinensről jövő uralkodó sikerebb lehet Angliában, mint a helyi politikai vezetők.

Philip Mansel történész, író

Vu Cö-tien

A legnagyobb hatalmú nő volt a kínai történelemben, fejti ki **Rana Mitter**

Kína régenscsászárnője, 690–705

A kínai történelem évezredei alatt egyetlenegy nő sem gyakorolt akkora közvetlen irányítást ilyen sok ember fölött. Az egyetlen nő, aki egyedül ült a császári trónon.

Mit jelent az, hogy valaki nagy vagy jelentős vezető? Néha ez valami belső képességet takar, néha pedig az illető által elért dolgok természetében rejlik. Vegyük példaként Barack Obamát vagy Margaret Thatchert, ők mindketten nemzeti és globális szintéren is paradigmaváltó alakok voltak pusztán amiatt, hogy valamiben ők voltak az „első”.

Bármit is gondoljunk személyes teljesítményéről – ezen a véres és a jótékony tetteit is értem –, Vu Cö-tien (avagy Vu Csao) egy dolgot vitathatatlanul elért: az emberiség jelentős

A Kína fölött 690 és 705 között uralkodó Vu Cö-tien régenscsászárnő portréja. Könnyörtelen volt a hatalomgyakorlásban, de nem jobban, mint sokan a férfi császárok közül

hányadát határai között tudó Kína történelme során ő volt az, aki nőként a legnagyobb egyszemélyi hatalmat birtokolt. A távoli Sang-dinasztia (i. e. 1600–1046 körül) korától a mai Kínai Népköztársaságig eltelt évezredek alatt egyetlenegy nő sem gyakorolt akkora közvetlen irányítást ilyen sok ember fölött.

A 624-ben született Vu Cö-tien volt az egyetlen nő, aki egyedül ült a császári

trónon. A Tang-dinasztia idején, vagyis Kína legfényesebb időszakában uralkodott. (A császárnő hivatalosan a Csou-dinasztiához tartozott, amely 690 és 705 között szakította meg a Tang-dinasztia uralkodását.) Ahhoz, hogy elérjen idáig, nem pusztán a konfucianus gondolkodásba beleivódott előítéletet – nő soha sem uralkodhat – kellett leküzdenie, de számos riválist félre kellett tennie az útból.

A császári udvarba eredetileg magas származású szolgálófélnék szegődött el, ám a császári ágynemű cseréje közben, pozícióját kihasználva igyekezett közel kerülni Taj-cung császárhoz. Amikor utóbbi 649-ben meghalt, szertefoszlottak az előléptetés esélyei – egy buddhista rendházba küldték, ahonnan megszökött, és az új császár, Kao-cung ágyasaként tért vissza az udvarba. Ám még ennél is jóval magasabbra, a hatalom csúcására tekintett.

Módszerei alighanem Shakespeare-t is megihlették volna, ha egyáltalán hallotta volna a nevét. A császártól született csecsemőjét megölte, és a császárnéra kente a büntetést, aki még szerencsésnek is érezhette magát, hogy csak számúzták, miközben Vu Cö-tien a helyére ült. Talán némi joggal érezhette úgy, hogy az életben hagyott ellenségei fenyegetést jelentenek, ezért riválisainak a továbbiakban levágatta a végtagjait, és egy borosdézsjában hagyta őket megfulladni.

Ha úgy vesszük, az uralkodása alatt elharapózó ármány és erőszak mértékében nem volt semmi kirívó. A következő lépése azonban már meghökkenetőnek bizonyult: a császár és fiai halálát követően, 690-ben, 65 éves korában régenscsászárnőnek kiáltotta ki magát. Előzmény nélküli tette nyomán egy korabeli kritikusa így jellemezte őt: „a kigyó szíve és a farkas természete” rejtőzik benne.

Ha lehetséges, egy pillanatra tegyük félre a vértócsákat és az élve felboncolt ágyasok halálsikolyait, s nézzük meg a császárnő politikai teljesítményét. Az általa uralt ország nyugaton Közép-Ázsiától a Kína éléskamrájának számító középső és keleti tartományokon át délen a Himalája lábáig terjedt. Egyes történészek szerint sikerült megszilárdítania a Tang-dinasztia uralmát az északról és nyugatról érkező népcsoportok fenyegetésével szemben, és értékelésük alapján jó kezekben volt az ország, a népe pedig viszonylag elégedett, jól táplált volt. Talán nem ő volt a Sárkánytrónus legkiválóbb birtokosa, de hozzáértés tekintetében a legjobbak

közé tartozott, s számos férfi császárhoz hozzáérhető.

Akkor miért is lett a neve a bűn-
nel és elfajzással rokonértelmű? Alapvetően azért, mert nő volt. Európában az uralkodónők – köztük az angol trónon ülő I. Erzsébet vagy Mária királynő – ugyan ritkán fordultak elő, de jogosan kerültek a helyükre. A hagyományos konfucianus gondolkodásmód szerint azonban mélysegesen természetellenes, hogy egy nő kerüljön hatalomra Kínában.

Vu Cö-tien persze igencsak veszélyesnek számított, különösen annak, aki az útjába állt, ám a hozzá hasonlóan könyörtelen férfi császárokat nem tekintették abnormitásnak vagy szörnyetegnek. Kritizálták amiatt is, hogy a helyi szokásokkal, hittel szemben az Indiából importált buddhizmust támogatta – a buddhizmus a konfucianizmussal össze-mérve több teret engedett a nőknek, úgyhogy a császárnő érdeklődése a körülmények ismeretében teljesen természetes lehetett.

Miután 705-ben meghalt, az udvartartás – a „rendellenesség” utólagos elutasításának gesztusával – nem volt hajlandó síremlékébe vésní a tetteit. A későbbi generációkat mégis megigézte a személye, nemrégiben még egy szappanoperát is inspirált. [A 2014 végén bemutatott produkció sem került el a botrányokat, hamar visszavonták, mert állítólag „illetlen” öltözötű nőket szerepeltetett, az erkölcsi cenzúra után azonban ismét műsorra tűzték. – *a ford.*] S ugyan az elmúlt 1300 év alatt Kína hatalmas fejlődésen ment keresztül, egyetlen kínai nő sem gyakorolt akkora közvetlen hatást a honfitársaira és nem használta ezt olyan hatékonyan, mint Vu Cö-tien.

Rana Mitter

az Oxfordi Egyetem professzora

Oliver Cromwell

A parlamentért harcolt, és eszméi táptalajként hulltak a későbbi Nagy-Britanniára, értékeli **Dominic Sandbrook**

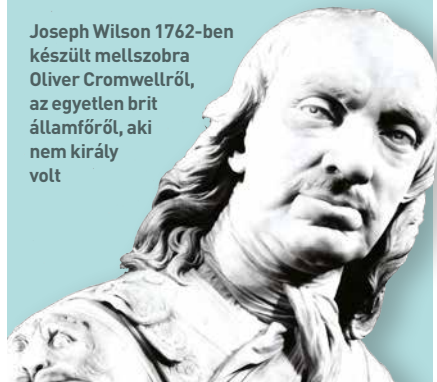
Anglia, Skócia és Írország lordprotektora 1653 és 1658 között

A brit történelem egyetlen alakjának sem vetekedhet a személyes története az övével. 1599-ben, Huntingdonban született, élete első négy évtizedében jelentéktelen helyi gazdálkodó volt (s egy rövid ideig, 1628–1629-ben huntingdoni parlamenti képviselő). Ötvenévesen azonban már az ország leghatalmasabb ura, 1653-tól Anglia, Skócia és Írország lordprotektora – az egyedüli brit államfő, aki nem király volt.

Vallási szenvedélyében úgy hitte, Isten arra választotta ki, hogy kivezesse országát a polgárháborús borzalomból. Az írek rájöhettek arra is, milyen erőteljes ellenfél; ám a kortársaihoz képest meglehetősen toleráns volt, s önbizalomhiánya miatt sosem lett belőle diktátor. 1658-ban bekövetkezett halála után háromszáz évig az általa fontosnak tartott értékek – a parlament uralma, a kereskedelem fontossága, a tengeri hatalomra való törekvés, a vallásszabadság és mindenekfelett a protestáns középosztály kiemelkedő morális, kulturális és gazdasági ereje – határozták meg az országot.

Dominic Sandbrook a King's College London vendégprofesszora

Joseph Wilson 1762-ben készült mellszobra Oliver Cromwellről, az egyetlen brit államfőről, aki nem király volt

Jeanne d'Arc

Laura Ashe úgy véli, pusztá akaraterővel és hittel vezette győzelemre a hadseregét

Hadvezér a 15. századi Franciaországban

A tetőtől talpig páncélba burkolt, katonának öltözött „La Pucelle” („A Szűz”) 1429. április 29-én, egy hadsereg élén Orléans-hoz érkezett, hogy felszabadítsa a francia várost az angol ostrom alól. A százéves háború döntő fordulataként alig egy hétre rá az idegen földről érkezett hódítók vereséget szenvedtek és visszavonultak. Jeanne (1412–1431) kinyilvánította az angolok előtt, hogy „Isten, a mennyeknek ura küldött, hogy kiűzzelek benneteket francia földről”, s bár ezt nem érthette meg, hatására megváltozott a történelem menete. A földművelő családból származó Jeanne normális körülmények között nem lehetett volna hadvezér,

Egy 1485 körüli miniatúra Jeanne d'Arcról. Csaknem ötszáz évvel a kivégzése után, 1920-ban avatták szentté az „orléans-i szűzet”

ám pusztá akaraterője és hite átitatta követőit, akik Isten ajándékának tekintették őt, tisztának, mint Szűz Máriát, és Krisztushoz hasonlóan olyannak, aki megfutamítja ellenségeit. A harctéren és katonai stratégiaként is bebizonyította, mit tud, „örök időkre emlékezetes csatakiáltást” ígért, újra meg újra legyőzte az angolokat, és elvezette VII. Károlyt királlyá koronázásáig. 1430 májusában fogságba esett, perbe fogták és egy évvel később kivégezték a hit ellen elkövetett bűnökért, és persze azért, hogy megtörjék varázslatát – ez utóbbi azonban nem sikerült.

Laura Ashe az angol irodalom professzora az Oxfordi Egyetemen

Id. Marcus Gheeraerts flamand festő ún. „békeportréján” olajággal a kezében láthatjuk I. Erzsébetet, 1580 körül

I. Erzsébet

Tracy Borman szerint békét teremtett és erős hatalommá tette országát

Anglia és Írország királynője, 1558–1603

Erzsébet trónra lépésekor a reformáció égő fátylaja, John Knox lelkes kijelentette: „Több mint szörnyűséges, hogy egy Nő uralkodhat és impériuma vagyon a Férfiú felett.” Az 1533-ban VIII. Henrik és Boleyn Anna frigyéből született új királynő azonban minden vele kapcsolatos elvárást összezavart. Ahelyett, hogy felvette volna a harcot férfi tanácsadói nőgyűlöletével szemben, úgy tett, mintha osztozna sajnálatukban, amiért „csak gyenge és esendő nőnek” született, ugyanakkor ellenálthatatlan erővel használta női fortélyait.

A pragmatizmus mestereként az angol történelem egyik legzűrzavarosabb félszázada után helyezte nyugópontra a vallási vitákat és teremtette meg a régóta vágyott békét és stabilitást. Hosszú uralkodása alatt Anglia világhatalom lett, legyőzte a spanyol armadát, és letette a birodalom alapjait.

A kivételesen intelligens és művelt Erzsébet a művészet aranykorát indította el, pártfogolta Shakespeare-t, Edmund Spensert és más kimagasló alkotókat. Minden más korábbi vagy későbbi uralkodónál jobban értékelte a propaganda erejét, s oly hatékonyá kovácsolta a róla alkotott képet, hogy életében és századokkal később is „a szűz királynőként” dicsőítették.

Tracy Borman történész, író

I. Músza mansza

Gus Casely-Hayford úgy gondolja, hogy a vagyonát népe felvilágosítására fordította

Mali császára, 1312 k. – 1337 k.

Nem a pénz, hanem az ismeretek cseréje hajtotta előre a Mali Birodalmat középpontjában sok tucatnyi archívummal és mecsettel.

Csaknem 25 éven át, körülbelül 1312-től uralkodott Mali fölött I. Músza mansza (utóbbi nagyjából annyit jelent, hogy „királyok királya”, azaz császár), s állítólag ő volt a világ valaha élt leggazdagabb embere. Igen stabil trónust örökölt, birodalmának gazdagsága hihetetlen, soha nem látott mértéket öltött. Am helyett, hogy kényelmesen hátradólt volna, annak szentelte életét, hogy magát és népét is felvilágosítsa.

Nekifogott egy csomó írott dokumentum és nagy gondolkodó egybegyűjtésének, és a birodalma legtávolabbi keleti sarkában lévő Timbuktu-t tette meg új tudásközpontnak. Hatalmas kísérettel zarándokolt el Mekkába, ahol a salamancai egyetem, sőt Velence és Dél-Ázsia

legnagyobb intellektusaival is találkozott, néhányan közülük – mint például Al-Sahili, a híres építész – vele tartottak Timbuktu-ba is. Ennek következtében a tudás olyan centruma alakult itt ki, amely átformálta a külvilág Maliról alkotott képét. Nem a pénz, hanem az ismeretek cseréje hajtotta előre a birodalmat, középpontjában sok tucatnyi archívummal és mecsettel.

Mindez azért is szemkápráztató, mert Músza korlátlan hatalommal bírt, ennek egy részéről mégis lemondott azzal, hogy a tudományra és az ismeretek lejegyzésére koncentrált. Míg ugyanis a korábbi szóbeli társadalmak uralkodói kedvükre alakíthatták a történelmet, a dokumentumok birtokában immár bárki viszonylagos objektivitással alkothatott történelmi narratívát vagy szállhatott vitába azzal. Lehetségessé vált egy olyan jogrendszer, ahol nagy hangsúlyt helyeztek a tulajdonjogi ismeretekre, s ennek eredményeként a jog elválasztására a hatalomtól. Ez az ismeretek demokratizálódásának kezdetét jelentette, amely szerintem egy szerfelett okosnak és megfontoltnak tartott császár uralmának a legnagyobb vonása volt.

Persze ő is követett el hibákat, nem sokkal trónra lépése után például egységesen rá akarta kényszeríteni az aranybányászokra az iszlám hitet. Ellenszegülésük a kitermelés csökkenésében volt tetten érhető, amely megtanította Múszának a leckét, hogy bizonyos kérdésekben higgadtabban döntsön, legyen némi szabadságfoka az államszervezetnek, ami sokféle lehetőségnek ad utat. Uralkodását és birodalmát az elfogadás és a türelem emeli ki az átlagból. Az igazán nagy vezető tanul a hibáiból, s ő felismerte, hogy szemléletet kell váltania, hiszen nem mindenható. Uralkodását így nem csupán a személyisége lenyomatéknak kell értékeljük.

Manapság nem sokat tudunk Afrika történelméről, de azt tudnunk kell, hogy igencsak összetett, gazdag történelmi narratívával rendelkezik, és ebben Músza mansza – aki sokat áldozott e narratíva megmentésére és megőrzésére – volt az irányadó. A történelem Timbuktu-ban még ma is kezelhető; amikor például az Ansar Dine muszlim fundamentalistái nem olyan rég megtámadták, az egyszerű helybéliek a saját testükkel védelmezték a középkori archívumokat. Igen fontos ez a régió, sőt sok mali állampolgár identitásának megértéséhez.

I. Músza egyik legfontosabb öröksége, hogy egy csomó olyan értéket őrzött meg ereklyeként, melyek a 21. században is bőséggel öntözik Nyugat-Afrika kultúráit.

Gus Casely-Hayford

a Smithsonian

Intézethez tartozó
washingtoni Afrikai
Művészetek Nemzeti
Múzeumának az igazgatója

Winston Churchill

Andrew Roberts azért választotta a nagyok közé, mert nem volt hajlandó kapitulálni Hitler előtt

Az Egyesült Királyság miniszterelnöke, 1940 és 1945, majd 1951 és 1955 között

Churchill elszántsága és merész manőverezése volt az, ami a háborúban tartotta Angliát. Lelkesítő vezetésével, rendíthetetlen kitartásával és fizikai bátorságával megmentette a világot a történelem leggonoszabb rezsimjétől

1940. május 25-én, szombaton, amikor a *Brit Expedíciós Haderő* (British Expeditionary Force, BEF), az őt a kontinensről kiűző Wehrmacht elől fejvesztve menekült Dunkerque felé, Lord Halifax brit külügyminiszter azt javasolta Londonban az öttagú Háborús Kabinetnek, hogy az olasz (és semleges!) diktátor, Benito Mussolini közvetítésével kezdeményezzenek béketárgyalásokat Hitlerrel.

A következő három nap alatt, miközben a BEF evakuálása megkezdődött Dunkerque partjairól, a Kabinet arról vitatkozott, hogy melyek a háború befejezése mellett és ellen szóló érvei, miközben úgy értékelték a helyzetet, hogy Anglia tulajdonképpen már elvesztette a háborút. A témát nem kevesebb mint nyolc, egymást követő ülésen vették, gyakran a legfőbb pontként, napirendre. Az egyik első tanácskozás pedig Halifax és Giuseppe Bastianini londoni olasz nagykövet között zajlott.

Logikusnak tűnt a dolog: a franciákat egyszerűen kiűzték már a háború elején (június közepén kapituláltak); az oroszok gyakorlatilag Hitler szövet-

ségésévé szegődtek az 1939 augusztusában megkötött német–szovjet paktummal; s 1939 szeptemberében a lengyeleket (is) megsemmisítette a német–orosz kettős támadás; az amerikaiak be nem avatkozási, izolacionista makacskodása pedig azt jelentette, hogy az Egyesült Államoknak esze ágában sincs belátható időn belül belépni a háborúba. Halifax álláspontja tűnt az egyetlen észszerű javaslatnak.

Továbbá feltételezhető volt, hogy Hitler nem akar egyszerre két fronton is háborúzni, s ezért nagylelkű békeszerződést kínál Angliának, amely így megőrizheti szuverenitását, Királyi Hadiflottáját és gyarmatbirodalmát is. Hitler meg amúgy is főként az oroszokkal akar leszámolni, ezért nagyon is valószínű, hogy nyugaton nyugalomra van szüksege, hogy ne kelljen ott is csapatokat állomásoztatnia. S a Luftwaffe által 1940 augusztusában egész Dél-Angliában és Dél-Walesben leszórt röplapokon is az állt, hogy a Führer nagyon szeretné ezt a nyugati békekötést.

Sok angol követelte a békét, főleg a kommunista párt, a Brit Fasiszta Unió és a pacifisták tábora. De az akkor még

csak 15 napja miniszterelnök Winston Churchill (1874–1965) a leghatározottabban ellenezte a dolgot. A megállapodás ellen nyolc kormányülésen sorolta az érveit. Ezek némelyike elég gyenge lábakon állt, tekintettel arra, hogy milyen szörnyű helyzetbe került a BEF, amely május 26-án kezdett kihajózni Dunkerque-ből, de az evakuációt csak 1940. június 4-én sikerült befejeznie. Egyszer még azt is felvetette, hogy ő nem ideológiai alapon ellenzi a béketárgyalások gondolatát, s hajlandó fontolórá venni Gibraltár vagy Málta feladását, ha ez menti meg Angliát a várható katasztrófától.

Ez az egész, persze, csak tárgyalási taktika volt Halifax politikai kigilyozására a kormánytanácsban: Churchill eljátszotta, hogy ő nem zárkózik el mások javaslatainak a meghallgatásától. Az volt ugyanis a helyzet, hogy ő korábban, a számára a „politikai számkivettséget” jelentő 30-as években azzal töltötte az idejét, hogy komolyan figyelje Hitlert, s pontosan előre lássa-jelezze a lépéseit. Amire Halifax és az exminiszterelnök Neville Chamberlain, az ő kollégája a Háborús Kabinetben, nem voltak képesek. Churchill viszont tisztán látta, hogy Hitlerben nem lehet megbízni, s ha Anglia bármilyen módon békét köt vele, az lerombolja a hazai lakosság morálját és az ország nemzetközi tekintélyét, különösen Amerika szemében.

Egy ilyen békekötés lehetővé tette volna Hitler számára, hogy bármikor, teljes hadigépezetével lerohanja a Szovjetuniót. S nem kellett volna hat értékes hetet elvesztegetnie Jugoszlávia és Görögország kikapcsolására a háborúból 1941 áprilisában-májusában, és még abban az évben, sokkal korábban megindíthatta volna Oroszország ellen a Barbarossa hadműveletet. S ha a német erők már 1941 októberének elején, még a front téli beállása előtt elérték volna a moszkvai metró állomásait, akkor ez a Hitlernek ajándékidő végzetes lehetett volna a Szovjetunió számára.

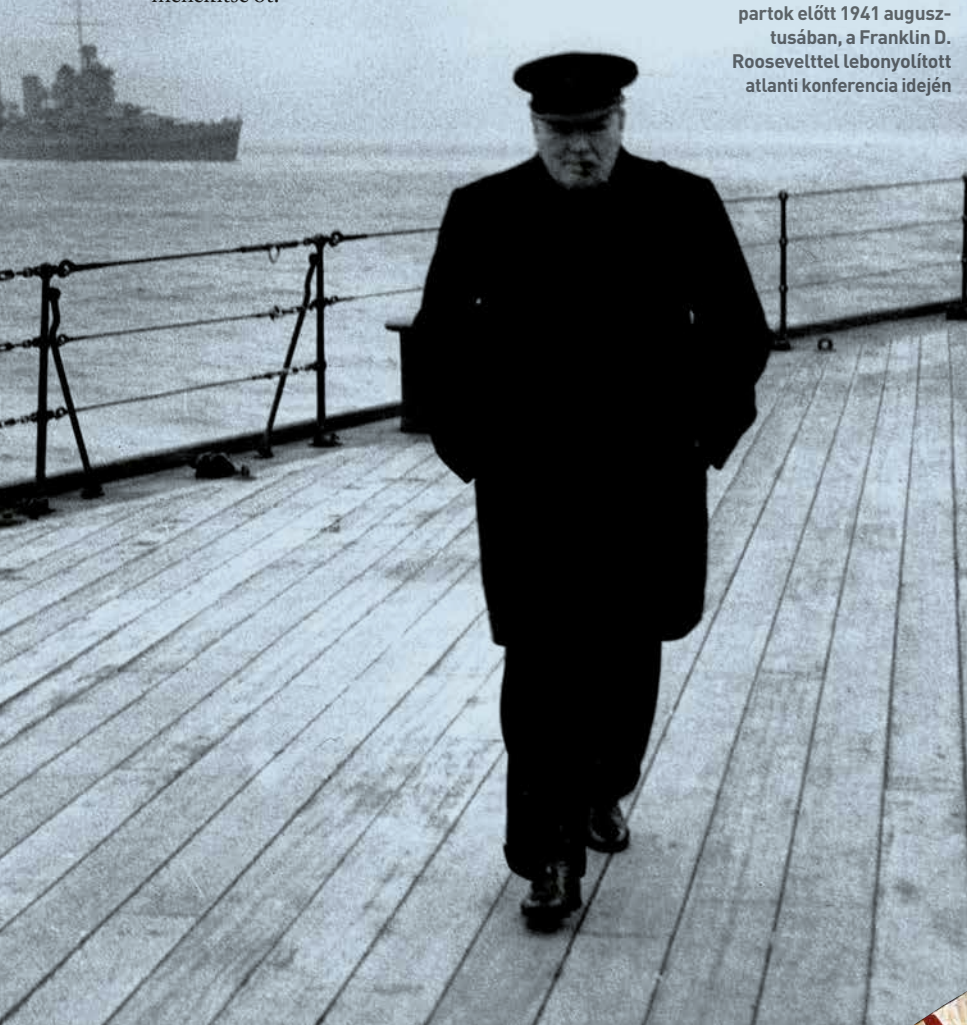
S ami még fontosabb: ha az angolok 1940 májusában-júniusában békét kötöttek volna a nácikkal, akkor Hitler tényleg

a Szovjetunió elleni háborúra használhatta volna összes, légi és szárazföldi hadseregeit. Mert egyébként a haderőnek kb. egynegyedét kénytelen volt Nyugat-Európában készenlétben tartani, harcolni a britekkel Észak-Afrikában, s védelmezni a németeket az angol bombázók ellen. S figyelembe véve, hogy keleten a haderejének „csak” a háromnegyedével 872 napos, szörnyűséges blokádot alá tudta vonni Leningrádot (ma Szentpétervár), majdnem elfoglalta Moszkvát és Sztálingrádot is, elképzelni sem tudjuk, mennyi mindent érhetett volna el, ha teljes haderejével rohanna volna le a Szovjetuniót. Sztálin különvontata 1941. október 18-án bizony már készen állt, hogy sikeres német támadás esetén Moszkvából az Urálon túlra menekítse őt.

Churchill elszántsága és a háborús kabinetbeli okos manőverezése volt az, ami nem engedte a háborúból kiszállni Angliát, amely így elsüllyeszthetetlen anyahajóvá változhatott 1944-ben a szövetséges invázió számára a náci uralom alatt álló Európa nyugati részén. Lelkesítő irányításával, rendíthetetlen morális kiállásával és emberi bátorságával Winston Churchill megszabadította a világot a történelem leggonoszabb rezsimjétől – s az ilyesmi kétségtelenül a legnagyobb vezetők jellemzője.

Andrew Roberts író és történész

Winston Churchill a *Prince of Wales* hadihajó fedélzetén az új-fundlandi partok előtt 1941 augusztusában, a Franklin D. Roosevelttel lebonyolított atlanti konferencia idején

III. Ince pápa

Átrajzolta Európa térképét – állítja **Sophie Thérèse Ambler**

Pápa, 1198 és 1216 között

A középkori pápák óriási egyházi, vallási és politikai hatalommal is rendelkeztek, s közöttük Ince pápa volt a legbefolyásosabb egyházfő.

Lotario di Segni néven, Róma közelében született, s alig 37–38 évesen választották pápává. Megreformálta az egyházat és a vallási életet is, szigorítva a házasságkötési törvényeket, előírva az évi egy kötelező gyónást, és segítve a ferences rend megalapítását. Megtiltotta, hogy a papokat istenítelet alapján állítsák bíróság elé, mondván, hogy az babonán alapuló, igazságtalan eljárás (ugyanis nem a megvádolt kötelessége bizonyítani az ártatlanságát) – ez a döntés komoly hatással volt az európai jogrendek fejlődésére.

Ince átrajzolta Európa politikai térképét: a pápaság vazallus államává tette Angliát és Aragóniát, s irtóhadjáratot indított a dél-franciaországi eretnekek ellen, amivel végérvényesen a francia királyok uralma alá hajtotta a régiót.

A negyedik keresztes hadjárat (1202–1204) kicsúszott az ellenőrzése alól (a lovagsereg Szíria helyett Bizánc ellen fordult és kifosztotta Konstantinápolyt), ezért Ince teljesen átalakította a keresztes expedíciók tervezését és a hadak toborzását. Hozzájárult az előretörő iszlám hódítás visszaveréséhez is, egyesítve a spanyol királyok erőit az Almohád Kalifátus elleni harchoz.

Az így létrehozott hatalmas hadsereg döntő győzelmet aratott Las Navas de Tolosánál 1212-ben – kulcsfontosságú évszám ez a spanyol történelemben.

Sophie Thérèse

Ambler a középkori történelem tanára a Lancaster Egyetemen

Amílcar Cabral

Hakim Adi azért választotta őt, mert a függetlenségért Afrikában vívott küzdelme átalakította Portugáliát

20. századi afrikai függetlenségi harcos

A nagyság a személyiségnek olyan jellemzője, amelyet helyesen csak a körülmények figyelembevételével lehet megítélni. Az emberek minden korban leküzdötték a leküzdhetetlennek látszó problémák nagy részét. Azok érdemlik ki a „nagy” jelzőt, akik megoldást tudnak találni ezekre a problémákra, vagy akik biztatni tudnak másokat, hogy oldják meg őket.

A 20. században Afrika legtöbb országának a gyarmati uralomtól való megszabadulás feladatával kellett szembenéznie. Sokan az 1960-as évek elejére érték el a függetlenség valamilyen formáját. Portugália diktatórikus kormánya azonban nem ismer te el az afrikaiak önrendelkezési jogát a saját gyarmatain; ezek közé tartozott Angola, Mozambik, a Zöld-foki-szigetek

és Portugál Guinea is (a mai Bissau-Guinea).

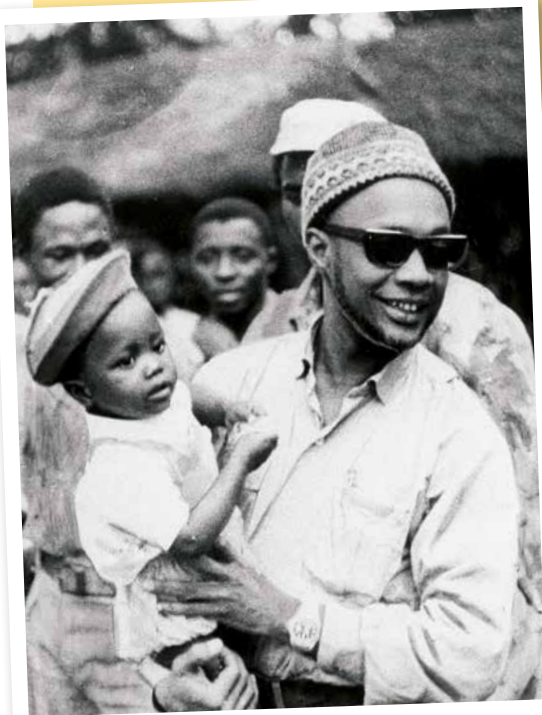
A guineai függetlenségi harcot a nagy Amílcar Cabral (1924–1973) vezette, aki fontos szerepet játszott Portugália más gyarmatainak felszabadítási mozgalmaiban is. Ő volt az Angolai Népi Felszabadító Mozgalom (MPLA) egyik alapítója, s hasonló szervezetet hozott létre a Zöld-foki-szigeteken is. Az általa irányított fegyveres felszabadító harcok végül Portugáliában is forradalomhoz, s egy új demokratikus korszak kezdetéhez vezettek el.

Cabralnak sikerült egyesítenie Guinea majdnem egymillió polgárát, köztük a nőket is, bár legtöbbjük írástudatlan, s különböző nyelveket beszélő földműves volt. Guinea népe csekély külső támogatással kezdett hozzá az ország felszabadításához és egy új társadalom építéséhez, amelyben ők dönthettek a saját sorsukról. Ezt tették akkor is, amikor országuk egyes részeit még megszállva tartotta az Anglia, az Egyesült Államok és más NATO-tagországok által támogatott Portugália.

Guinea népe Cabral vezetésével nagy sikereket ért el – s ez vette rá a portugál kormányt, hogy merényletet szervezzen ellene. 1973-ban gyilkolták meg, nem sokkal az ország portugál gyarmati uralom alóli felszabadulása előtt. Cabral élete és munkássága azt tanúsítja, hogy a népek, az emberek minden akadály ellenére is képesek önmaguk felszabadítására.

Hakim Adi Afrika és az afrikai diaszpóra történelmének tanára a Chichesteri Egyetemen

Amílcar Cabral egy szabadságharcos kislányával. Cabral a portugál uralom alól akarta felszabadítani az afrikaiakat

II. (Nagy) Katalin

Átvezette Oroszországot a modern korba – ezért esett rá

Margaret MacMillan választása

Oroszország cárnője, 1762–1796

Katalin ott találta magát, kényszerházaságban egy ostoba és részeges férj mellett. A cári udvar sötét és brutális politikáját kellett irányítania.

Meghökkenítő kijelentéssel kezdem: nincs a történelemnek legnagyobb alakja. A múlt az nem egy olimpiai versenyszám; itt nincsenek szabályok, hogy kik, és miért éppen ők a győztesek és a vesztesek. Egyébként pedig mit jelent a „nagyság”? Létrehozni a politikában, a tudományban vagy az értékek terén valami óriási hatást? Elkövetni a legszörnyűbb bűncselekményeket? Biztosra veszem, hogy bármilyen névvel áll is elő itt bárki, arra helyeslés, kinevetés vagy tiltakozás lesz a reakció.

De azért elég szórakoztató játék ez; elgondolkozhatunk, hogy mi is az, ami kiemel valakit a többiek közül. Mit mondjunk hát Nagy Katalin cárnőről, a történelem egyik legnagyobb alakjáról? Azon kevés nők egyike volt ő, akiknek sikerült valódi politikai hatalomra szert tenniük a férfiak által uralt társadalomban. Ott van például az angol I. Erzsébet, a kínai Vu Cö-tien és az osztrák Mária Terézia – részben a ritkaságuk miatt emlékszünk rájuk. És a körülöttük keletkezett, férfiak által terjesztett legendákra is, amelyek azt sugallják, hogy ezek a perszónák tulajdonképpen nem is voltak igazi nők. A „Szűz Királynő” Erzsébetről azt híresztelték, hogy frigid, Vu Cö-tienről és Katalinról pedig azt, hogy abnormálisan nagy szexu-

Az ötvenes éveiben járó Nagy Katalin, id. Johann Baptist von Lampi egyik követőjének az 1780-as években készült festményén

ális étvágyuk van. Csak Mária Terézia kerülhette el, a maga példás magánéletével és 16 gyermekével, hogy róla is ilyesmitet terjesszenek.

Katalin története egészen különleges. 1729-ben született egy jelentéktelen kis német nemesi családban, és 16 évesen házasságot kötött az orosz trón örököséhez. Katalin ott találta magát, kényszerházasságban, egy elképesztően ostoba és részeges férj mellett, s ráadásul még a cári udvar sötét és brutális politikáját is neki kellett irányítania. De ahol mások csak bukácsoltak, ott ő diadalmaskodott. Kívívta Erzsébet cárnő elismerését, és mélyen, demonstratív módon oroszává változott. Áttért a pravoszláv hitre, szerzett magának egy sor nemesi születésű orosz szeretőt, és elszánt ellensége lett a nagy hatalmú Poroszországnak és uralkodójának, Nagy Frigyesnek.

Szerencsétlen férjétől eltérően Katalin rendkívül intelligens volt, és félelmetesen energikus. Sármozzásával elnyerte az orosz elit sok tagjának és a hadsereg fontos egységeinek a szimpátiáját. Amikor Erzsébet 1762-ben meghalt, az új cár, III. Péter nyíltan arról beszélt, hogy a házastársát,

Katalint, le fogja cserélni az egyik szeretőjére. Katalin erre palotaforradalmat robbantott ki ellene, és maga lépett a cári trónra. S lehet, hogy volt némi szerepe Péter nem sokkal ezután bekövetkezett halálában is, de gyanítom, hogy egy percig sem támadt ettől lelkifurdalása.

Katalinnak nagy tervei voltak Oroszországgal. Ki akarta azt húzni, ahogy írta, „a középkori szellemi tespedésből, át a modern világba”. A modernizáció akkoriban az európai modell követését jelentette. A cárnő maga is olvasta és csodálta a felvilágosodás nagy alakjainak az írásait, bennük az ósdi hagyományok felszámolásának követelésével. Voltaire felvilágosult despotaként dicsérte és „Észak Csillagnak” nevezte Katalint. És bár nem fogadta el – bölcs előrelátással, nyilván – a cárnő Szentpétervárra szóló invitálását, kettejük szorgalmas levelezése több mint egy évtizeden át folytatódott.

Katalin megreformálta az orosz bürokrácia nyikorgó gépezetét, igyekezett racionalizálni óriási területein a közigazgatást, és új törvénykönyvet is alkotott. Az ország-modernizáció kulcstényezőjének a közpirtokos nemességet tekintette, ezért új viselkedési normákat és az állammal szembeni kötelezéseket írt elő számukra, és állami iskolákat létesített gyermekeik oktatására. Szigorú állami felügyelet alá rendelte a nagy hatalmú ortodox egyházat, és jelentős pénzalapokhoz jutott földjeinek és jobbágyainak kisajátításával. Támogatta a gyáripar és a kereskedelem fejlesztését, nyugati szakembereket hívott be az új elképzelések és technológiák meghonosítása céljából. Ő maga is jó példával járt elől: beadatta magának, a fiának és egész udvarának az Angliában akkoriban kifejlesztett és világhírességet hozó, himlő elleni védőoltást.

Bíráói szerint sokkal többet is tehetett volna – hiszen, miközben Szentpétervárválóban kulturális és szellemi központtá vált, az orosz társadalom legnagyobb részét meg sem érintették az ő reformjai. Katalin eljátszott a röghöz kötött jobbagymilliók felszabadításának a gondolatával is, és ehhez még egy politikai megvalósítási tervet is felvázolt. De az egésznek az lett a vége, hogy nem csupán visszariadt a megvalósítástól, hanem jobbagyorsorba vetette a korábban szabad parasztokat is. Mert Katalin beszélhetett ugyan a felvilágosodás nyelvén – de közben ő is gyorsan és könyörtelenül leszámolt az ellenzékével.

Védelmeszői azzal érvelnek, hogy megtette ő a legtöbbet, amit az akkori Oroszországban megtehetett. Reformkísérleteivel nem csupán a konzervatív nemességet haragította magára, hanem az országban a teljes zűrzavar kialakulását is kockáztatta. Miután leverte a délkelet-európai Oroszország hatalmas területeit lángba borító Pugacsov-felkelést, egyre jobban rá volt utalva a nemesség támogatására.

Miközben azon fáradozott, mérsékelt sikerrel, hogy komolyan megreformálja Oroszországot, külpolitikailag igen csak tisztelt, félelmetes katonai nagyhatalommá fejlesztette ezt az országot. A Törökország elleni háborúkban délen kiterjesztette a határokat, és hatalmas, a Krímet és Dél-Ukrajnát is magában foglaló területeket kebelezett be. 1796-ban bekövetkezett halála előtt még lepaktált régi ellenségeivel, Poroszországgal és Ausztriával Lengyelország felosztásáról. Uralkodása alatt több mint 518 ezer négyzetkilométerrel gyarapította Oroszország területét. S akár tetszik, akár nem, Oroszország és az ő szomszédai mindmáig együtt élnek Katalin cárnő örökségével.

Az éles szemű francia festőnő, Elisabeth Vigée Le Brun, aki találkozhatott az idősödő cárnővel, azt írta róla, hogy Katalinnak „volt egy olyan kisugárzása, amitől számomra ő a Világ Királynője is lehetett volna”.

Margaret MacMillan a történelem tanára a Torontói Egyetemen

Nagy Alfréd

Egyesített és megszervezett egy angol királyságot – mondja róla **Kathleen Burk**

Wessex királya
871 és 899 között

Alfrédnak gyakorlatias emberekre volt szüksége, akik tudnak olvasni, és végrehajtják az ország egyesítésére irányuló utasításokat.

Alfréd király – akit csak a 16. századtól emlegetnek szélesebb körben is „Nagy”-ként – arról volt nevezetes, hogy a dél-angliai Wessexből, a háborúzó haduraknak, a grófságok vezetőinek az országából kialakította az angolok egyesített királyságát. Ez a függő helyzetben lévő királyságaival magában foglalta egész Dél-Angliát, a régi Wessexszel, Kenttel, a West Countryval és Közép-Anglia nyugati részével. A területek politikai egységéig olvasztása nem volt szokatlan eljárás; ez itt a védelem, a törvény, s különösen az oktatás Alfréd általi átszervezését jelentette – és ez tette őt emlékezetes, igazi vezetővé.

A Brit-szigetek a 8. század végétől még évszázadokig ki voltak téve a viking rablótámadásoknak és invázióknak. Hosszú tengerpartjával Wessex gyakran volt a portyázó csapatok célpontja. A 848–849 körül született Alfréd 871-ben lett Wessex királya, s a kezdeti vereségek után 878-ban, az edingtoni csatában legyőzte a leghatalmasabb dán hadvezért, és rögzítette Wessex határait.

A vezető legfőbb kötelessége, hogy megvédje országát, s Alfréd az Edington utáni, viszonylag nyugodt éveket a katonai átszervezésre használta fel. Csapatok gerincét a helyi népfelkelő egységek, a hadurak által vezetett milíciák alkották; ezeknél a szervezés és a támadás helyszínére való menetelés hosszú ideig tartott, s addigra a támadók gyakran már túl voltak az öldöklésen és a fosztogatáson, s már el is tűntek. Alfréd kialakított egy adóbevételből fenntartott, országos, központilag irányított haderőt, s megszervezte az egymástól kb. 50 kilométerre lévő, gyors reagálású egységekkel feltöltött, erősített települések országos hálózatát. Városok jöttek létre az ilyen településeken és a környékükön. Így már fejlődhetett a kereskedelem, a városi kultúra és a középosztály. Alfréd pedig még új, megbízható pénzt is veretett.

Alfréd tudta, hogy egy királyság nem lehet meg törvénykönyv nélkül. Össze is állíttatott egyet a saját törvényeiből,

és belevette Mercia, Kent és az egyház által jónak talált paragrafusait, s hozzatoldotta elődjének, Ine királynak (megh. 726 k.) a törvénykönyvét is. Eléggé szedett-vedett lett ez a gyűjtemény, de tartalmazott egy nagyon fontos előírást: „Minden ember szigorúan tartsa magát az esküjéhez és a fogadalmához.” Minthogy fogadalmakat a társadalom minden osztályában és osztályának tettek, e törvény hatálybalépése megkönnyítette az ilyen eljárások egyértelmű kezelését.

Az igazán forradalmi változást az hozta, hogy Alfréd ragaszkodott a hétköznapi angol nyelven való írástudáshoz. Iskolát nyitott az udvarában, és elrendelte, hogy a szabadnak született fiatal emberek tanuljanak írni-olvasni és beszélni angolul. Neki gyakorlatias, cselekvőképes emberekre volt szüksége az egész országban, akik tudnak olvasni, és végrehajtják az ő utasításait; így tovább folytathatja az ország egyesítését, és megmentheti azt az ellenségeitől. A precedens, ha nem is túl széles körben, de megteremtett.

Hogy ráirányítsa a figyelmet az egyházi és a világi emberek felelősségére, a már a harmincas éveibe lépett Alfréd elkezdett latinul tanulni, s lefordította, illetve lefordíttatta angolra egyebek közt Boethius jelentős munkáit, és Gergely pápa *A lelkipásztorság törvénykönyve* című művét. Megbízást adott az angol nyelvű *Angolszász Krónika* elkészítésére is.

Amikor 899-ben meghalt, Alfréd már „az angolok királya” volt, s egy olyan, egyesített és páratlan módon megszervezett államot és társadalmat hagyott maga után, amelyre az utódai már tudtak építeni.

Alfréd 1899-ben, halálának ezredik évfordulóján, Winchesterben emelt bronzszobra

Kathleen Burk

a University College
London modern és
jelenkori történelmének
professor emeritusa

Remete Szent Antal

Catherine Nixey szerint beindította a szerzetesség forradalmát

Ókeresztény remete,
valamikor 251 és 356 között

Körülbelül 1700 évvel ezelőtt egy jómódú egyiptomi fiatalember elhagyta a házát és beköltözött egy disznóólba. Furcsa lépés volt ez, bár nem különösebben feltűnő – és mégis óriási hatása volt. Ennek az embernek az élete inspirálta később Szent Ágostont, segítette kibontakoztatni a szerzetesi mozgalmat, s ezzel örökre megváltoztatni Európa – és a világ – arculatát. A neve azonban nagyrészt feledésbe merült a mai világban.

Bizonyos értelemben maga Szent Antal is, ahogy ma ismerjük őt, éppen ezt szerette volna. 270 körül egy szép napon elment a közeli templomba, ahol az igehirdetésen Máté evangéliumából ez a mondat ütötte meg a fülét: „Ha töké-

letes akarsz lenni, eredj, add el vagyododat és oszd ki a szegényeknek.” Antal ezt komolyan vette: elhagyta a házát, eladta a családi birtokot, és beköltözött egy disznóólba. A szerzetesi forradalom pedig – amely elutasítja a vagyont és a várost az Isten, a szegénység, az elvonultság és a vallási tanok kedvéért – elnyerte az egyik legnagyobb vezéralakját.

Antal a disznóól után előbb egy sivatagi barlangban, majd végül egy távoli hegyen húzta meg magát, nagy nélkülözések közepette. Száraz kenyeret evett, rongyokban járt, és a démonaival viaskodott. De minél jobban került az embereket és a világi hívságokat, az emberek annál jobban csodálták

és követték őt, s végül életrajzírója, Alexandria-i Szent Atanáz szerint „a sivatagból várost csináltak”, melyet az Antal példáját követő fiatal emberek népesítettek be. De nem csupán a sivatag változott meg.

Különcödő, kemény és elszigetelő életével Antal nagy lendületet adott a szerzetesi mozgalomnak. A sötétnek nevezett középkorban aztán ezekben a kolostorokban és könyvtárakban őriztek vagy írtak meg sok olyan könyvet és dokumentumot, amelyeket ma is olvasunk. Antal, aki sohasem akart vezető lenni, örökre megváltoztatta a világot.

Catherine Nixey író

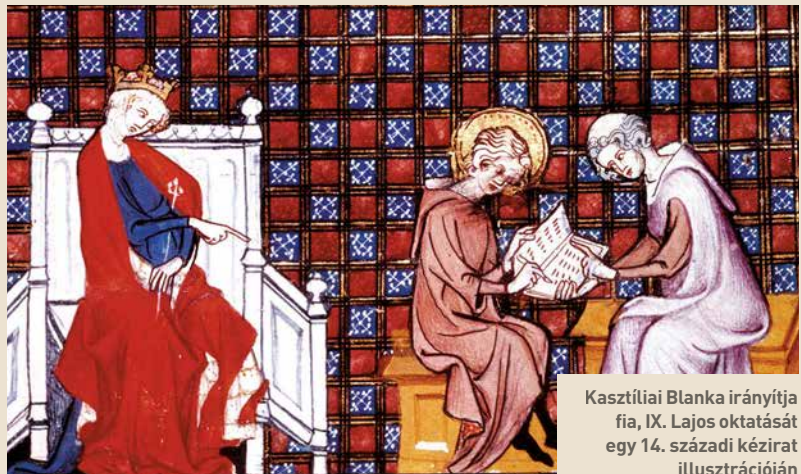
Kasztíliai Blanka

Ő tette a francia királyi udvart Európa kulturális központjává – állítja Lindy Grant

Franciaország királynéja, majd régense (1226–1234, 1248–1252)

Az 1188-ban, Palenciában (ma Spanyolország északi-középső részén) született Kasztíliai Blanka a középkor talán leg-sikeresebb női uralkodója volt. Mintha vezetőnek teremtették volna: Aquitániai Eleonóra és II. Henrik angol király unokája volt, s Oroszlánszívű Richárd unokahúga. Férje, VIII. Lajos 1226-ban meghalt, kiskorú gyermeket hagyva hátra utódjául, de végrendeletében Blankát nevezte ki egyedüli régensnek. Aki így 1234-ig kormányozhatta Franciaországot. Azután pedig, amikor fia, IX. Lajos 1248-ban elment a keresztes háborúba, szintén az anyját nevezte ki egyedüli régensnek.

A királyságokat akkoriban többnyire régensi tanácsok kormányozták – és az

Kasztíliai Blanka irányította fia, IX. Lajos oktatását egy 14. századi kézirat illusztrációján

egyetlen királynőnek ez az uralma példa nélküli volt. Mind a két király tudta, hogy ez a nő féltelmetes uralkodó lesz. És jött a főurak elmaradhatatlan lázadása, Blanka azonban megfélemlítette vagy elbűvölte nagyúri ellenfeleit. Az egyik báró ezt írta róla: „Ő tudta, hogyan kell igazgatni egy királyságot, miközben az urak egy falut sem tudtak elvezetni.” Zenét szerzett és verseket

írt, jó ízléssel támogatta a zeneművészetet, az építészetet és a miniatúra-festészetet, s ezzel a francia királyi udvart Európa kulturális központjává tette. S ő volt az anyja a középkori Európa legnagyobb királyának, Szent Lajosnak.

Lindy Grant a Readingi Egyetem középkor-történeti professor emeritusa

Akbar

Diana Preston úgy jellemzi, hogy megalapított egy hatalmas, toleráns szellemiségű indiai birodalmat

Mogul császár, 1556–1605

Akbar konszolidálta az általa meghódított területeket és kien- gesztelte az alattvalóit, összebékítve a túlnyomórészt hindu birodalom alattvalóinak többségét a muszlim fennhatósággal.

Amikor a 16. századi európaiak a „nagy-mogult” emlegették, Akbar sah indiai uralkodóra gondoltak. Az Indiát megjárt utazók fantasztikus történeteket meséltek a trombitáló harci elefántok által vezetett, hatalmas hadseregeiről és ragyogó ékkövekkel teli kincstáiról. Akbar tényleg nagy uralkodó volt. 50 éves regnálása alatt I. Erzsébet angol királynőnek ez a majdnem pontos kortársa az idegenek által megszállt országot a százmillió, etnikailag és vallásilag is sokszínű népesség erős, egységes birodalmává alakította át.

Akbar ereiben két nagy ázsiai hadvezér, Dzsingisz kán és Timur

(Tamerlán) vére csordogált. 1542-ben született; nagyapja a birodalomalapító Babur volt, aki 1525-ben, Afganisztán felől rohanta le Észak-Indiát. Akbar mindössze 13 éves volt, amikor apja, a második mogul császár, Hamájún az esti imára sietve legurult a lépcsőn és meghalt. Ezzel veszélybe került Akbar is, és a még gyenge birodalom is.

A mogulok a saját közép-ázsiai elődeik *takht ja takhta* („trón vagy koporsó”) törvényét követték. Ennek értelmében a hercegek nem az elsőszülöttség jogán örökölték a trónt, hanem meg kellett harcolniuk érte. Hogy megelőzzék a riválisokat, a lojális udvaroncok egy pandzsábi mezőn összetakolt trónon sietve a harmadik mogul császárrá koronázták Akbart. Hat évig, amíg anyja és egy régens kormányzott, rejtett életet élt, a háremben húzta

meg magát, és csak 19 évesen vette át a hatalmat, miután elintézte a megölésére odaküldött orgyilkost.

Akbar elhatározta, hogy kiterjeszti a birodalmát, ezért hódító hadjáratokat indított a szomszéd uralkodók ellen. Legyőzöttei között voltak a sáfrányruhás rádzsputok is, akik a spártaiakhoz hasonlóan vagy győztek, vagy ott pusztultak a csatatéren, de soha nem adták meg magukat. Uralkodásának vége felé Akbar a merészség, a képzelőerő – mestere volt a ravasz, meglepetésszerű támadásoknak – és alkalmanként a páratlan kegyetlenség kombinálásával majdnem megháromszorozta országa területét. Birodalma

Akbar mogul császár elefánton utazik egy 17. századi miniatúrán. A csatákban ugyanolyan sikeres volt, mint a civil kormányzásban

északon a Himalájáig és a Hindukusig terjedt, nyugaton Perzsia (Irán) sivatagi határáig, keleten Arakanig (ma Rakhine állam, Mianmarban/ Burmában), délen pedig a Dekkán aranyat is rejtő fennsíkjaig.

Akbar azonban nem csak a harctéri dolgokhoz értett. Konzolidálta a meghódított területeket és kiengesztelte alattvalóit. Bölcs politikai szövegkötésekkel és előrelátó dinasztikus, főként a harcias rádzspuokkal kieszközölt házasságok révén összebékítette a túlnyomórészt hindu birodalom lakóinak többségét a muszlim uralommal. Amikor meghalt, több mint 300 névleges felesége volt. Szembeszállt a mullahjaival, akik diszkriminatív adókkal és törvényekkel akarták sújtani a hindukat. Származásra és valásra való tekintet nélkül minden tehetséges ember előtt megnyitotta az udvarát, tudósokat és szent embereket hívott meg az egész birodalomból és a határokon túlról is – dzsainistákat, keresztényeket, zoroasztrianusokat, zsidókat, konfucianusokat és szikheteket, a hinduk mellett.

Megismerkedett más vallásokkal is, és ez egy új vallás, a Din-i Ilahi („isteni hit”) megalapítására bátorította őt – összeszedett mindent, amit a legjobbnak vélt a többi hitben –, s azt remélte, így majd egyesítheti a népet anélkül, hogy bárkinek is le kellene mondania eredeti vallásáról. Ez az új vallás nem élt sokáig, de így is figyelemre méltó jelképe lett a toleranciának egy olyan korban, amikor például Európában dúltak a vallásháborúk.

Akárcsak Shakespeare, állítólag Akbar is épp a születésnapján, 1605. október 15-én halt meg. Jó három évtizeddel később az unokája, Sáh Dzsahán megépíttette a mogulok leg híresebb emlékművét, a Tádzs Mahalt. De egyetlen utódja sem volt megáldva olyan különleges államférfúi képességekkel, toleranciával és előrelátással, mint ő, s amiért a szubkontinensen máig tisztelettel emlékeznek rá.

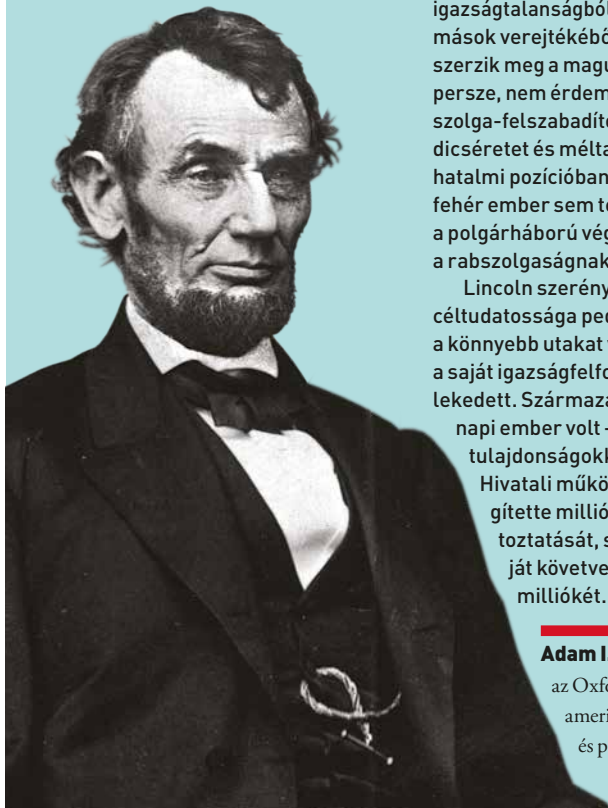
Diana Preston író és történész

Abraham Lincoln

Harcolt a dolgozók jogaiért és a rabszolgák felszabadításáért, jellemzi **Adam I. P. Smith**

Az Egyesült Államok elnöke
1861 és 1865 között

Durham megyében, az 1980-as évek végén, a bányászat újabb válságos időszakában, tinédzserként találkoztam először Abraham Lincolnnal (1809–1865), elég meglepő helyen. Egy antikvárium-ban böngészgettem, s a Durham Miners' Association alapítójának, John Wilsonnak az önéletrajzában akadt meg rajta a szemem. Wilson arról írt, hogy ő – akit feketelistára tettek uniós szervezkedésért Északkelet-Angliában az 1860-as években – kénytelen volt Nyugat-Pennsylvániába emigrálni, ahol egy véres polgárháború kellős közepén találta magát. Néhány bányász kollégája nyíltan ünnepelte Lincoln meggyilkolását, de akkor Wilson már oly elkötelezett híve volt az Unió eszméjének és mártírrá vált vezetőjének,

hogy amikor fél évszázaddal később megírta a visszaemlékezéseit, számára már soha és sehol nem létezett nagyobb vezető Abraham Lincolnnál.

Akkor meglepődtem, hogy egy durhami bányász ennyire szimpatizál egy amerikai elnökkel, de ma már érthető a dolog. Lincoln kétkezi munkásból lett az ország legfőbb méltósága, s aztán a hatalmát arra használta, hogy egyben tartsa, ahogy fogalmazott, „a szabadságban fogant” és „a minden ember egyenlőnek születik eszméje mellett elkötelezett” köztársaságot. Nagy szavak voltak ezek, de mélységes értelemmel bírtak egy olyan, külső szemlélő számára, mint Wilson, aki az amerikai polgárháborút felszínes, de globális fejleményekkel járó, helyi konfliktusnak tekintette, amelyben a szabadság erői a reakció erőivel kényserültek egymás ellen harcolni – hasonlóan ahhoz, ahogy később a munkásmozgalm vezetői tekintettek a spanyol polgárháborúra.

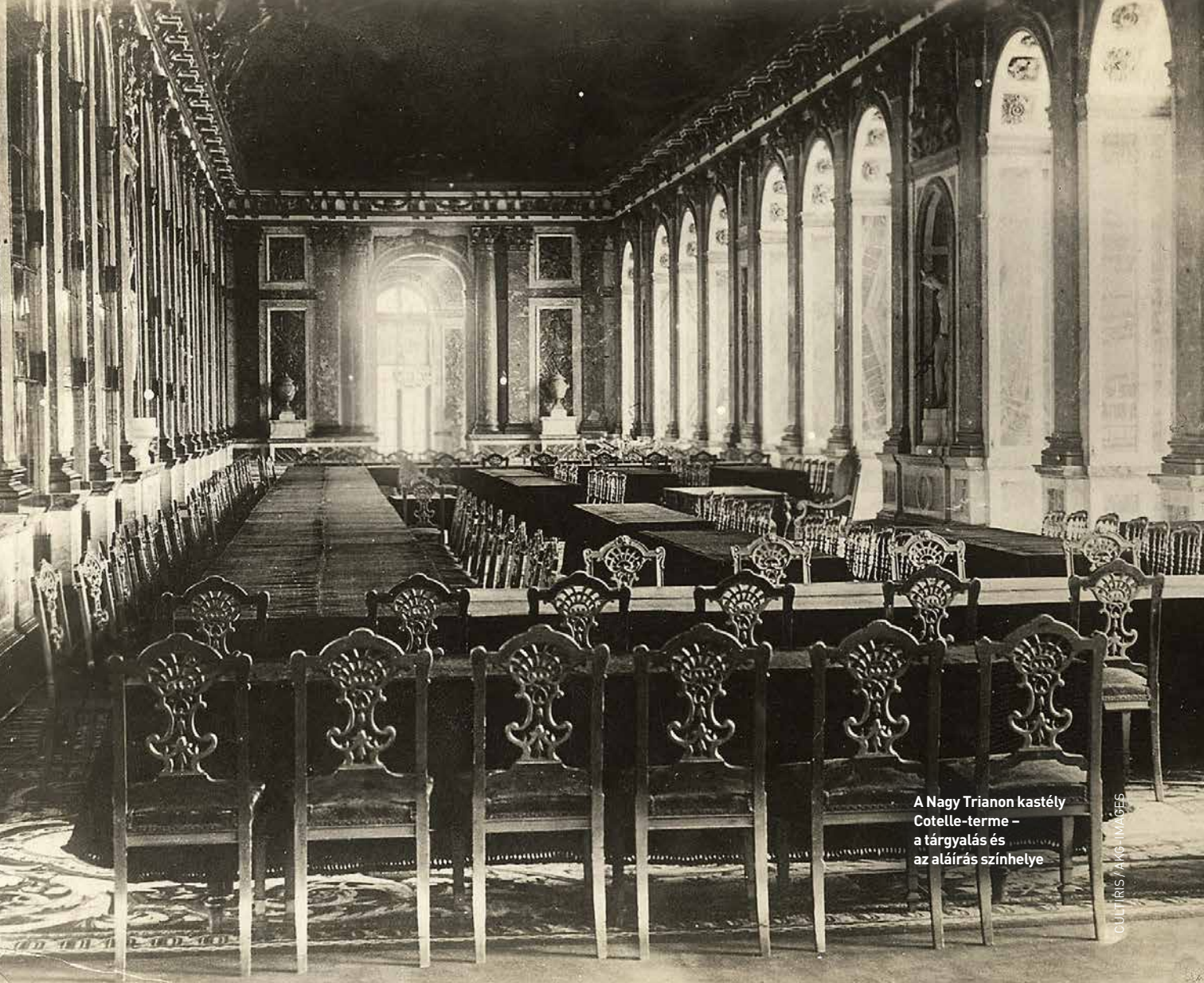
Wilsonnak igaza volt, amikor Lincolnban a munka és a munkások méltóságának védelmezőjét látta. Lincoln gyűlölte a rabszolgaságot, mert égbekiáltó igazságtalanságból fakad: „némelyek mások verejtékéből és szenvedéséből szerzik meg a maguk kenyerét”. Lincoln, persze, nem érdemli meg a „nagy rabszolga-felszabadítónak” kijáró összes dicséretet és méltatást, de ilyen magas hatalmi pozícióban lévő egyetlen más fehér ember sem tett többet azért, hogy a polgárháború végével vége legyen a rabszolgaságnak is.

Lincoln szerénysége őszinte volt, céltudatosága pedig szilárd. Nem a könnyebb utakat választotta, hanem a saját igazságfelfogása szerint cselekedett. Származását tekintve hétköznapi ember volt – nem hétköznapi tulajdonságokkal megáldva.

Hivatali működése idején is elősegítette milliók életének megváltoztatását, s később az ő példáját követve, mások is további milliókét. 🌐

Adam I. P. Smith

az Oxfordi Egyetem
amerikai politikatudományi
és politikatörténeti
professzora

A Nagy Trianon kastély
Cotelle-terme –
a tárgyalás és
az aláírás színhelye

CULTURIS / AKG-IMAGES

Trianon a francia hatalmi politika rendszerében

A trianoni békeszerződés észszerűtlen, erőből való előkészítése és katasztrofális következményei számos összeesküvés-elméletnek szolgáltak táptalajul. **Ormos Mária**, a decemberben elhunyt kiváló történész megszakításokkal sok évtizeden át foglalkozott a témával, alapművét folyamatosan kiegészítve az időről időre megnyíló új levéltári források tanúságaival – ő adta közre a szerződés legteljesebb diplomáciatörténeti feldolgozását. Nemrégiben megjelent és már a legújabb publikációkra is kitekintő könyvből azt a részletet közöljük, amelyikből kitűnik annak a Franciaországnak az álláspontja a Nagy Háború utáni Európáról, amely hatalom Wilson amerikai elnök voltaképpen visszavonulása után megnövekedett, bár korántsem akkora szerepre tett szert a békeszerződések kialakításában, mint amekkorát a magyar közvélemény a francia politikának tulajdonít

Franciaország számára a háború után megnövekedett Közép-Európa jelentősége. Mind a Balkánhoz, mind Ausztria–Magyarországhoz azelőtt is fűződtek ugyan francia érdekek, de a franciáknak mindig számolniuk kellett valamely más hatalom uralmával e régióban. A háború idején pedig szinte bizonyosra lehetett venni, hogy a cári birodalom befolyása nagyon megnő majd ebben a térségben. 1917–1918 folyamán azonban változott a kép: eltűnt az ellenséges Monarchia, de eltűnt az orosz szövetség is. Párizs szempontjából merőben új helyzet állt elő, s ennek értékelésében és kihasználásában se kidolgozott elméletre, se előzetes gyakorlatra nem lehetett támaszkodni. Bizonyos csak az volt, hogy a Közép-Európában támadt űr betöltése fontos lenne, s hogy ennek bizonyos objektív feltételei is megvannak.

Fontossá vált Közép-Európa, mindenekelőtt Németország miatt, mert Franciaországnak feltétlenül szüksége volt arra, hogy gondoskodjék az orosz birodalmat helyettesítő ellensúlyról. Növekedett a térség jelentősége az orosz proletárforradalom fényében azért is, mert mind az esetleges szovjetellenes felvonulás résztvevőjeként, bázisaként és hátszágaként, mind az úgynevezett védelmi vagy egészségügyi övezet terepeként számításba lehetett venni. Mindemelllett, harmadik szempontként, a közép-európai övezetnek megvolt a maga gazdasági és pénzügyi jelentősége is a Nyugat számára.

Franciaország kormányai a 19. század végén és a 20. század elején nagy gyarmatbirodalom kialakításán munkálkodtak, s e korszakot felgyorsuló gazdasági – ipari, kereskedelmi és tőkekihelyezési – tevékenység jellemezte. Végül megkoronázta

e folyamatot a háborús győzelem. 1918–1919-ben a politikai elképzeléseket így a Harmadik Köztársaság megelőző sikeresorozata befolyásolta. A gazdasági élet vezetői csakúgy, mint a politikusok nagy része, a sikerekből merítette a jövőre irányuló elképzeléseit. Ugyanakkor a háború minden korábbinál világosabban bizonyította, hogy a további növekedés lehetőségét jó előre biztosítani kell a német versennyel és a német terjeszkedési törekvésekkel szemben. Egy francia vezetésű Közép-Európa jelentősen megszilárdíthatta Franciaország biztonságát. Ugyanakkor már a háború vége felé világossá vált, hogy a politikai befolyás megszerzésén túl a francia tőkének is fontos a régióba való behatolás, nehogy ugyanezt a német tőke tegye meg.

A háború befejezésekor mind a nagy tőkeérdekeltségek vezetői, mind a korszak politikusai elég erősnek és mozgékonyan látták a francia gazdaságot ahhoz, hogy a Duna-medencében meghódítsa a döntő pozíciókat. Alkalmasnak látszott a térség arra is, hogy az elvesztett oroszországi tőkepiacot pótolja.

Franciaországnak feltétlenül szüksége volt arra, hogy gondoskodjék az orosz birodalmat helyettesítő ellensúlyról; növekedett a térség jelentősége

Az első időben, főként az intervenció idején, ez természetesen nem azt jelentette, hogy a francia kormány lemondott volna az Oroszországban befektetett tőkéről; ellenkezőleg, az intervenciót többek között éppen azért folytatta, hogy e hatalmas összegekről ne kelljen lemondania. Közép-Európa mindenesetre pénzügyi szempontból is kínált előnyöket. Közepesen fejlett terület volt, vagy legalábbis nem nagyon elmaradt. Gazdasági szerkezete hinni engedte, hogy a befektetett tőke viszonylag hamar megtérül és a haszon is gyorsan mutatkozik. A gazdasági terjeszkedés e módja megfelelt a francia hagyományoknak: a Franciaországból kiáramló tőkét jó ideje az ilyesfajta területek vonzották, míg a gyarmatokon a befektetések csak szerény méretekben növekedtek. A szóban forgó terület ugyanakkor fejlesztési lehetőségeket is kínált nem jelentéktelen, de jórészt feltáratlan nyersanyagforrásaival, viszonylag jól kiépített közlekedésével, előnyös földrajzi helyzetével.

Gazdasági, politikai és katonai szempontok összessége avatta tehát Közép-Európát Franciaország számára másodlagos szerepében is fontos területté. 1917–1918-tól e kérdés mind mélyebben foglalkoztatta Párizst, míg a terület jövője szempontjából döntővé vált, hogy vajon a francia potenciál valóban be tudja-e tölteni az űrt.

Másfajta várakozással figyelték a békerendszer kifermálódását a velük kötendő békékben legközelebből érdekelt kis államok. Számukra a békeszerződés létfontosságú okmány volt; életük alakulásában a francia politikának pontosan akkora jelentőség jutott, mint amekkora szerepet a békék kialakításában játszott.

Így érthető, ha a franciák közép-európai politikájával az érintett kis országokban eddig sokkal többet foglalkoztak, mint magában Franciaországban. S különösen érthetővé válik e jelenség, ha számításba vesszük azt is, hogy Franciaország már 1919-ben, a békekonferencia idején kivívta „a közép-európai rend atyjának” kétes dicsőségét, majd az idők folyamán Trianon és Clemenceau, Saint Germain

Másfajta várakozással figyelték a békerendszer kifermálódását a legközelebből érdekelt kis államok.

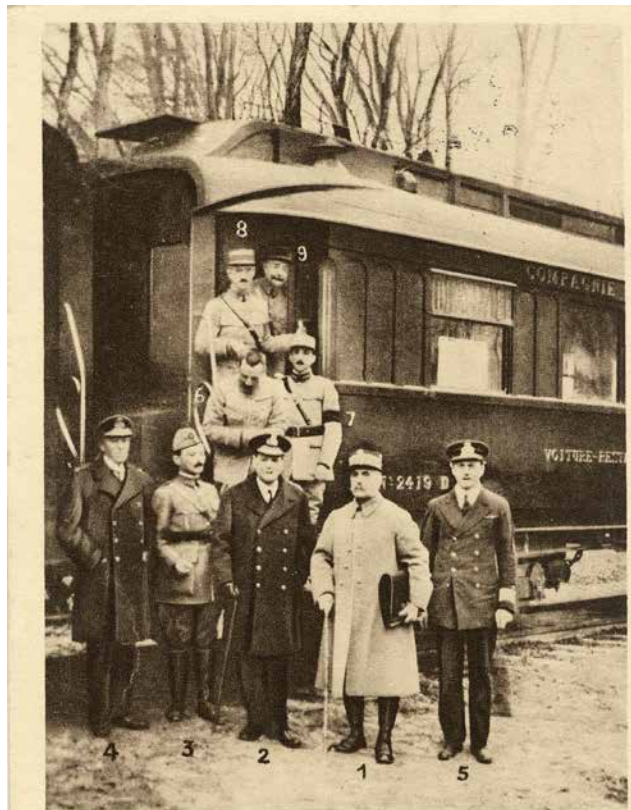
Számukra a békeszerződés létfontosságú okmány volt

és a franciák összefonódása szinte axiómává vált. Egy amerikai történész, Alfred Low ugyan már 1963-ban vitába szállt e véleménnyel, hangsúlyozva, hogy a békemű a szövetségesek közös alkotása volt, s hogy a közép-európai kérdésekben nem választották el őket lényeges koncepcionális ellentétek. Az elterjedt vélekedéseken azonban Low akkoriban vajmi keveset változtatott, jócskán módosult azonban a szemlélet a legutóbbi években, mióta kezdtek olyan tanulmányok megjelenni, amelyek

már francia okmányokra épültek. A legújabb publikációk szerzői már nem tulajdonítanak döntő, sőt csaknem kizárólagos szerepet a francia politikának az 1918–1919-es közép-európai eseményekben.

Noha Franciaország szerepét valóban érdemes újra átgondolni, mégis kétségtelen, hogy részben a hagyományos felfogás is valóságselemekre épült. Éppen ezért lehetett a valóság látszatának fenntartásával mérhetetlenül felnagyítani a francia álláspont jelentőségét. Jóllehet a francia kormány egyetlen cikkelyt sem fogalmazott egyedül, a konferencián végig az angolszász szövetségeseivel kialakított közös álláspont alapján járt el mindazokban az ügyekben,

1918. november 11., 7.30.
Alighanem a világ leghíresebb vasúti kocsija előtt az antant hadseregeinek parancsnokai a fegyverszüneti egyezmény aláírása előtt

415. - Photographie prise le 11 Novembre 1918 à 7 h. 30. au moment où le Maréchal Foch part pour Paris remettre au gouvernement français le texte de l'Armistice qui vient d'être signé avec l'Allemagne.

1. Maréchal Foch	6. Général Desticker
2. Amiral Sir R. Wemyss	7. Capitaine de Mierry
3. Général Weygand	8. Commandant Riedinger
4. Contre-Amiral G. Hope	9. Officier-Interprète Laperche
5. Captain Marriott	

Glück-Pupier
Reproduction-interdite

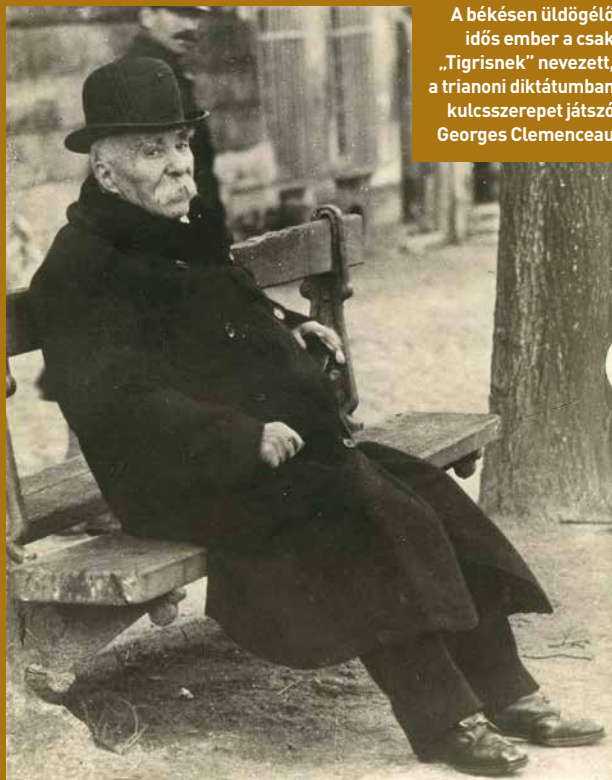

Balra: Brit és amerikai katonák ünnepelnek Párizsban

Balra lent: Woodrow Wilson, akinek 14 pontját gyakorlatilag lesöpörték az asztalról

Lent: New York konfettibe fullad 1918-ban, a fegyverszünet napján

A békésen üldögélő
idős ember a csak
„Tigrisnek” nevezett,
a trianoni diktátumban
kulcsszerepet játszó
Georges Clemenceau

Az angolszász
„békecsináló”,
Lloyd George

A győztesek (balról jobbra): Joffre, Foch, Haig
marsallok, Pershing tábornok és Pétain marsall
az 1919-es július 14-i parádéra várakoznak

CULTIRS / AKG-IMAGES

A francia befolyást megalapozta a katonai erő. Az olaszokon kívül csak francia szövetséges csapatok állomásoztak a térségben

amelyek egyáltalán a konferencia elé kerültek, mégsem vitás és a maga idején sem volt az, hogy Közép-Európában az említett két partnerrel ellentétben nemcsak ő volt az első számú érdekelt, hanem együttal az a hatalom is, amely a katonai jelenlét előnyeit elsősorban élvezte. A jövőt alapjában meghatározó, sorsdöntő időszakban, 1918 végén és 1919 elején az angolok és az amerikaiak elismerték itt a franciák elsődrendű érdekelttségét, s így ezekben a kérdésekben a francia álláspont szinte automatikusan érvényesülhetett; néha kisebb-nagyobb vita árán, többnyire azonban anélkül.

A francia befolyást megalapozta a katonai erő. Az olaszokon kívül csak francia szövetséges csapatok állomásoztak a térségben. Miután Olaszország meghasonlott a békekonferenciával, szinte egyedül Franciaországra szállt Közép-Európában a konferencia zsandárának szerepe. Megérlelődött az a meggyőződés, hogy Közép-Kelet-Európa sorsáról nem a konferencia, sőt talán nem is a francia kormány, hanem néhány francia tábornok dönt. E feltevést szintén erős fenntartásokkal kell kezelni, noha annyi igaz belőle, hogy egy-egy katonai személyiség néha nagyobb szabadságot vett magának, mint ami megillette, s hogy néhány itteni probléma elfajulásához a tábornokok egymás közötti intrikái, valamint a katonai és a politikai vezetők ellentétei is hozzájárultak.

Tovább növelte a kis államok szemében Franciaország súlyát, hogy a konferencián Clemenceau elnökölt. Ennek eredményeként a konferencia minden döntése – akár kedvére való volt, akár nem – valamilyen módon a nevéhez fűződött. A valóságban azonban Clemenceau számos olyan iratot aláírt a konferencia nevében, amit saját nevében soha nem írt volna alá.

A francia kormány szerepének megítélésén kívül felülvizsgálatra szorul az is, hogy valójában mik voltak Franciaország politikai szándékai és miképpen viszonyult egymáshoz szándék és valóság. Magyarországon többen úgy vélték, hogy amikor a francia politikai vezetők a Magyarországgal szemben felállított követelményeket mérlegelték, a magyar belpolitikai életre akartak nyomást gyakorolni, s a mindenkori belpolitikát tartották szem előtt. E felfogás több változatban felmerült: értelmezték megtorlásoként Károlyi demokratszmájával szemben, szankcióként a Tanácsköztársaság miatt, de úgy is, mint az ellenforradalmi rendszer túlkapasáinak visszahatását. Bár kevésbé éles formában, e felfogás osztrák változatait is meg lehet találni. Egyesek szerint például

a Saint-Germaini béke büntetés volt az osztrák szociáldemokraták túlságosan radikális belpolitikája, mások szerint viszont az osztrákok jelentős részének ama kívánsága miatt, hogy Németországhoz csatlakozzanak.

Belpolitikai megítélésektől, ellen- és rokonszenvektől természetesen soha nem volt mentes a nagypolitika. Különösen nehéz lett volna teljes objektivitást várni Clemenceau-tól, aki politikai nézeteit mindig is elkötelezetten és szenvedélyesen képviselte; impulzivitása hajlott korában sem hagyta el. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy a politikai-érzelmi tényező jelentőségét is kisebb térre kell szorítanunk, és lényegesen nagyobb szerepet kell tulajdonítanunk a két említett ország objektív helyzetének, s annak a történeti folyamatnak, amely által ebbe az objektív helyzetbe került. Magyarország kilátásait már a fegyverszünet aláírása előtt meghatározta, hogy szó sem lehetett a zömében idegen etnikumú területek megtartásáról, sőt az újrendezéskor számítani kellett rá, hogy az antant vele szemben a keletkező új államokat, illetve a szövetséges régi országokat fogja támogatni. Ez utóbbiak már a háború alatt kifejezésre jutatták valamilyen módon antantbarátságukat, esetleg hadat is

viseltek, s ezért velük szemben a hatalmak kötelezettségeket is vállaltak. Ezen az alapkoncepción nem tudott érdemben módosítani a magyar demokrácia stabilizálódásához fűződő francia érdek, nem változtatott lényegesen a Tanácsköztársaság megdöntésére tett erőfeszítés, s a békefeltételeken sem a proletárhatalomtól való megszabadulás öröme nem javított, sem az ellenforradalmi rezsimmel szemben táplált érzelmek nem rontottak, de nem is szépítettek.

Az osztrák kérdés megítélésében ezzel szemben a konferencia idején nem jelentéktelen módosulás történt. Miután a szövetségesek úgy döntöttek, hogy Ausztria nem csatlakozhat Németországhoz, keresni kezdték az önállóság feltételeit, és azon voltak, hogy kedvet is

Foch marsall Pershing tábornokkal, az amerikai csapatok főparancsnokával

A magyar delegáció elindul a béketárgyalásra; középen a küldöttség vezetője, gróf Apponyi Albert

A magyar békedelegáció fogadása Versailles-ban

csináljanak hozzá. Így az Anschluss-probléma felmerülése és eltemetése végeredményben nem károsan, hanem előnyösen befolyásolta az osztrák kérdés megítélését.

A két ország 1918. évi helyzete tehát alapjában meghatározott volt, de nem volt minden részletében eleve elrendelt. Az előzetes antantkoncepció, lévén globális és távolról sem végleges minden egyes kis kérdésben, hagyott valamelyes teret ahhoz, hogy a mindenkori belpolitikai helyzet megítélése, a politikai erők játéka, az események, a véletlenek, a személyes hatások és ellenhatások módosítsanak rajta. Alapkérdés persze az is, hogy az 1918-ra kialakult és már változtathatatlanak tűnő helyzetre hatottak-e és ha igen, mennyiben a további, működésben levő katonai, politikai erők, elemek.

A francia kormányzat valóságos szerepét és szándékait leginkább a konferencia utóélete torzította el. A békeszerződés idején a készülő „mű”-vel egyetlen kis állam sem volt elégedett. Ha az osztrák és a magyar politikusok porig voltak sújtra, és úgy látták, hogy az országaikkal szemben elkövetett igazságtalanságnak a történelem nem ismeri párját, a többiek – csehek, szlovákok, szerbek, szlovének, románok – ezer okot találtak a sértettségre és arra, hogy a franciák és közelebről Clemenceau „önkényéről” beszéljenek.

A helyzet egy vonatkozásban később sem változott. Mindkét csoport, mind a vesztesek, mind a győztesek, továbbra is az elsődleges francia befolyás és felelősség hangsúlyozásában voltak érdekeltek. A kedvezményezett országok legfőbb támasza – megszerzett új státusuk biztosításában, a stabilizálásban, külkapcsolataik kiépítésében – Franciaország lett. Ahogy a kapcsolatok kibontakoztak és szövetségi rendszerre szilárdultak, feledésbe merültek a sérelmek, elfelejtődött a „francia hatalmi önkény”, s Franciaország – visszamenőleg és a jövőre nézve reményt kelten – a szövetségi hűség megtestesítőjévé vált. A húszas évek második felére a politikai ideológiában, a publicisztikában már nem maradt más, mint a francia politika rózsaszínű oldala, olyan árnyalata, amellyel a maga idején nem nagyon dicsekedhetett.

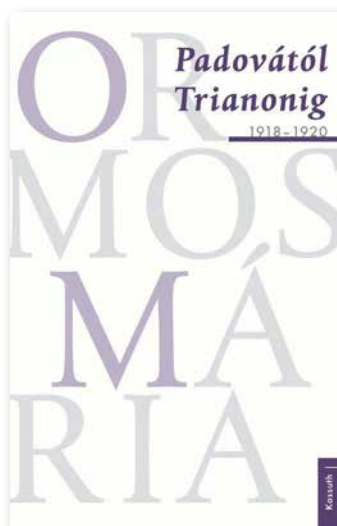
Ez azonban csak eggyel több ok volt arra, hogy a másik táborban, és főleg Magyarországon, a francia kormány cselekedeteivel szembeni gyanakvás meggyőződéssé váljon: minden megalázásért, csonkításért, gazdasági nehézségért, a politikai és pénzügyi instabilitásért, az ésszerű megoldások hiányáért Franciaország a felelős. Ez a séma több okból is hasznos volt. Minden uralkodó csoport mindenkor igyekszik bűnbakot találni kudarcaiért. Kisebb kudarcokért is, mint amilyen az Osztrák–Magyar Monarchiát érte. Ausztria és Magyarország szempontjából a belső felelősség megállapítása vagy elhárítása mellett, ami a mindenkori belpolitikai alakulások függvénye volt, a külső felelős szerepének betöltésére Franciaország volt a legalkalmasabb, mivel a francia politika mind jobban összefonódott a rivális csoportok politikájával. Az antant egészeről különben sem volt tanácsos beszélni, már csak azért sem, mert a két ország egy ideig az angolszász hatalmaktól remélt ellensúlyt Franciaországgal és a környező kis államokkal szemben.

A francia politika utólag következetesen egységesnek tűnhetett nemcsak a Monarchia feldarabolásában, de a térség két táborra szakításában, a kisantant megteremtésében is

E tényezők együttesen azt eredményezték, hogy a francia politika utólag következetesen egységesnek tűnhetett nemcsak a Monarchia feldarabolásában, de a térség két táborra szakításában, a kisantant megteremtésében is. Nem elhanyagolható e kép kialakításában maguknak a franciáknak az igyekezete, hogy a francia politikát mindenkor elvinek, következetesnek, racionálisnak, szövetségi vonatkozásban pedig feltétlenül hűségnek tüntessék fel. Vagyis olyan politikának, amely tulajdonképpen nem is politika már, hanem sokkal inkább eszmei és morális koncepció. A francia politikai gondolkodás egyik fő vonása talán éppen az volt, hogy önmagát – szemben az angolszász farizeussággal és a német cinizmussal – az imént körvonalazottak szellemében írta le. Ennek alapján óhatatlanul az a benyomás keletkezik, hogy e kényszerképzet a francia politikusokat hatalmas energiapocskolásra készítette, ha el akarták érni – márpedig kétségtelenül szerették volna –, hogy politikai hátraarcaikat, kényszermegoldásaikat, taktikamódosításait elfedjék és később elfeledtessék.

A második világháború után a békeszerződésekkel összefüggő kérdések megítélésében megszűnt a nyilvános politikai polémia. Azt azonban, hogy az irodalom jó részében a mai napig fellelhető hagyományos felfogás, illetve annak valamilyen megújított formája a politikai ítéletek és előítéletek függvénye-e, vagy első-

sorban az anyagfeltárás hiányával magyarázható, nehéz eldönteni. Valószínűleg erről is, arról is szó van. A nagy nemzeti megrázkódtatások által kiváltott érzelmek – akármilyen előjelűek is – láthatóan sokáig képesek elevenek maradni, még akkor is, ha csillapító vagy közömbösítő hatások érik őket. ■

Ormos Mária (1930–2019)
történész, egyetemi tanár,
az MTA rendes tagja

Kultúra

Könyvek, szerzők, beszélgetések
a le nem zárult múltból

Utószó

„Az ukrajnai szovjet–amerikai katonai támaszpontok története nagy reményekkel indult. Nagy csalódás lett a vége”

Matt Elton beszélget Serhii Plokyh professzorral *A keleti front elfelejtett gazemberei* című új könyvéről, melyben a szerző elmeséli a rövid életű szovjet–amerikai katonai együttműködés történetét a második világháború idején – és a két állam közötti viszony súlyos megromlását, ami aztán hozzájárult a hidegháború kirobbanásához is

„Azt is remélték, hogy igazi szövetségesekké válhatnak, és nemcsak úgy »összehangolják« a dolgaikat, hanem ténylegesen is együtt fognak harcolni”

Matt Elton: Mit mesél el ön ebben az új könyvében?

Serhii Plokyh: Az úgynevezett „Három Nagy” közötti Nagy Szövetség felbomlását, és a második világháborúnak a hidegháborúba való átmenetét. Bemutatok néhány fontos személyiséget és különleges helyszíneket, amelyekről sokan még csak nem is hallottak. Az érintettek egy-másfél évig éltek három légi támaszponton – Poltava, Mirgorod és Pirjatyin, az akkor még a Szovjetunióhoz tartozó Ukrajna területén –, az alatt a rövid idő alatt, amikor az amerikaiak és a szovjetek ténylegesen, vállvetve együtt harcoltak.

Mi volt az a Nagy Szövetség, és mi az öröksége?

Akárcsak a „Vasfüggönyt” és sok hasonló kifejezést, a „Nagy Szövetséget” is Churchill alkotta meg – ez a címe második világháborús memoárjai egyik kötetének. A Nagy Szövetségnek a háború alatt, a teheráni, majd a jaltai konferencián találkozó vezetői – Churchill [akkori brit miniszterelnök], Franklin D. Roosevelt [FDR] amerikai elnök és Joszif Sztálin szovjet államfő – teremtették meg azt a világot, amelyben ma élünk. A szövetség egyik eredménye például az ENSZ létrejötte is. Ezért a Nagy Szövetség a 20. század történelmének kétségtelenül igen jelentős tényezője volt. S bár a nagy vezetők, Roosevelt, Sztálin és Churchill a főszereplői a könyvemnek, részletezem azt is, hogy az ő döntéseik milyen hatással voltak a náci Németország ellen harcoló repülőökre.

A „nagyobb” szövetség létrehozásának reményében született meg ez a stratégiai terv, hogy amerikai repülőöket telepítsenek szovjet területekre?

Igen, tényleg nagy reményeket fűztek az együttműködés szorosabbá válásához, s az új, közös légi támaszpontok létrejöttéhez. Ezeket aztán Ukrajnában alakították ki. Azt remélték, hogy az amerikaiak bizonyíthatják, milyen jó szövetségeseik is ők, s ezért Sztálin majd megengedi nekik, hogy

támaszpontokat létesítsenek orosz földön is. E támaszpontok tervezése 1943-ban indult, működni 1944-ben kezdtek, és még 1945-ben is használták őket.

Amikor építették őket, még senki sem tudta, hogy tényleg lesz-e működőképes atombomba, vagy ha lesz, akkor azt az Egyesült Államok Németország vagy Japán ellen fogja-e bevetni. S arra számítottak, hogy amerikaiak százerei fognak meghalni a nagy japán szigetekért vívott harcokban. A terv két fő feladatot irányzott elő: a Szovjetunió lépjen be a Japán elleni háborúba, Amerikának pedig engedjék meg, hogy légi bázisokat létesítsen szovjet területen, s így könnyebben érhesse el Japánt. Szóval, itt azt is remélték, hogy megerősödik az együttműködés egésze – igazi szövetségesekké válhatnak, s nemcsak úgy „összehangolják” a dolgaikat, hanem ténylegesen is együtt fognak harcolni.

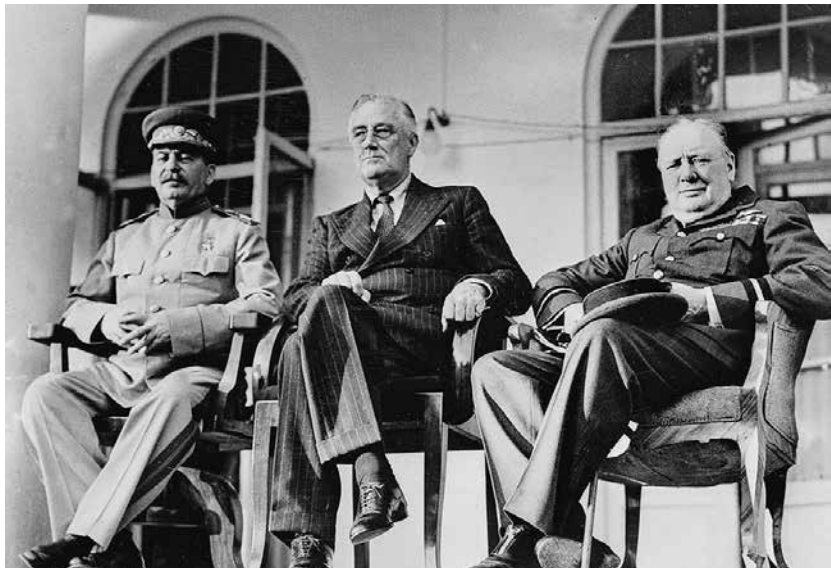
Kinek a fejében született meg ez az elképzelés, és hogyan vették rá Sztálint, hogy ő is elfogadja a tervet?

Ő, nem ment ez könnyen. Az ötlet Henry H. Arnold tábornok, az amerikai hadsereg légierőfőparancsnokának, az amerikai légi hadviselés egyik legfontosabb irányítójának a fejében született meg. 1943-ban az amerikaiaknak súlyos problémát jelentett, hogy nem tudták hatékonyan bombázni a német célpontokat Közép- és Kelet-Európában, melynek nagy része akkor német megszállás alatt állt. Így jelent meg az ingázójáratos bombázás ötlete. A bombázók – P-51-es Mustang vadászgépek által védett B-17-es Repülő Erődök – angliai, majd olaszországi repülőterekről szálljanak föl, s a kelet-európai célpontok megbombázása után szovjet területen szálljanak le, ahol feltöltik őket üzemanyaggal, s indulhatnak is visszafelé az újabb bevetésre. Így már támadhatták azokat a célpontokat is, amelyeket egyébként nem tudtak volna elérni. Elsősorban ezért létesítették azokat a támaszpontokat.

Henry H. Arnold tábornok, az Amerikai Hadsereg Légierőjének főparancsnoka javasolta légi támaszpontok létesítését szovjet területen

Joszif Sztálin, Franklin D. Roosevelt és Winston Churchill – a második világháború idején a „Nagy Szövetséget” összekovácsló „Három Nagy” vezető – 1943-ban, a teheráni konferencián

Egy B-17-es Repülő Erőd legénysége az orosz nevű (jelentése: Sarkcsillag) gépük előtt, 1944-ben. Közös amerikai-szovjet műszaki személyzet szolgált ki a B-17-eseket az ukrainai támaszpontokon – szoros együttműködésben, ami azonban nem tartott ki a háború végéig

GETTY IMAGES/NATIONAL MUSEUM OF THE UNITED STATES AIR FORCE

„Az ukrajnai repülőterek ellen intézett német támadás Pearl Harbor óta a legnagyobb pusztítást vitte végbe a még a földön tartózkodó amerikai repülőgépek között”

És hogyan választották ki az ezeken a támaszpontokon dolgozó és szolgáló embereket?

Nos, egyfelől olyanokra volt szükség, akik ismerték azt a kultúrát, s talán a nyelvet is; nem mindenki, de jelentős részük ilyen volt. Problémát okozott viszont, hogy az ilyen hátterű amerikaiak, akik (vagy a szüleik) abból a régióból jöttek, nem igazán lelkesedtek Sztálinért és a bolsevik forradalomért – sokan menekültek vagy menekültek gyerekei voltak. Ezért az amerikai hadsereg olyanokat keresett, akik nyelvi, kulturális és egyéb vonatkozásban rendelkeztek azzal a háttérrel, de még barátságosan viszonyultak a Szovjetunióhoz. És sikerült is találni elég sok ilyen embert.

Ezek a követelmények azonban nem vonatkoztak mindenkire; inkább csak a földi kiszolgálószemélyzetre – szerelőkre, rádiósokra stb. A Poltavába küldött repülés köteléknek viszont bárki a tagja lehetett. Ők ugyanis csak néhány napig tartózkodtak a bázison, vagy maximum egy hétig, ha a rossz idő miatt nem tudtak felszállni a visszaútra. De a földiek között kb. 1000 ember rendelkezett kapcsolatokkal, ismerte valamilyen szinten a helyi nyelvet és kultúrát.

Hogyan reagáltak, viselkedtek az amerikai és a szovjet emberek, amikor először találkozhattak ezeken az ukrajnai támaszpontokon?

Nagy volt a lelkesedés mindkét oldalon e bázisok megnyitásakor, 1944 áprilisában és májusában. Abban az időben, a sztálingrádi [1942. július 17. – 1943. február 2.] és a kurszki [1943. július-

Egy amerikai B-17-es törzsgéppuskása kezét ráz a Vörös Hadsereg katonájával a két nyelven is „Hitlernek” címzett bombák fölött. „Nagy volt a lelkesedés mindkét oldalon – mondja Serhii Plokyh –, amikor megnyitották ezeket a légi bázisokat.”

augusztus] győztes csaták után, rendkívül kedvező kép alakult ki a Szovjetunióról. Az amerikaiak lelkesek voltak, hogy találkozhatnak és együtt dolgozhatnak a szövetségeseikkel, és örültek a szovjetek is. A Frantic-1 elnevezésű első bevetés 1944. június 2-án kezdődött, néhány nappal a D-nap előtt; a közös munka, az együttműködés és a bajtársiasság fantasztikus sztorija volt ez. Úgyhogy tényleg nagy reményekkel indult a dolog. Sajnálatos módon nagy csalódás lett a vége.

Miben mutatkozott meg az egység, az összetartozás kezdeti érzése?

Például abban, hogy az amerikaiak és a szovjetek valóban jól együtt tudtak dolgozni a támaszpontok megépítésén.

A másik példa a poltavai Repülő Erődök kiszolgálása, amihez közös műszaki személyzetre volt szükség; s bár az egyes brigádok vezetői többnyire amerikaiak voltak, orosz alárendeltjeikkel mégis kölcsönösen le tudták győzni a nyelvi nehézségeket. A szovjetek nem engedték meg a saját embereiknek, hogy beszálljanak a B-17-esekbe és részt vegyenek azokon a bevetéseken, bár ez néha mégis előfordult. Aztán színre lépett a szovjet kémelhárító szervezet, a SZMERS; neve a „Halál a kémekre!” jelentésű orosz kifejezésből származik: „Смерть шпионам!”, СМЕРШ. S ahogy telt az idő, a támaszpontokon annál rosszabb lett az együttműködés, és annál jelentősebb szereplővé vált a szovjet titkosrendőrség.

Ebben a csodálatos kapcsolatban a nagy fordulópontra – mondhatni a mézeshetek vége – a támaszpontok megnyitása

„Amikor 1945 júniusában az utolsó támaszpont is bezárt, az amerikaiak többsége a sztálini rezsim esküdt ellenségeként tért vissza az Államokba”

után alig egy hónappal következett be. 1944. június 21–22. északjában, a második, a „Frantic–2” hadművelet során Repülő Erődök érkeztek Poltavába és Mirgorodba. A németek azonban rájöttek, hogy mi folyik a térségben, és meg is találták az odalent, a földön lévő, ezüstösen csillogó, jól látható gépeket. A repülőterek ellen ezután intézett német légi támadás Pearl Harbor óta a legnagyobb pusztítást vitte végbe a még a földön tartózkodó amerikai gépek között.

Ezután a kapcsolat egyre csak romlott. Az amerikaiak azt remélték, hogy a szovjetek vadászgépekkel és légelhárító ütegekkel majd megvédik az ő bombázóikat, ebből azonban nem lett semmi. De nem azért, mert a szovjetek vonakodtak ezt megtenni, hanem azért, mert nem volt meg hozzá a szükséges fegyverzetük és felszerelésük. A szovjet gépek például, mint kiderült, nem tudtak éjszaka repülni, mert nem volt ehhez radarjuk sem. A szovjet légelhárítás pedig eléggé tehetetlennek bizonyult. Nem csupán lelőni, de még csak megrongálni sem tudtak egyetlen Luftwaffe-gépet sem a támadás idején. S így a kapcsolatok igencsak feszültté váltak.

A két fél aztán nyíltan egymást hibáztatta ezért az incidensért? Ez attól függ, hogy mit is értünk azon, hogy „nyíltan”. A nyilvánosságban, a médiában katonai cenzúra működött, úgyvagy ez a szempont sohasem merült fel az amerikai, az angol vagy más médiában. De ami a parancsnokok közötti viszonyt illeti, ők bizony ingerülten mutogattak egymásra. A szovjetek ezt mondták: „Mi figyelmeztettük önöket, hogy nem szabad egymás mellé lerakni a gépeket, inkább szét kell szórni őket nagyobb területen.” Az amerikaiak pedig ezt:

„Azt hittük, hogy önök majd megvédenek bennünket. Több mint egy évig állomásoztunk Angliában, aztán majdnem ennyi ideig Olaszországban, és mindenütt megvédték. Csak itt nem vagyunk biztonságban.” S amikor az amerikai parancsnokok azt kérték, hogy behozhassák a saját légelhárító ütegeiket és éjszakai vadászgépeiket, akkor a szovjetek ezt a kérést elutasították. Hiszen ez azzal járt volna, hogy még több amerikai lép a szent szovjet földre, és még többet találkozhat amerikaiakkal a helyi lakossággal. Sztálin és rezsimje nem tartotta ezt jó ötletnek.

És a helyi lakosság miként tekintett ezekre az Amerikából jött emberekre?

A támaszpontokat olyan területeken létesítették, amelyek alig egy évvel az amerikaiak érkezése előtt még német megszállás alatt voltak. A németek 1941 nyarán vonultak be Ukrajnának arra a részére, és 1943 őszén távoztak onnan; a következő tavaszon aztán jöttek az amerikaiak – a második idegen hadsereg ugyanott, rövid idő leforgása alatt. A helyiekben nagy remények ébredtek, hogy ez a fejlemény a Szovjetunió nyitását jelentheti az Egyesült Államok, a Nyugat, a szövetségesek felé. A helyiek reakcióit azért ismerjük, mert a szovjet titkosrendőrség rögzítette őket. Egyesek azt mondták, rendben van, nagyot változik majd a politikai rendszer, nem a párt fogja irányítani ezentúl az ügyeket. Mások gyanakvóak voltak, mondván, hogy a németek el akarták foglalni ezt a földet, s most az amerikaiak akarják elvenni tőlük, puskaalövés nélkül. Úgyhogy eléggé eltérő vélemények léteztek, de az általános hozzáállás nagyon is pozitív volt. Az amerikai és a szovjet katonák összehasonlítása viszont már nem volt kedvező a Vörös Hadsereg számára – ahogy azok az amerikaiak viselkedtek, ahogy öltözködtek, és így tovább.

A német bombázási incidens után az amerikaiak gyanakvóbbak lettek a szovjet táborral szemben?

Nem, de hozzájárult a szovjetek mélyen gyökerező alsóbbrendűségi érzésének erősödéséhez, hiszen látták, hogy az amerikaiaknak sokkal jobb repülőgépeik vannak. A szovjetek gépeinek jó része pedig a Land-Lease program keretében érkezett amerikai gép volt, vagy pedig amerikai típusok tervrajzai alapján legyártott szovjet változat. S ahogy az amerikaiak el voltak látva pótkatrészekkel, ahogy ők fel voltak öltöztetve, meg a többi ilyesmivel, az is csak fokozta az alacsonyabbrendűségnek ezt az érzését más vonatkozásokban is, és annak a ténynek a tükrében is, hogy az amerikai légierő szuper hatékony és jól felszerelt volt, míg a szovjetek nagyon távol álltak ettől. Aztán világossá vált, hogy a szovjetek képtelenek megvédeni az amerikaiakat. És volt itt még egy ok: a szovjet hadsereg júniusban nagyon sikeres offenzívát indított a keleti fronton, így aztán a támaszpontok, alig három héttel a létesítésük után, már viszonylag mélyen voltak bent a szovjet területen. Ettől kezdve a szovjetek úgy vélték, hogy az ameri-

Amerikai és szovjet katonák röplabdáznak
Ukrajnában, 1944-ben, Poltavában, a Keleti
Főparancsnokság udvarán. A helybeliek
és a szovjet katonák kezdetben szimpátiával
fogadták az amerikaiakat

kai bázisok ittlétének már több a hátránya, mint az előnye, különösen azért, mert a helyi népesség találkozhat az amerikaiakkal, akik közül sokan beszélnek oroszul vagy ukránul is. 1944 júniusának végére a két ország viszonya már nagyon megromlott, s augusztusban Molotov elkezdte követelni az amerikaiak távozását. 1944 októberére két támaszpontot fel is számoltak; egy még maradhatott, de csak minimális, kb. 200 fős keretlegénységgel, miközben a korábbi teljes létszám több mint ezer ember volt.

Könyve a nőkhöz való viszonyulás oldaláról is szemügyre veszi az amerikaiak és a szovjetek közötti különbségeket. Ez miként befolyásolta a dolgok alakulását?

Ez a történet egyik jelentős komponense volt, amely hozzájárult a feszültségekhez. A szovjetek egyszerűen úgy tettek, mintha a Vörös Hadseregben nem is léteznének olyasmik, mint az együttjárás vagy a szex. Ennek az egyik, „természetes” következménye volt például a német és a kelet-európai nők tömeges megerőszakolása. A szovjetek azt mondták az amerikaiaknak, hogy katonáik ne találkozzassanak egyenruhás, vagyis a Vörös Hadseregben szolgáló nőkkel. De az amerikaiak elvárták, hogy nekik mint szövetségeseknek engedélyezzék a civil nőkkel való találkozást, ahogy azt Angliában is megengedték. Ahol természetesen szép és csúnya emlékek is származtak ebből a szituációból, akárcsak Franciaországban.

A szovjetek engedélyezték, sőt bátorították az ilyen találkozásokat, amíg szükségük volt az amerikaiakra – és úgy gondolták, addig lesz szükségük rájuk, amíg meg nem nyílik a második

front. Sztálin Roosevelttel kérésére egyezett bele a támaszpontok létesítésébe, s ennek az volt az egyik oka, hogy kellett neki az a második front – így aztán a D-nap, s ezzel a második front megnyitása után már nem kellett olyan barátságosan bánnia az amerikaiakkal.

A szovjet katonai elhárítás és a polgári titkosrendőrség csoportjai 1944 júliusában már nyíltan zaklatták az amerikaiakkal találkoztató nőket. Persze, Angliában és Franciaországban is némi rosszállással tekintettek az ottani nők körül legyeskedő „gazdag” amerikaiakra, de semmiféle titkosrendőrség nem igyekezett felszámolni az eleinte még bátorított kapcsolatokat. Ami a Szovjetunióban viszont újabb súrlódásokhoz vezetett.

Az ukrajnai támaszpontokon állomásozó, több mint ezer katona többsége szívesen ment oda – szerettek volna együtt dolgozni és harcolni a szovjetekkel. Mai szóval (és nagyon kevés kivétellel) szovjetbarátok voltak, és sokan jó viszonyt alakítottak ki a helybeliekkel. De amikor az utolsó, a poltavai támaszpont is bezárt 1945 júniusában, többségük a sztálini rezsim esküdt ellenségeként tért haza; a rendszert rendőrállamnak tekintették, amely igyekezett beleavatkozni a helyi lakossággal való kapcsolataikba, s amelynek hivatalnokai nyíltan hazudtak a népüknek.

Nagyon más volt a helyzet az ott repülő pilótákkal. Ők ugyanis csak 2–3 napokat töltöttek a bázisokon, s így nem keveredhettek bele ilyen ügyekbe – egyszerűen csak kialudták kipihenték magukat, s aztán megint beültek a gépeikbe, és repültek is vissza Angliába vagy Olaszországba.

„A Nagy Szövetség óriási eredményeket ért el – de még nagyobb volt a csalódás, hogy nem tartott tovább”

Vagyis, a szakítást e két ország eltérő politikai kultúrája idézte elő?

Pontosan. Amikor elkezdtem az anyaggyűjtést a könyvemhez, és felfigyeltem a kapcsolat pályagörbéjére, akkor az eredeti hipotézisem az volt, hogy itt az általában vett kultúra játszott a főszerepet – a nyelvi korlátok, a viselkedésbeli különbségek, meg a többi. De a könyv vége felé leszűkítettem a fő okot, amit a politikai kultúrában találtam meg.

A szovjetek képtelenek voltak fölfogni, hogyan mondhatnak olyanokat az amerikaiak, hogy ők nem szeretik Franklin D. Rooseveltet, és majd valaki másra fognak szavazni. Az amerikaiak pedig képtelenek voltak fölfogni, hogy miképpen lehet itt ekkora hatalma a kémelhárításnak és a titkosszolgáltatnak a tisztek, de még a Vörös Hadsereg tábornokai fölött is, és hogyan bánnak velük.

Az a kétszínűség sem tetszett nekik, ahogy a szovjetek igyekeztek megakadályozni az ő kapcsolataikat a helybéli nőkkel. Egyfelől ezt mondták nekik: „Csak védeni akarunk benneteket, mert ezek a nők tényleg prostituáltak, s nem szeretnénk, ha betegségeket kapnátok el.” Másfelől pedig a nőknek azt mondták, hogy az amerikaiak kémek, s biztatták, majd be is szereztek őket, hogy kémkedjenek az amerikaiak után.

Az amerikaiak csalódottsága erősítette föl azt a bizalmatlanságot, amely végül a Nagy Szövetség felbomlásához vezetett?

Az ezeken a támaszpontokon állomásozó, vagy az ilyen ügyekbe belekeveredett amerikaiak között akadt néhány prominens személyiség is – például Averell Harriman amerikai nagykövet, és a Keleti Parancsnokság főnöke, Robert L. Walsh vezérőrnagy, aki később Németország amerikai megszállásának egyik főparancsnoka lett. Ők lettek aztán a hidegháború első harcosai.

Az akkori idők egyik jelentős eseménye volt az is, amikor a szovjetek nem engedélyezték az amerikai és az angol gépeknek, hogy az ukrainai támaszpontokról felszállva utánpótlást vigyenek a lengyel lázadóknak az 1944 augusztusának elején kitört varsói felkelés idején. Ennek az lett a vége, hogy a németek levették az ellenállást, és földig rombolták Varsót. Az amerikaiak azt sem tudták megérteni, hogy a szovjetek árulókként

kezelik a saját, fogságba esett katonáikat, s hogy abszolút semmibe veszik az általuk Jaltában aláírt megállapodást, mely szerint megvédik a németországi táborokból a Vörös Hadsereg által kiszabadított amerikai hadifoglyokat.

Komoly ügy volt ez, és megint a politikai kultúra mutatkozott meg benne. És már nemcsak a támaszpontokon lévőket, vagy Averell Harrimant és a hasonló fontos embereket nyugtalanította, hanem magát Rooseveltnél is. Kemény hangú táviratot küldött Sztálinnak, aki nem volt hajlandó megengedni, hogy a poltavai támaszpont igénybevételével a kiszabadított amerikai hadifoglyokat Iránba, s onnan az Egyesült Államokba szállítsák.

Vannak még e történetnek olyan szereplői, akikről korábban nem sokat írtak?

Két, nagyon érdekes ember is van a könyvemben, akik a Poltavában megtapasztaltak után az életüket a Szovjetunió tanulmányozásának szentelték: Franklyn D. Holzman és Georg Fischer; ez utóbbi a háború után a Harvardon írt doktori disszertációt. A harmadik pedig Antalij Zorin, a szovjet kémelhárítás tisztje, aki 1955-ben, washingtoni kiküldetése idején, megpróbálta beszervezni Fischert, az ő egyik régi, poltavai barátját. Szóval, létezett az emberek és az eszmék jelentős folytonossága a hidegháború első évtizedében.

Fischer az Egyesült Államokban élete végéig megvetéssel tekintett a sztálinizmusra, de erősen baloldali érzelmű és szocialista volt. Ez arra utal, hogy a választóvonalak nem a szűkebb értelemben vett ideológiai, vagy pusztán az általános kulturális eltérések mentén alakulnak ki. Ennek a két embernek közös céljai voltak a háborúnak abban az időszakában, de a politikai kultúra különbözőségei miatt ez a kapcsolat nem lehetett tartós.

Honnan származik az ön könyvének ez a meglepő címe?

Miután a szovjetek követelésére az amerikaiak nagy többsége elhagyta a támaszpontokat, hátrahagytak kb. 200 embert, akik úgy érezték, lemondott róluk a saját kormányuk. „Ukrainai Elfelejtett Gazembereinek” [„Forgotten Bastards of Ukraine”] nevezték magukat. (Később észrevettem, hogy nem ők voltak az elsők, akik ezt az elnevezést használták: 1943-ban egy csa-

Szovjet katonák nézegetik az amerikai hadsereg *Yank* című hetilapjának 1944. június 2-i, Thomas Klopck tizedes által lapozgatott számát. A két hadsereg közötti, eleinte igen jó, baráti viszony 1944 nyarán gyorsan megromlott

patnyi, Izlandon állomásozó amerikai katona nevezte magát az „FBI Testvérközösségének” [„Brotherhood of FBI”] – ebben az esetben ez a *Forgotten Bastards of Iceland* rövidítése. Vagyis, az amerikai helyőrség is elfeledettnek érezte magát.) Az ő nevüket vettem át és tettem meg a könyvem címéül.

Őn azt írja, hogy „az új hidegháború szelei mostanában egyre hidegebben fújnak”. Milyen tanulságokat vonhatunk le napjainkat illetően ebből a könyvből?

A tanulság, természetesen, nem az, hogy ne kössünk szövetséget olyan népekkel, országokkal vagy rezsimekkel, amelyek politikai kultúrája eltér a miénktől – ez nem lehet indok. A Szovjetuniót is magában foglaló Nagy Szövetség óriási, óriási szerepet játszott a náci Németország legyőzésében. De nem lehetnek túlzott elvárásaink, és figyelembe kell venni azt is, hogy vannak-e ténylegesen közös, hosszú távú, geopolitikai vagy egyéb céljaink. És ne reménykedjünk abban, hogy túl sokáig életben marad ez a szövetség.

A Nagy Szövetség igen érdekes példája ennek az elképzelésnek. Három résztvevőjé-

ből kettő – Anglia és az Egyesült Államok – a hidegháború idején is nagyon jó viszonyban maradt egymással. De miután egy ország kilépett a szövetségből, rögtön megkezdődött a hidegháború. Túlzott leegyszerűsítés volna ezt csupán a politikai kultúrával magyarázni; én nem is próbálkozzom ilyesmivel. Ugyanakkor meggyőződésem, hogy a politikai kultúra az egyik okozója volt a Szovjetunió kiválásának, s Amerika és Nagy-Britannia összetartásának. Tehát nem az egyetlen, de fontos tényezője volt a történéseknek.

Hogyan előzhetjük meg, hogy mindez a jövőben is akadályozója legyen a szövetségek fennmaradásának?

Nos, már a legelején el kell kezdeni tervezni a szövetség utáni szituációt. Akkoriban viszont nagy volt a bizakodás, hogy a Nagy Szövetség valami még fontosabbnak a kezdete, így aztán a hidegháború beindulása szintén óriási csalódást okozott. A támaszpontok földi kiszolgálószemélyzete, tehát a szovjetekkel közvetlen és szoros érintkezésben lévő katonák számára a hidegháború már 1944-ben megkezdődött. 🌐

Serhii Plokhyy

az ukrán történelem professzora a Harvard Egyetemen. Legújabb könyve a *Forgotten Bastards of the Eastern Front: An Untold Story of World War II* (Allen Lane, 2019).

Brünhilde frank királyné (543 k.–613)

A HATALOMÉHES VIZIGÓT HERCEGNŐ

A valkűrökről szóló germán legendák talán egy erős akaratú, középkori, észak-európai uralkodó alakjára épülnek. **Eleanor Rosamund Barraclough** bemutatja az igazi Brünhildét

A „Brünhilde” név pajzos szüzek és valkűrök képét idézi fel bennünk. A legendás Brünhild az északi mondák és a kontinentális germán hagyomány sztárszereplője, akit később Richard Wagner műve, a *Ring* (A Nibelung gyűrűje) tett halhatatlanná. A 13. századi Izlandról származó prózai és verses szövegekben Brünhild egy valkűr, akit csak az a férfi nyerhet el, aki át tud hatolni a lángfalon – avagy, egy másik verzió szerint, a bűbájos védőpajzsokon –, hogy elérje őt. E hőstettre csak Szigurd, a Sárkányölő képes. Szerelmük történetét azonban összekuszálja a hűtlenség, és Brünhild végül megöleti Szigurdot.

Valószínű, hogy a legendás Brünhildnek volt egy valós történelmi előképe. Brünhilde frank királyné, eredetileg vizigót hercegnő 543 körül született, talán a mai Spanyolország közepén. Bár ő sohasem szedte össze az elesetteket a csatatéren az *Allfader* (Mindenek Atyja) számára, ahogy a mítoszban szereplő valkűrök tették, és a halotti máglyán sem énekelt, Brünhilde mégis figyelemre méltó figura volt, aki aktív, gyakran kegyetlen szerepet játszott a 6. századi politika gyilkos világában. Élete belebonyolódott a Merovingok – a Nyugatrómai Birodalom 5. századi összeomlása utáni frank uralkodók – összeesküvéseibe és intrikáiba.

Brünhilde férje, Sigebert, a hatalmas I. Klodvig – a frank törzseket elsőként közös uralom alatt egyesítő király – unokája volt. Sigebert király a Frank Birodalom keleti felét uralta, amely a mai Német- és Franciaország nyugati részét, Belgiumot, Hollandiát és Luxemburgot foglalta magába. Sigebert idejének nagy

részét féltetvére, a nyugati részt uraló Chilperic elleni harcra töltötte.

Brünhilde eközben saját csatáját vívta Chilperic felesége, a nem kevésbé hatalmas és akaratos Fredegund ellen. Brünhildének személyes oka volt rá, hogy gyűlölje Fredegundot, aki Chilperic szeretője volt, miközben a nyugati frank király Brünhilde nővérel, Galswinthával élt házasságban. Amikor Galswintha rejtélyes körülmények között meghalt, elterjedt a szóbeszéd, miszerint Chilperic vagy Fredegund ölte meg, hogy az ambíciózus ágyas a legmagasabb rangra emelkedhessen.

Brünhilde csak Sigebert 575-ös meggyilkolása után jutott igazi hatalomhoz (illetve a sógorának vejével kötött, rövid és dicstelen házassága után, amelyet hamar érvénytelenítettek, mivel közeli rokonságuk miatt ellenkezett az egyházi törvényvel). Brünhilde elnyerte a régensi címet kiskorú fia, Childebert mellett, és neki látott, hogy felszámolja azt a közizgazgatási zűrzavart, amelyet a rómaiak hagytak maguk után Észak-Európában.

Brünhilde régenssége alatt felújították a régi utakat, a templomokat és az apátságokat pedig megbízottak kezelésébe adták. A királyné a frakciókat és a civakodó harcos nemeseket is kordában tudta tartani. Brünhilde régensi megbízatása addig tartott, amíg Childebert el nem érte a tizenéves kort, majd amikor mindössze 26 évesen meghalt, anyja ismét magához ragadta az irányítást – ezúttal fiúunokái nevében. Az öregedő Brünhilde az évek során finomra csiszolta politikai könyörtelenségét: most unokáit fordította egymás ellen, akik között hamarosan kitört a háború.

Kétszébeesetten ragaszkodva a hatalomhoz, kedvenc unokáját ágyasokkal

vette körül, hogy elértesse a nősüléstől, mert egy feleség kikezdhetne volna az ő hatalmát.

Utolsó régenssége kezdetén Brünhilde már közel járt a hetvenhez – ezúttal dédunokája helyett uralkodott. Végzeté, Fredegund évekkel korábban meghalt, de a királynéi viszály túlélte őt, és végül Brünhilde vesztét okozta. 613-ban Fredegund fia, II. Chlotar azzal vádolta meg Brünhildét, hogy nem kevesebb, mint 10 frank király halála szárad a lelkén – köztük a saját férjéé, Sigeberté, és sógoráé, Chilpericé –, amiért halála ítélté az asszonyt. A 8. századi *Liber Historiae Francorum* (A frankok történetének könyve) szerint Brünhildét egy teve hátára tették, díszmenetben végigvezették a hadsereg sorai között, majd vadlovakkal széttéptették. A beszámoló így végződik: „Végző nyughelye a tűz volt. Csontjait elégették.”

Brünhilde elhamvasztása legendás alakmásának halálát idézte, aki megölt szerelme, Szigurd halotti máglyáján égette el magát. A családi tragédiák és féltékenykedések kusza szövedéke, vagyis a germán elbeszélő költemény, a *Nibelungenlied* (Nibelung-ének) és az ó-északi legendák hagyománya szintén feltűnő hasonlóságot mutat a 6. századi Meroving-történelem véres viszállyaival és árulásaival. Ha valóban a történelmi Brünhilde ihlette a páncélos szűz-alkját, akkor a frank királyné megfelelő szereppellett, aki ugyanolyan színes és drámai életet élt, mint bármelyik Wagner-opera vagy ó-északi saga hősnője. 🌐

Eleanor Rosamund Barraclough

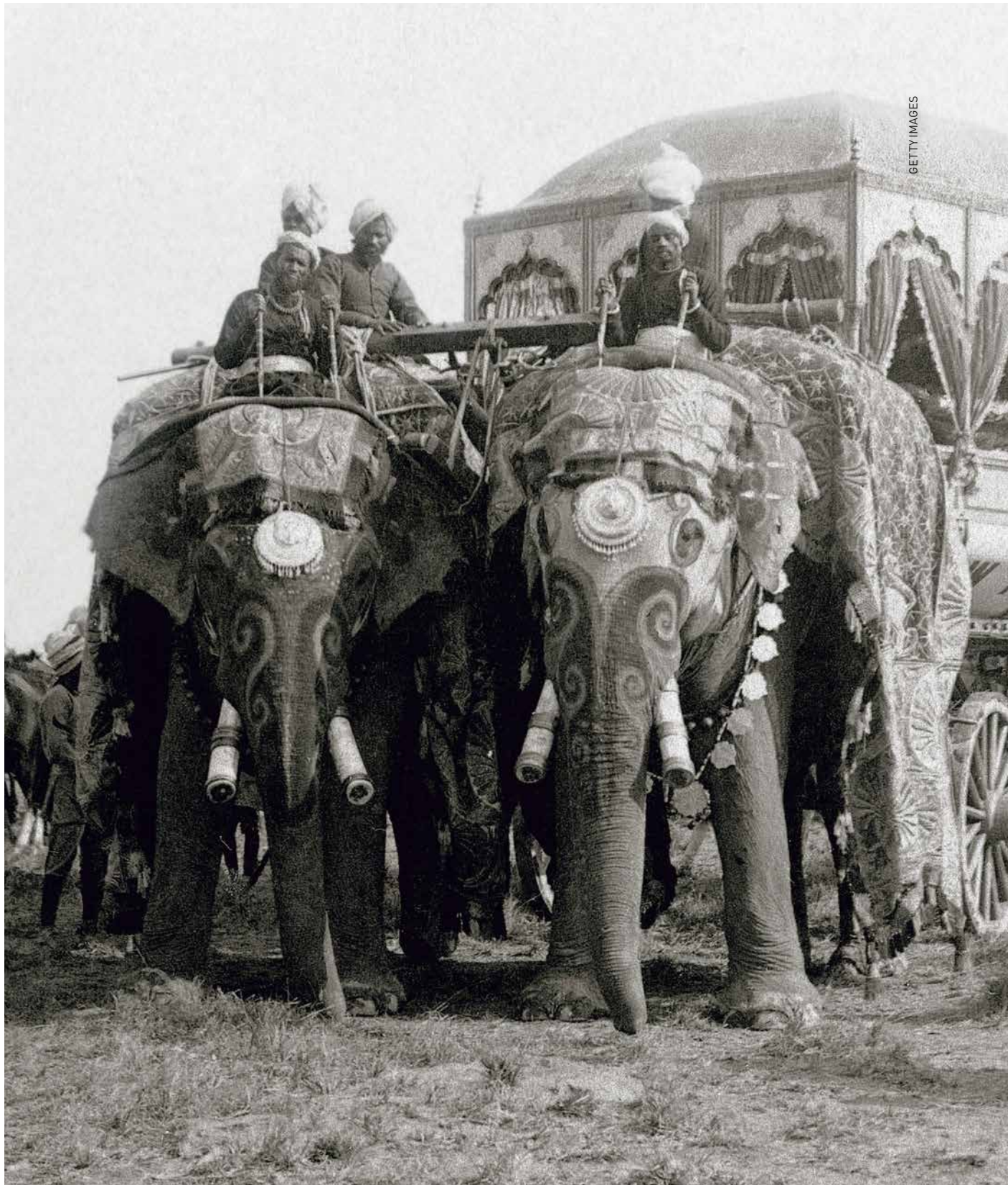
a középkori történelem és irodalom adjunktusa a Durhami Egyetemen

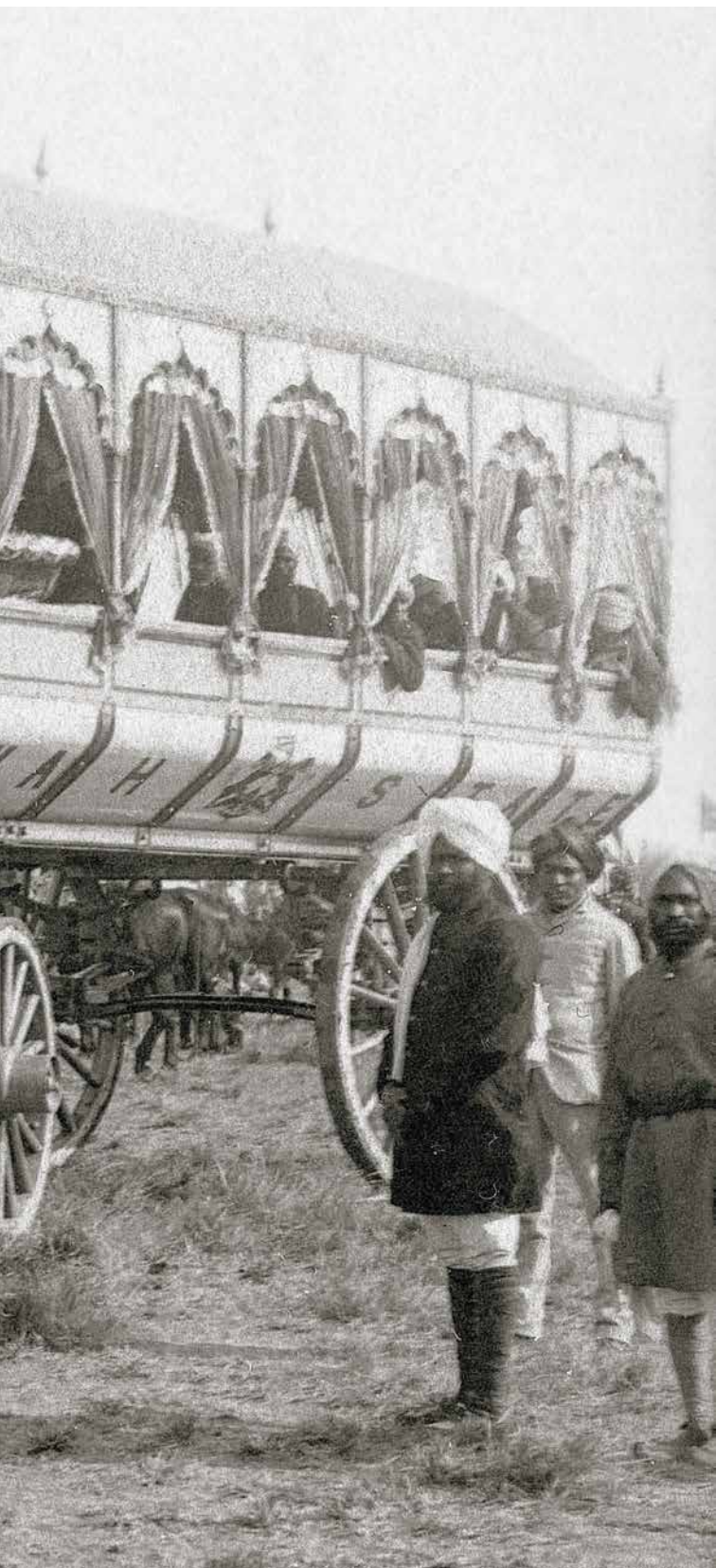
A könyörtelen régensnő

Brünhilde vizigót hercegnő királyi házassága által jutott hatalomra, amelyhez férjének halála után is ragaszkodott, régensként uralkodva fia, majd unokái helyett. Halálát végül a sógornőjével vívott csaták miatt kirobbant viszály okozta, addig azonban – megszakításokkal – közel 40 éven át igazgatta a királyságot

ILLUSZTRÁCIÓ: LYNN HATZIUS

GETTY IMAGES

☛ Elefántdübörgés

Reva maharadszája gazdagon díszített elefántok vontatta hintón érkezik 1903 januárjában a delhi udvarba. Az ünnepséget VII. Eduárd brit király és felesége, Alexandra királyné tiszteletére rendezték, akiket ekkor koronáztak India császárává és császárnéjává. Az eseményen megjelenő számos helybéli uralkodó hivalkodó ékszerekkel és arannyal demonstrálta gazdagságát. Lord és Lady Curzon – India alkirálya és felesége – még rajtuk is túltett, ők saját, felékszerezett elefántjukon érkeztek. A három császári udvari ünnepség közül ez volt a legfényűzőbb (1877-ben és 1911-ben Viktória királyné és V. György király trónra lépését ünnepelték ebben a sorrendben), és egyúttal az indiai brit uralom, a Rádzs csúcspontját jelentette az első világháború előtti években.

EGY ÉV KÉPEKBEN

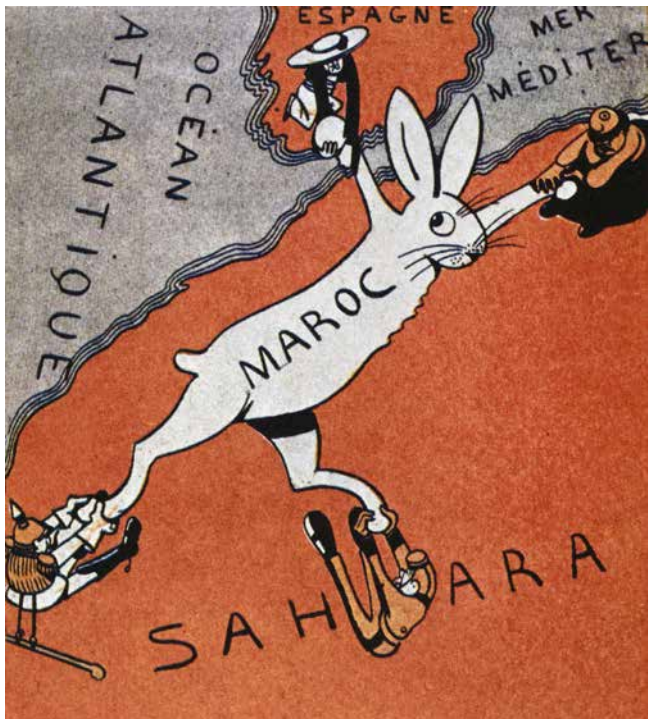
1903

Repülők és rebelliók, bicajok és buddhisták

Az új évszázadban feléledt az ellenségeskedés és a rivalizálás, valamint kirobbanó fejlődésnek indultak a művészetek, a mérnöki tudományok és a szállítmányozás.

Richard Overy bemutatja ezt az emlékezetes évet leginkább meghatározó személyiségeket és eseményeket

☉ Afrikai befolyás

Az 1903-ból származó satirikus francia rajz nyúlként ábrázolja Marokkót, amely fölött a rivális hatalmak marakodnak, „nagyban küzdenek Afrikáért”. A szultanátusban 1900 után polgárháború bontakozott ki, ami arra indította Franciaországot és Spanyolországot, hogy közbeavatkozzanak. 1905-re a régió nyersanyagai iránt megélenkülő német érdeklődés fokozta a feszültségeket – sokan az 1914-es háború ugródeszkájának nevezik. Marokkó sok évtizedes európai megszállása 1912-ben a francia protektorátus megteremtésével nyert hivatalos formát, amely csak az 1956-os függetlenség elnyerésével ért véget.

☉ A pogrom utóhatása

Az 1903-ban húsvét vasárnapján indult kisinyovi (besszarábiai) pogrom idején megszenstelenített tóratekerceik ünnepélyes temetésére készülő zsidók. A terület akkor az Orosz Birodalom része volt (ma Chişinău, Moldova fővárosa). A háromnapos erőszakhullám során 49 zsidót gyilkoltak meg, sokakat fogságba vetettek, megerőszakoltak vagy megverték. A 20. század elejének antiszemita agresszióhulláma az Újvilágba és Palesztinába irányuló kivándorlás erősödéséhez vezetett: az ebből kibontakozó cionista mozgalom támogatást és pénzt kapott a külföldi zsidó szervezetektől.

🕒 Gyümölcsöző időszak

Az osztrák festő, Gustav Klimt (1862–1918) sikerei csúcán, 1903-ban festette *A körtefa* című festményét. Klimt a művészeti kísérletezés legvadabb korszakában a bécsi úttörő szecessziós mozgalom vezetője volt. A szimbolizmusáról, erotikus aktjairól és a képeit borító aranylapokról híres festő az avantgárd művészek és írók csoportjának legismertebb tagja lett. Klimt ezt a képet múzsájának és szeretőjének, Emilie Flöge divattervezőnek ajándékozta.

🕒 Kivonulásra várva

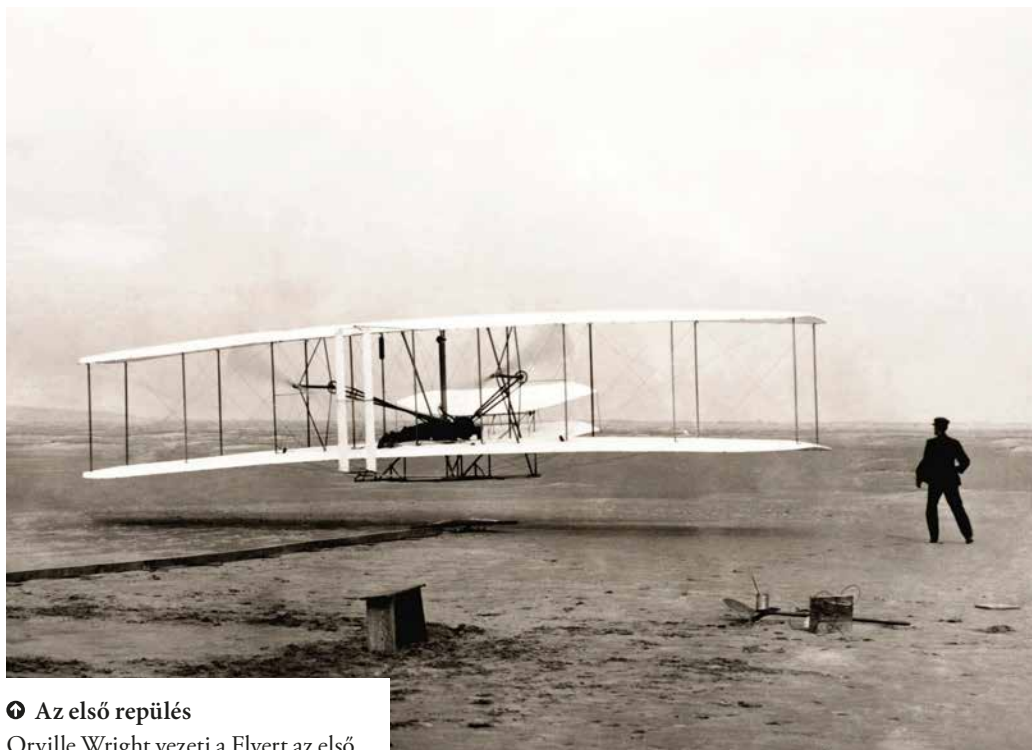
Katonák várakoznak, hogy hajóra szálljanak és visszatérjenek Kolumbiába. Két nappal korábban, 1903. november 3-án, Panama tartomány elszakadt Kolumbiától, miután évekig követelték a függetlenséget. Egyrészt az Egyesült Államok befektetőinek kedvében akartak járni, másrészt részt akartak venni a Panama-csatorna építésében is. Az eredeti francia építővállalat félbehagyta a projektet, amit Bogotában sem néztek jó szemmel. 1904 májusában az Egyesült Államok folytatta az építkezést, és a csatorna 1914 augusztusában nyílt meg a hajók előtt.

⬇ Elszigeteltségben

Buddhista apácák Tibet déli részén, 1903-ban. Az év végén az indiai brit hatóságok expedíciós csapatokat küldtek a Himalájában fekvő országba, hogy megegyezést kényszerítsenek ki az új brit terület, a jelenleg északkelet Indiában található Szikkim határaival kapcsolatban. A missziót a tibeti orosz beavatkozással szembeni bizalmatlanság tette szükségessé – brit-India ellen irányuló fenyegetésként értelmezték –, de a beavatkozás erőszakos konfrontációba torkolt. Miután legyőzték a gyéren felfegyverzett tibeti erőket, az expedíció vezetője, Francis Younghusband ezredes arra kényszerítette Lhászát, hogy fogadja el az egyezményt, amely pontosan rögzítette, hol húzódik India és Tibet határa, és megerősítette Nagy-Britannia exkluzív jogait, hogy tért nyerjen Tibetben.

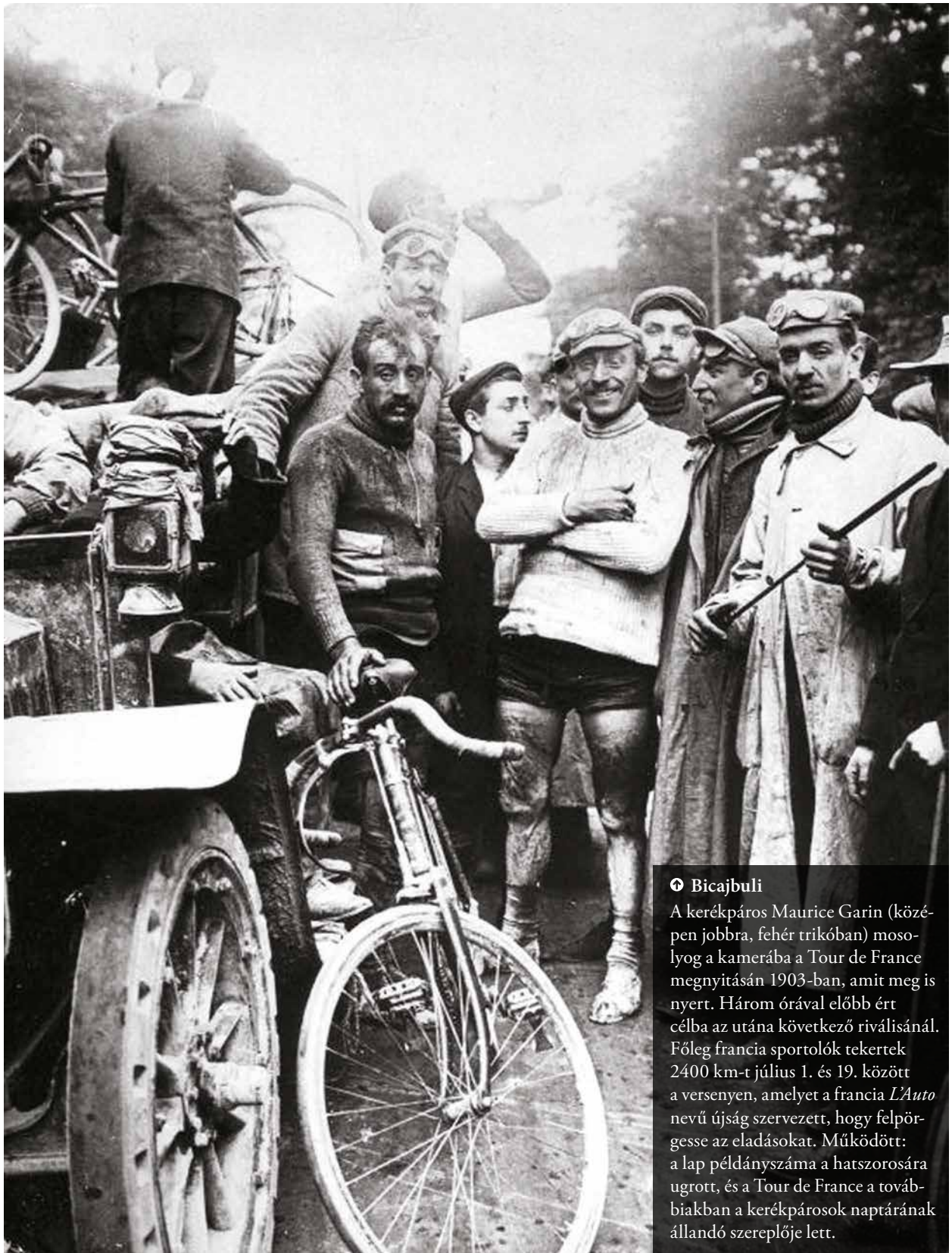
➤ Az első repülés

Orville Wright vezeti a Flyert az első motorral hajtott repülőútján Kitty Hawkban, Észak-Karolinában, 1903. december 17-én, miközben fivére és tervezőtársa, Wilbur, nézi. A Wright fivérek négy rövid repülőutat tettek azon a napon, a leghosszabb alig egy percig tartott, és 260 méter távolságra jutottak. A találmányukkal kapcsolatos titkolózásuk és az amerikai sajtó iránti bizalmatlanságuk miatt a Wright fivérek csak lassan váltak híressé. Bár ezt a pillanatot most az első motorral hajtott, a levegőnél nehezebb tárggyal végrehajtott, irányított repülésnek tartják, más feltalálók sok egyéb alternatív megoldással kísérleteztek.

➤ Balkáni válság

Az egyik francia újság, a *Le Petit Journal* illusztrációja törökök és a lázadó csapatok harcát ábrázolja Macedóniában, 1903-ban. A terület ellenőrzéséért folytatott küzdelem 1893-ban kezdődött a Balkán déli részén, amit hagyományosan Macedóniaként ismerünk – ez magában foglalja Észak-Görögországot, Délnyugat-Bulgáriát és azt az államot, amelyet manapság Észak-Macedóniának neveznek. A Hazai Macedón Forradalmi Szervezet célja a török uralomtól való elszakadás volt.

📍 **Bicajbuli**

A kerékpáros Maurice Garin (középen jobbra, fehér trikóban) mosolyog a kamerába a Tour de France megnyitásán 1903-ban, amit meg is nyert. Három órával előbb ért célba az utána következő riválisánál. Főleg francia sportolók tekertek 2400 km-t július 1. és 19. között a versenyen, amelyet a francia *L'Auto* nevű újság szervezett, hogy felpörge az eladásokat. Működött: a lap példányszáma a hatszorosára ugrott, és a Tour de France a továbbiakban a kerékpárosok naptárának állandó szereplője lett.

❶ Vízeshatás

Merész turista áll a részben befagyott Niagara-vízesés lábánál a feltehetően 1903-ban készült fényképen. A feljegyzések kezdete óta eltelt évszázadokban a folyót és a vízeshatás egyes részeit rendszeresen beborítja a jég. 1912-ben, miután három ember lezuhant és meghalt, miközben átkeltek a Kanadát az Egyesült Államokkal összekötő részen, a turistáknak megtiltották, hogy rámenjenek a jégre.

❷ Ifjú acélember

Joszif Visszarionovics Sztálin (középen fent) 1903 elején foglyok körében látható a grúziai Kutasiban, miután bebörtönözték a cári hatóságok, mivel az akkori cári tartomány függetlenségét követelte. Sztálin 1878-ban született Joszif Dzsugasviliként Goriban, Grúzia középső részén. Forradalmi eszmékre tanította rabtársait, és bátorította őket, hogy olvassák a marxista irodalmat; ennek eredményeként 1903 júliusában Szibériába száműzték. Míg börtönben volt, az Orosz Szociáldemokrata Munkáspárt a mérsékeltebb (mensevik) és a forradalmi (bolsevik) frakcióra oszlott. Sztálin az utóbbi csoporthoz csatlakozott, és egyre följebb emelkedett a hatalmi ranglétrán, míg végül Lenin 1924-ben bekövetkezett halála után a Szovjetunió legfőbb vezetője lett.

Richard Overy

az Exeteri Egyetem
professzora

VIII. Henrik birkózása a francia diplomáciával

1520. június 7-én VIII. Henrik angol király találkozott I. Ferencsel, Franciaország uralkodójával Calais mellett, egy semleges területen, az úgynevezett Aranybrokát Mezején.

Alexander Larman elénk tárja a csúcstalálkozó pompáját, valamint a két király küzdelmét és stratégiai manővereit az európai kapcsolatok e döntő fontosságú pillanatában

Henrik és Ferenc – Európa két leg-hatalmasabb és legambiciózusabb uralkodója – korábban még sosem találkozott, bár a kapcsolatfelvétel már 1518 óta hivatalosan is tervezték. Thomas Wolsey bíboros, Henrik főkancellárjának fejében ugyanis (nem sokkal a páneurópai londoni egyezmény megkötése után) megszületett egy kétoldalú békeszerződés gondolata, annak reményében, hogy az angol–francia szövetség szilárd alapokon nyugvó barátságot eredményez a két ország között.

Az új és erős spanyol király, I. Károly hatalomra kerülésével okos lépésnek tűnt egy katonailag dinamikus együttműködés létrehozása, amely – ha szükséges – elbillentheti a hatalmi egyensúlyt Európában.

Amikor a spanyol uralkodót V. Károly néven 1519-ben német–római császárrá választották – abba a pozícióba, amelyet Ferenc is szeretett volna megszerezni, és amiért egy vagyont költött arra, sikertelenül, hogy lekenyeresse a választókat –, már nem lehetett kétség afelől, hogy Károly lesz Európában a jövő embere. Így hát Henrik és Wolsey kitaláltak egy tervet, amely taktikailag merész és bizonytalan kimenetelű volt. Szerettek volna a békét erősítő és baráti gesztusokat tenni Ferencnek, miközben Károly felé is diplomáciai csatornákat nyitottak, hogy a dolgok alakulásának függvényében megőrizték jó tárgyalási pozíciójukat mindkét uralkodóval.

Henrik személy szerint Ferencsel rokonszenvezett. A két férfi nagyjából azonos korú volt (Henrik 1491-ben, Ferenc 1494-ben született), és hasonlóan dinamikus, nagyra törő elképze-

léseik voltak a királyság intézményéről. 1519-ben Henrik megesküdött, hogy nem borotválja le a szakállát, amíg nem találkozott Ferencsel – és ehhez az elharmarkodott fogadalomhoz mindaddig ragaszkodott, míg felesége, Aragóniai Katalin folyamatos unszolásának végül engedve, mégiscsak magához rendelte a királyi borbélyt.

1520 elején Wolsey minden erőfeszítést megtett, hogy bebiztosítsa a mindkét fél által nagyon várt diplomáciai találkozó eredményességét. A megkötött szerződés kimondta, hogy a két uralkodó és udvartartásuk júniusban a Calais-től mindössze pár mérföldnyi távolságban délre, a Guînes melletti Balinghembem fog találkozni, és hogy minden lehetőségük meglesz kulturális és művészeti vívmányaik bemutatására, sőt lovagi tornán is részt vehetnek. A találkozó eseménydús, hosszú két hétnek ígérkezett.

A 16. századi festmény VIII. Henrik találkozóira érkező hatalmas kíséretét ábrázolja, amelynek helyszínét a kortársak a franciák által felállított fényűző sátrakról az Aranybrokát Mezejének nevezték. Az előtérben Henrik király hatalmas, erre az alkalomra emelt ideiglenes palotája látható

„Az uralkodók közötti bármilyen nézeteltérés akár katasztrófához is vezethetett volna”

A mint a feszültség újra felütötte a fejét Európában, a haladó gondolkodású Wolsey meggyőzte Henriket arról, hogy tartsa nyitva a diplomáciai csatornákat. Ezután a püspök találkozót szervezett Kentben az angol uralkodó és V. Károly között. A féktelen, élvhajász Henrik és a tartózkodóbb Károly közötti ellentét tapintható volt, a két államférfi mégis megtalálta a közös hangot a napokig tartó dőzsölés és mulatozás alatt. A pünkösti ünnepeket együtt töltötték Canterbury Szent Tamás sírhelyénél, a Canterbury katedrálisnál, majd május 29-én egy megneemtámadási szerződést kötöttek, és utána megegyeztek, hogy találkoznak, miután Henrik hazatért Franciaországból.

Henrik, miután a nagy uralkodóval barátságot kötött, feleségével, Katalinnal, Wolsey-val és az angol udvar 5000 előkelőjével együtt Doverből Franciaországba hajózott, hogy újra találkozzanak egymással. Ha baleset érte volna őket az átkeléskor, az a teljes a királyi udvar pusztulását jelentette volna. Szerencsére az út eseménytelen volt, és néhány napos calais-i tartózkodás után a társaság megérkezett egy – e célra épített, ideiglenes – fényűző palotához, amelyet Wolsey tervezett és rendelt meg néhány hónap leforgása alatt. Nem sajnálta rá a pénzt: a palota hatalmas és lenyűgöző volt, Holbein-dekorációkkal, kápolnával, bőségesen feltöltött borospincével. Volt benne természetesen díszterem is, és jutott mellette hely a tervezett lakomákra összegyűjtött, több ezer vágásra ítélt állat számára. Richard Grafton nyomdász az alábbi módon írta le *Krónikájában* (1569):

„A láthatóan nagyszabású és hatalmas falakkal megépített várpalota kapuja boltíves volt, mindkét oldalán egy-egy egy-

forma, rendkívüli műgonddal díszített toronnyal, közöttük helyezkedett el a kapu és annak főtornya. A kaput követő hajító harcosok képe, valamint régi mitikus és valós hősök – mint Herkules, Nagy Sándor és mások – lenyűgözően megmunkált, aranyozott és Albion színeiben pompázó képmása díszítette.”

A jelen levő emberek közül addig csak kevesen voltak tanúi a hatalom és a méltóság ilyen felvonultatásának, és néhányukat félelemmel töltötte el a két fél közötti összecsapás lehetősége. Bármilyen nézeteltérés akár katasztrófához is vezethetett volna.

Ennek elkerülése végett Henrik és Ferenc első találkozója előtt Wolsey összehozott egy „presztízsmenőt” szerződést, azért, hogy emlékeztesse Franciaországot Anglia felé fennálló pénzügyi kötelezettségeire. A tartozás abból keletkezett, hogy 1519-ben visszaadták a franciáknak Tournai városát, amelyet VIII. Henrik hat évvel korábban elfoglalt. Ezt a „járandóságot” – egymillió aranykorona formájában – két részletben kellett kifizetni. Wolsey abba is beleegyezett, hogy találkozik Louise-zal, Ferenc anyjával, egy rémisztő asszonnyal, akit általánosságban a trón igazi birtokosának tartottak, hogy megvitassák az „angolszász helyzetet” – ami a mindkét fél által támogatott széles körű párbeszéd eufemisztikus elnevezése volt.

Az első találkozás

Henrik úgy készült fel az első találkozásra, hogy magára öltött egy lenyűgöző, ezüsttel, ékszerekkel és egy aranyozott övvel díszített ruhát. Tekintélyes, 500 fős lovaság és 3000 fős gyalogság kíséretében eleinte óvatosan viselkedett, amikor meglátta Ferencet. Mégis mindkét fél előre küldte lovasságát, amit kíséretük eleinte

aggodalommal szemlélt, mindazonáltal halálbüntetés terhe mellett meg volt tiltva számukra a közbeavatkozás. Amikor azonban az uralkodók végre személyesen találkoztak, barátságosan átölelték egymást, köszöntőt mondtak a két ország örök barátságára. A baráti hangulat megőrzése érdekében az angol király is lemondott arról, hogy előadja a francia trónra irányuló, szinte rituális rendszerességgel felhozott igényét. Henrik az elkövetkező néhány nap jó részét harci játékokkal és viadallokkal töltötte. Az angol krónikás, Edward Hall feljegyezte, hogy „a francia király jó sok lándzsát tört el, de korántsem annyit, mint Henrik”, és hogy „szombaton mindkét uralkodó a harcmezőre lépett, és Henrik király felbecsülhetetlen értékű páncélingét és lovának védőöltözetét 2000 uncia arany és 1100 hatalmas gyöngy díszítette”.

Hall ugyan nem említi meg, de más forrásból tudjuk: az angol király olyan hevesen és elszántan vívott, hogy egyik legjobb lova elpusztult a küzdelemben. Henrikkel történt egy másik szerencsétlen eset is június 13-án, amikor az uralkodó – valószínűleg részegen – kihívta Ferencet birkózópárbajra. Henrik nem tudhatta, hogy Ferenc jól ismerte a „*tour de Bretagne*” néven ismert technikát. Az angol király nagy bosszúságára, Ferenc pár másodperc alatt földre vitte. Hall tapintatosan ezt is kihagyta beszámolójából.

Mindenesetre nyilvánvalóan őszinte barátság szövődött a királyok között, amelyet Wolsey egy szentmisével tett emlékeztetéssé, és amelyet ajándékcserevel erősítettek meg. Mielőtt a gyűlés június 24-én feloszlott volna, a két férfi könnyes szemmel ölelte át egymást, és örök barátságot fogadtak, majd megegyeztek abban, hogy minden évben találkoznak. Az esemény tehát minden jel szerint teljes siker volt. →

GETTY IMAGES

Pompa és magamutogatás

VIII. Henrik fényűző viseletben érkezik a találkozóra. Bár lényegét tekintve ez egy diplomáciai esemény volt, a királyoknak arra is lehetőségük nyílt, hogy különféle párviadalokon vegyenek részt, a lovagi tornától kezdve a birkózásig.

Lejegyezték, hogy „Henrik király felbecsülhetetlen értékű páncélingét és lovának védőöltözetét 2000 uncia arany és 1100 hatalmas gyöngy díszítette”.

„Ferenc hosszan és élvezettel megcsókolt és átölelt minden angol udvarhölgyet”

Ferenc valószínűleg kissé csalódottan érkezett meg a csúcstalálkozóra. Az 1515-ben, Milánó mellett vívott mari-gnanói csatában aratott látványos győzelem után, amely Itália meghódításának reményét ébresztette fel benne, már nem tudott több hasonló eredményt elérni. Mindazonáltal a fiatal király lenyűgöző, életerős személyiség volt. Gúnyneve ellenére – „François du Grand Nez” (Nagyorrú Ferenc) – karizmatikus és vonzó megjelenésű uralkodó volt, aki fontosnak tartotta hangsúlyozni saját maga és országa dicsőségét. Kíséretének 300 sátra aranybrokátba volt öltöztetve és ragyogott a napfényben, innen ered az esemény és a találkozóhely „fényességes” megnevezése. A királyi pavilon – egy korabeli szemtanú elmondása alapján – hatalmas volt, magassága elérte a 36 métert. Egy másik kortárs az alábbi módon írja le a lenyűgöző látványt: „(Az építmény) hatalmasabb volt, mint a csodás egyiptomi piramisok és a római amfiteátrumok”.

Bár Ferenc tudott Henrik korábbi találkozójáról Károllyal, és (jogosan) gyanakodott az angol király valódi szándékait illetően, készen állt barátjának fogadni uralkodóvárást. Természetesen tudatában volt annak, hogy hatalmára árnyék vetült, és ezért az első találkozóra egy lenyűgöző, ezüsttel és arannyal díszített, gyöngyökkel, rubintokkal és gyémántokkal kirakott öltözetet öltött magára, és egy pompás lóra ült. A pompa, valamint kíséretének nagysága egyértelmű jelzés volt: ha az angol király Franciaországba látogat, számíthat arra, hogy a gyengébb fél lesz a szerződés megkötésekor.

Bár az uralkodók mindketten jók voltak a harci viadalokban, Ferenc – aki vér-aláfutást kapott a szeme alá és orra vére is eleredt az egyik összecsapásban – jobban teljesített az esténként megrendezett udvari lovagi tornákon. Mialatt Henrik a francia

királynéval, Klaudiával étkezett, Ferenc élvezettel mulatta az időt az angol palotában, ahol a királyi udvar több mint 100 udvarhölgyével találkozott. Mindegyiküket megcsókolta és átölelte, „kivéve 4–5 idősebb nőt az ott állók közül”. Ezután lármás éjszakai mulatozásba és ivásba fogott, és különösen lenyűgözte Anglia udvarának néhány szépsége. Amikor távozott, még egyszer – hosszan és élvezettel – megcsókolt minden udvarhölgyet. Sőt az a pletyka is szárnyra kapott, hogy egyikőjük nem sokkal később intimebb pillanatok is átélte a királlyal.

A résztvevők közül kevesen beszéltek a másik ország nyelvét, de minden esetleges feszélyezettséget elsöpört a bőséges mennyiségű vörös- és fehérbor elfogyasztása. A vigasságra a koronát egy Ferenc által korábbi itáliai útjairól hozott hagyomány tette föl: egy látványos zenés játék. Mindez végül megteremtette az eredményes tárgyalásokhoz szükséges tartós bizalom légkörét.

Ferenc mindazonáltal olykor a diplomáciai szabályok határait feszegette. Aznap – június 17-én, vasárnap –, amikor legyőzte Henriket a birkózómeccsen, kilovagolt az angol táborba, és színpadiasan berontott Henrik lakosztályába, a „foglyának” nyilvánította magát, és könyörgött az angol királynak, hogy tekintse őt trónutódjának. A veszélyes csíny lenyűgözte Henriket, aki megértette, hogy valójában Ferenc egyenrangú partnerének akarta éreztetni magát; ennek megfelelően a francia királyt „testvérének” szólította, ami igen megtisztelő jelzőnek tekinthető. Henrik viszonzta a cselekedetet: ugyanazt a gesztust tette Ferenc felé néhány nappal később.

Ferencnek, aki uralmának legnagyobb részét más kultúrák és uralkodók nagyszerűségének tanulmányozásával töltötte, mindig volt érzéke az abszurditás iránt. Lenyűgözték például Henrik arany ruhába

öltöztetett majmai. Wolsey később azt írta, hogy „a francia király nagyon szívesen játszott ezekkel a kis csirkefogókkal, akik mindent megtettek, hogy lopjanak a tanácsadótól és bosszantsák őket. A király ennek ellenére minden banketten ragaszkodott a jelenlétükhöz”. A végső kölcsönös megajándékozás is a nagyozolás jegyében telt: Wolsey a francia udvarnak egy fadarabot ajándékozott, mely – állítólag tényleg – Krisztus keresztjéből származott, cserébe egy ékszerrel gazdagon díszített, hatalmas szimbolikus értéktárgyat kapott. A gazdagság és a vagyon kifejezésre juttatása az uralkodóval és udvarával szemben táplált bizalmat volt hivatott hangsúlyozni.

A csúcstalálkozó utóélete

A sok baráti gesztus ellenére az Aranybrokát Mezeje diplomáciai mértékkel mérve kevés sikert hozott. Miután a sátrakat lebontották és a másnaposság tünetei múlni kezdtek, a nemrég még együtt mulatozó felek már egészen más szemmel néztek egymásra. Az egyik angol arisztokrata, aki tevékeny részt vállalt az ünnepek lebonyolításában, nem sokkal később kijelentette, hogy „ha lenne egy csepp francia vér is az ereimben, azonnal eret vágnék és megszabadulnék tőle”.

Nem sokkal az összejövétel után Henrik újra találkozott Károllyal, és megegyezett vele abban, hogy nem ír alá semmilyen jelentős békeszerződést Ferencsel. A francia király eközben mindennemű diplomáciai siker nélkül tért haza. Az eseménynek azonban mégis lett egy kézzelfogható eredménye: a személyes barátság, amely Ferenc és Henrik között szövődött, a kisebb viszályok ellenére jórészt elejét vette a nyílt háborúskodásnak a két ország között. Talán ez önmagában is indokolta tette a hatalmas kiadásokat, a költséges látványosságokat és az egész nagy felhajtást. 🌐

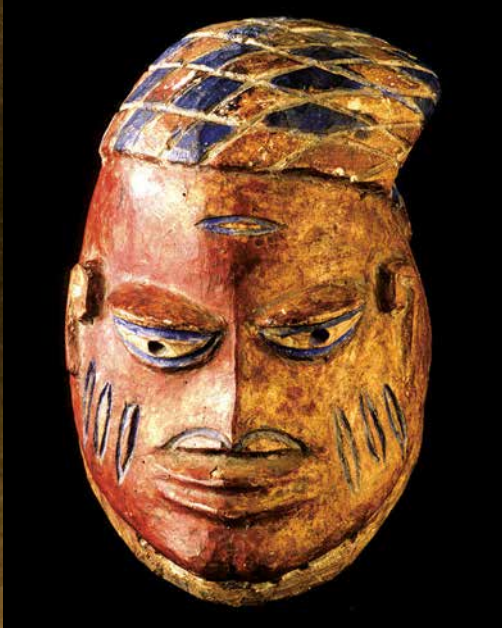
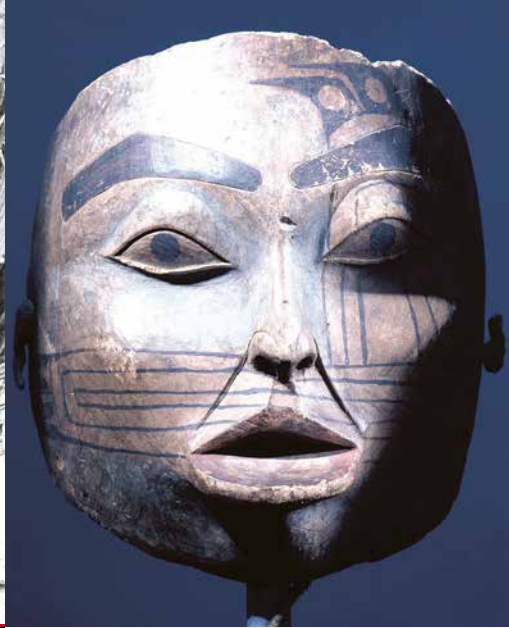
Alexander Larman újságíró és író

GETTY IMAGES

A sármos gall

A francia királyról, I. Ferencről készült festmény a VIII. Henrikkel történt első találkozásának után 10 évvel készült. Feltűnő jellegzetessége, nagy orra – amelyről gúnynevét, a „François du Grand Nez” (Nagyorrú Ferenc) kapta – nem vett el sokat karizmájából, vonzerejéből, nem csökkentette nagyra törő személyes és politikai ambícióit sem. Egy másik kortárs az alábbi módon írja le királyi pavilonja lenyűgöző látványát: „(Az építmény) hatalmasabb volt, mint a csodás egyiptomi piramisok és a római amfiteátrumok”.

FELSŐ SOR, BALRÓL JOBBRA: Rangda démon-királynő maszkja, Indonézia, Bali szigete; melanéziai nő, hagyományos gyászöltözetben, 1920 körül; szellem-maszk, tlingit kultúra, Alaszka; gyerekek Manus szigetén, Pápua Új-Guineában, 1930 körül; ngady amwaash, kuba kultúra, Kongói Demokratikus Köztársaság; fiatal szamoai nő, 1926

KÖZÉPSŐ SOR, BALRÓL JOBBRA: Eszkimó (inuit) gyerek, Északnyugat-Alaszka, 1929 körül; joruba maszk, Nigéria; észak-amerikai eszkimó (inuit) férfi, 1929 körül

ALSÓ SOR, BALRÓL JOBBRA: Bennszülött harcos, Új-Guinea, 1922 körül; jagim maszk, kwakwaka'wakw kultúra, Brit Columbia, Kanada, 1920–1925; templomi táncos, Bali szigete, Indonézia, 1930-as évek; faragott maszk, Szuva település, Fidzsi-szigetek; zulu harcos, Cape Town (Fokváros), 1925 körül

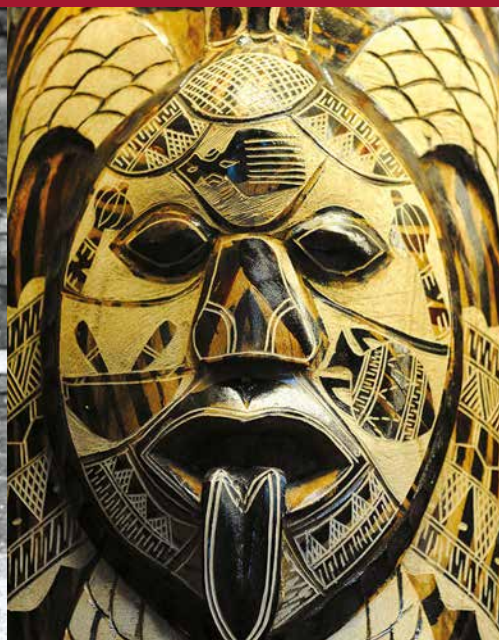

Mások élete

Az 1920-as és 30-as években antropológusok egy csoportja nekiállt tanulmányozni a kultúrát, a férfiak és a nők társadalmi szerepeit, a rasszokat és a szexualitást a világ legkülönbözőbb részein. **Charles King** bemutatja, hogy Margaret Mead és kollégái miként kérdőjelezték meg a „normális” fejlődés, társadalom és viselkedés dogmatikus hiedelmeit

GETTY IMAGES/ALAMY/BRIDGEMAN

Mead, Boas, Benedict és más tudósok, kutatók és utazók már elég sokat tettek azért, hogy megteremtsenek egy, az emberiségről szóló új tudományágat

Valószínűleg Margaret Mead volt az első olyan etnográfus, aki leírta a ma „mansplaining” (a *man* és az *explaining* szó összevonásával alkotott kifejezés arra a viselkedésre és társadalmi helyzetre, amikor a férfiak magyarázzák el a nőknek, hogy milyen is, és miként ajánlatos nőnek lenni – *a szerk.*) néven ismert

jelenséget. 1925 nyarának végén érkezett New Yorkból a Csendes-óceán déli részén lévő Amerikai Szamoa egyik szigetére, Tutuilára, átutazva egy egész kontinenst és egy óceánt. Alig 23 éves volt, és nem sokat tudott felmutatni egy kiugrott papnövédekkel kötött boldogtalan házasságán és a félig megírt antropológiai doktorátusán kívül. Azt remélte, hogy ha egy időre otthagyja az addigi életét, akkor talán új fejezet nyílhat az életében és a karrierjében.

A szigeteken töltött első estéjén elkezdett udvarolni neki egy odalátogató amerikai tengerésztiszt, aki egy nagy haditengerészeti kontingens tagjaként vele egy napon érkezett oda. Az esti táncos összejövetelen a tiszt kötelességének érezte, hogy bevezesse Meadet a csendes-óceáni térség történelmébe, az itteni kultúra teljesítményeibe és helybéli szamoaiak szokásaiba.

„Elmesélte, hogy mi a véleménye az itteni nyelvről, az ösztönökről, a hagyományokról és más ilyen dolgokról – emlékezett vissza később Mead. – Én pedig rájöttem, hogy nincs annál unalmasabb dolog a világon, mint amikor valaki a saját szakmájról kezd magyarázni nekünk.”

Mead az év jó részét Tutuilán és a szigetecsoport más részein töltötte, és „a beszélgetésekben a szex, a szex és a szex volt a téma”, ahogy írta haza a bizalmas barátnőjének, Ruth Benedictnek. Tudományos témavezetője, Franz Boas, a Columbia professzor emeritusa pedig biztatta őt, hogy folytassa a kutatást: Hogyan lépnek át ott a gyerekek a felnőttkorba? A tizenéves kort kísérő félelem és szorongás egyetemes jelenség-e a felnőtté válás folyamatában? Mead hamarosan el is kezdte interjúvolni a gyerekeket és a szüleiket, lejegyezgetve az életörténetüket, és megszámlálhatatlan órát töltött énekléssel, táncal és munkával az embereknek azon csoportjaiban, amelyekről a korábbi antropológusok tudomást sem vettek: ezek a fiatal nők voltak.

Mead fölfedezte, hogy itt, Szamoán, elég lazán kezelik a szexuális előírásokat. Mindenki azt mondta, hogy nagyra értékelik a szüzességet, de a tetteik nagyon nem ezt igazolták. A szamoaiaknak volt egy saját módszerük a gyermekeik átségítésére a serdülőkor buktatóin – és nem féltek, hogy ettől tönkremegy a civilizációjuk. Mead rengeteget jegyzetelt és gépelt, igyekezett mindent rögzíteni és dokumentálni, de nem hitte, hogy bármit is el fog érni vele.

Csendes forradalom

Mead nem sejtette, hogy mekkora hírnév vár rá. De amikor a kutatási eredményei 1928-ban, a *Coming of Age in Samoa* (Felnőtté válás Szamoán) című könyvében is megjelentek, Mead hirtelen a világ legismertebb antropológusa lett – valószínűleg az egyetlen kutató ebben a szakmában, akinek a nevével az átlagolvasó is találkozhatott. S ő lett a központi személyisége egy csendes forradalomnak is. Mead, Boas, Benedict és más tudósok, kutatók és utazók egy csoportja is már elég sokat tett azért, hogy megteremtsenek egy, az emberiségről szóló új tudományágat. Ami egy sor örök kérdéssel kezdődött: Létezhet-e egyetemes érvényű morális? Milyen a természetes módon tagolódott társadalom? Mi számít civilizációnak? Végül ez vezetett el a „mi” és az „ők” közötti mélyesges törésvonal kivizsgálásához, és az úgynevezett *normális ember* újradefiniálásához.

Az antropológus csoport fő kutatási témája a nyugati világ akkoriban mélyen meggyökerezett közfelfogása volt. Párizstól Londonig és New Yorkig a természettörténeti múzeumok és földrajzkönyvek mind azt hirdették, hogy minden ember valamilyen típusba tartozik: lehet ilyen vagy olyan fajú, férfi vagy nő, normális vagy deviáns személyiség. Az emberek intelligensnek vagy ostobának születnek, értékteremtő polgárnak vagy tehernek a társadalom nyakára. A nőknek megvan a helyük – főleg otthon, meg a jótékonyasági szervezeteknél vagy bizonyos iskolákban –, a férfiúi teljesítőképességnek pedig a parlament, a bíróság, az egyetemek, a csataterék és a sportpályák a természetes „arénái”.

Minden országot zárt egységnek tekintettek, ahol egy saját jellemzőkkel rendelkező „nemzet” tartózkodik, amelyet megronthat, beszenyezhet, ha oda túl sok idegent engednek be. A közösségek pedig szükségszerűen vadállati módon viselkednek, és keményen fellépnek a leszbikusokkal és a szodomitákkal szemben, hogy ők is megtanulják, mi a helyes viselkedés. S ha bármilyen hiba marad is még a társadalomban – úgynevezett nyomorékok, idióták, gyengeelméjűek, szellemi fogyatékosok, örültek és „mongoloid”

Kulturális mindenevő

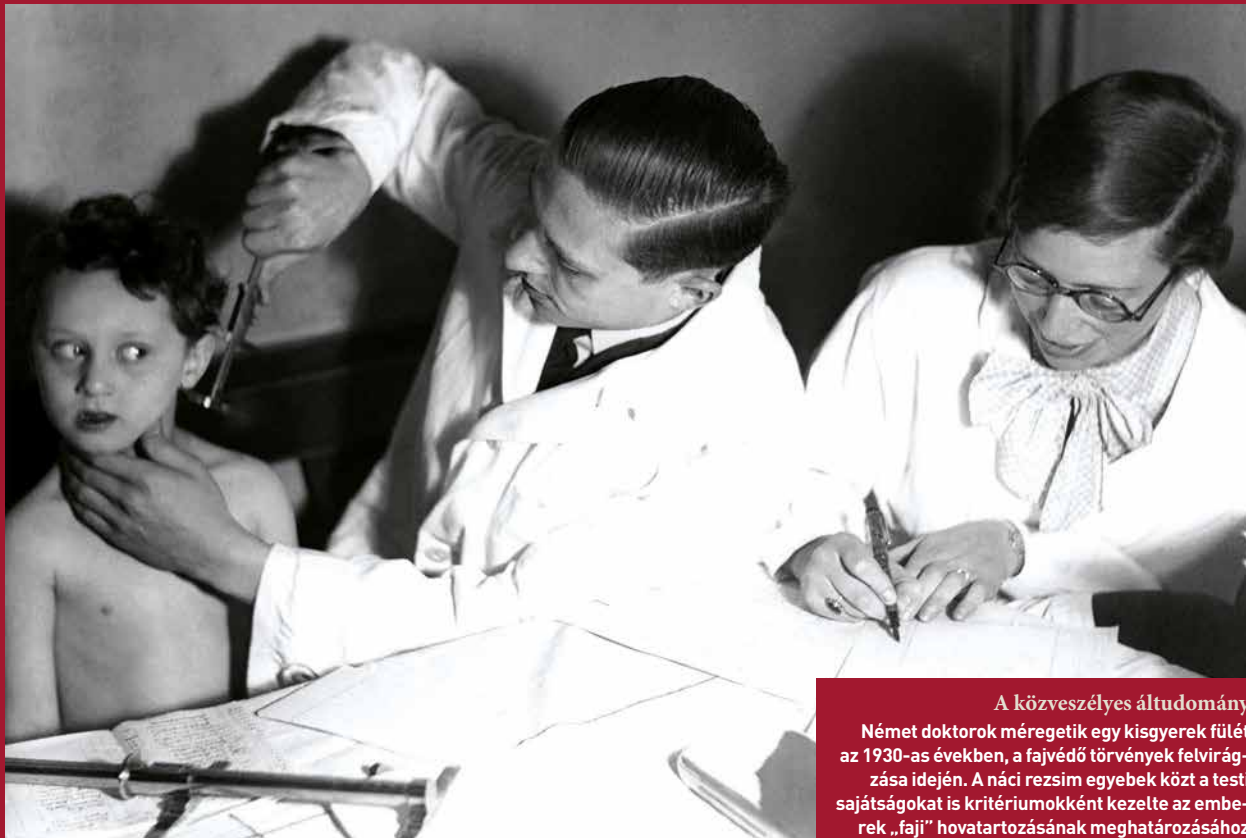
Ruth Benedict, híres antropológus a *Patterns of Culture* (1934; Kulturális minták) című, legismertebb művében azt vizsgálta, hogy egy kultúrán belül az attitűdök és a jellemvonások miképpen határozzák meg a személyiséget

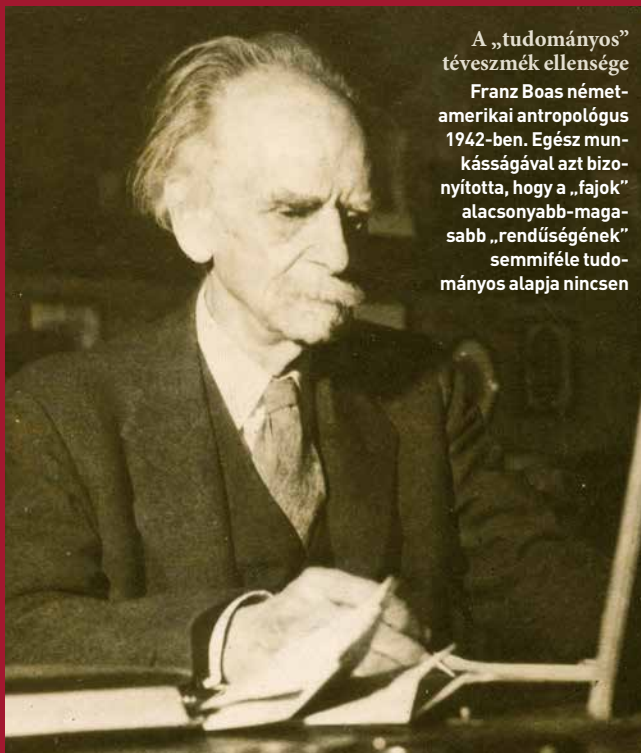
Beszélgessünk a szexről

Margaret Mead amerikai antropológus két fiatal szamoai nő között, 1926 körül. Mead majdnem egy teljes évet töltött Amerikai Szamoán, és ott ilyen emberekkel beszélgetett az ő serdülőkori tapasztalataikról

A közveszéyles áltudomány Német doktorok méregetik egy kisgyerek fülét az 1930-as években, a fajvédő törvények felvirágzása idején. A náci rezsim egyebek közt a testi sajátságokat is kritériumokként kezelte az emberek „faji” hovatartozásának meghatározásához

A „tudományos” téveszmék ellensége Franz Boas német-amerikai antropológus 1942-ben. Egész munkásságával azt bizonyította, hogy a „fajok” alacsonyabb-magasabb „rendűségének” semmiféle tudományos alapja nincsen

Német plakát 1938-ból. Rajta a szöveg: Az itt látható, „örökletes hibával” született egyén nagy pénzügyi terhet jelent az állam számára. A „fajtisztaság” szellemében a náciak bevezették a kényszersterilizálást és az eutanáziát a mentális betegek és a testi fogyatékosok nagy csoportjai számára

AKG-IMAGES/ALAMY

Furcsa kinézetű dob

Zora Neale Hurston amerikai író játszógat-gyakorolgat egy haiti dobon, 1937-ben. Boas tanítványaként Amerika déli vidékein és a karibi térségben dolgozott

idióták –, akkor azt orvosolni lehet „humánus” intézményekkel és megfelelő korlátozásokkal, hogy ezek az egyedek ne tudják átörökíteni a fogyatékoságukat a következő generációknak.

Mead szamoai utazása után egy évtizeddel a mentora, Boas Párizsban egy tudományos konferencián vett részt, ahol a felszólalók egymás után erősítették meg ennek a szemléletnek az alapételeit. „Szerencsés lesz az a nemzet, amely először ismeri fel és teremti meg azokat a társadalmi feltételeket, amelyek révén a legrátermettebb polgárai körében lesz a legmagasabb a születések száma”, mondta Frederick Osborn, az Amerikai Eugenetikai Társaság képviselője. A német kutatók és a náci propagandisták hasonló hangokat ütöttek meg, azt fejtegetve, hogyan kell kideríteni az örökletes fogyatékoságokat az embriókban, és az elmebaj előfordulási gyakoriságát a különböző rasszokon belül.

Boas megdöbbenette – és megrémisztette – az a „tudományos konszenzus”, mely szerint már a nagyobb folyóvölgyek is tulajdonképpen különböző típusú emberfajtákat választanak el egymástól. Épp azok az elméletek bukkantak itt fel, amelyek megcáfolására ő szinte az egész életét áldozta. A német-zsidó bevándorló Boas az 1880-as években érkezett az Egyesült Államokba, és megjelenésében „hozta” az örült tudós karikatürisztikus képét: loboncos haj, plusz az észrevehetően megereszkedett bal arcfél (egy elrontott műtét eredménye). Amikor szülőházájában Hitler hatalomra került, Boas könyveit a könyvtárakból kihajigálták és elégették.

Boas megrémisztette az a „tudományos konszenzus”, hogy tulajdonképpen minden völgyben más-más, különböző „fajtájú” emberek élnek

Boas központi alakja volt a Columbia Egyetemen szerveződött „ellenzéki” kutatócsoportnak, amely abból az alapfeltevésekből indult ki, hogy a társadalmak és az egyes emberek nem magukkal hozott, „veleszületett” tulajdonságkészlettel lépnek be egy természet adta rendbe. Boas azt tanította, hogy a társadalmi kategóriák, amelyekbe besorolhatjuk az embereket, azok az emberi kreativitás produktumai, s az adott társadalom szellemi beállítottságától és szokásaitól függően alakulhatnak ki. Ő maga a saját terepmunkái során jutott erre a belátásra: először a kanadai sarkvidéken, később Észak-Amerika csendes-óceáni, északnyugati területein dolgozott. Tanítványait szétküldte a világba, hogy gyűjtsenek anyagot más kultúrák életszemléletéről és életmódjáról. Mead Amerikai Szamoán kutatott, ellátogatva Melanéziába és Bali szigetére is. Benedict Kalifornia bennszülött közösségeit és az Egyesült Államok délnyugati területeit kereste fel. Más tanítványok, például a *Harlem Renaissance* regény írója, a szintén diplomás Zora Neale Hurston, Amerika déli térségeiben dolgoztak, a karibi szigetvilágban és attól délebbre is.

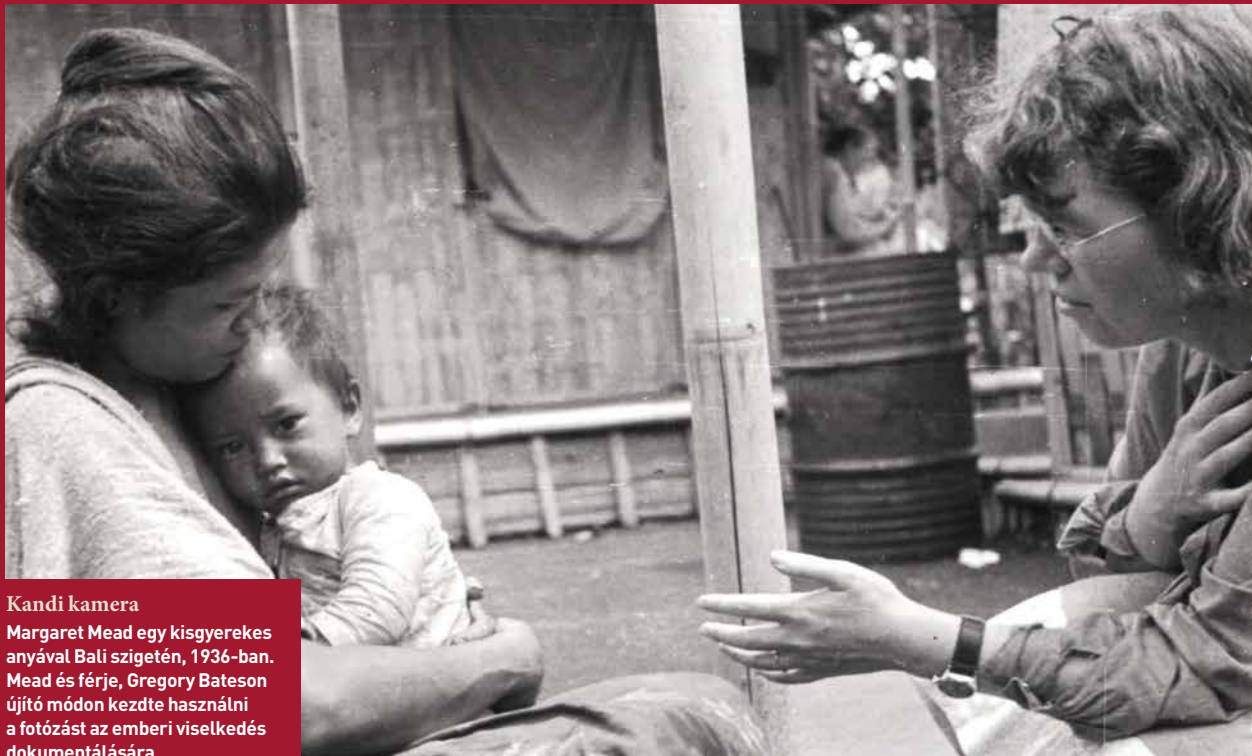
A hagyományok béklyói

Ezek a kutatók felismerték, hogy az emberi különbözőségeket magyarázó helyi teóriák minden társadalomban valahogy természetesnek, koherensnek és minden vonatkozásában magától értetődőnek tekintik a világot. Csakhogy az emberrel foglalkozó, tudományos igényű kutatás és elméletalkotás minden válfajában az a szükségszerű kiindulópont, hogy felejtünk el a saját különlegességünkkel kapcsolatos hiedelmünket. „A társadalmi életet illető egész felfogásomat tulajdonképpen ez a kérdés határozza meg: Hogyan ismerhetjük fel a tradíció által reánk rakott béklyókat? – írta Boas 1938-ban a *The Nation*ben. – Mert ha felismerjük őket, akkor meg is tudunk szabadulni tőlük.”

Boas és munkatársai magukat „kultúrantropológusnak” nevezték, gondolatgazdag elméletük alaptézisét pedig „kulturális relativizmusnak”. Fő üzenetük nem az volt, hogy az igazság megismerhetetlen, vagy hogy korunk és lakhelyünk rabjaiként kell leélnünk az életünket. Mert az emberi kapcsolatok mély igazsagai vesznek körül bennünket. Minden társadalomnak foglalkoznia kell egy sor általános problémával: hogyan lehet és kell helyesen felnőtté válni, megházasodni, gyereket nevelni, tisztességesen élni és méltósággal meghalni. De ne tekintsük az egyetlen lehetséges megoldásnak az ezekre a kérdésekre adott saját válaszainkat: elitiskola, fehér ruhás tavaszi esküvő, jól fizető állás, megfizetett idegentől kapott időskori gondozás. Ezek nyilvánvalóan

Bórszínkordon

Szegregált grillezési összejövetel egy alabamai ültetvényen az 1930-as években. Boas és kollégái megkérdőjelezték a fehér felsőbbrendűség ideológiájának érvényességét

Kandi kamera

Margaret Mead egy kisgyerekes anyával Bali szigetén, 1936-ban. Mead és férje, Gregory Bateson újító módon kezdte használni a fotózást az emberi viselkedés dokumentálására

A különbözőség elfogadását a normális közfelfogás alapjává tenni – vagyis a rasszizmust és a szexizmust mélyen ostobának és visszataszítónak láttatni –, ez volt Boas körének nagy célja

nem garantálják a boldogságot vagy beteljesülést. Tudatos, tájékozott emberként élni azt jelenti Benedict szerint, hogy ráhangolódunk „a felismerésre, amely akkor jön el, ha észrevesszük az állandó problémák kezelésének legkülönbözőbb módozatait”, akár egy távoli bennszülött faluban, akár egy másik családnál, amely nemrég költözött az utcánkba.

Boas 1942-ben halt meg, épp abban az időben, amikor az általa oly keményen bírált eszmék a legszélsőségesebb formájukban virágozhattak ki a Harmadik Birodalomban. A háború első éveiben egyetemi és rádiós előadásainak hallgatóságát arra biztatta, hogy szálljanak szembe a nácizmussal és a hazai előítéletekkel is: az amerikai faji megkülönböztetéssel, a tudománynak a faji mitológia szolgálatába állításával, és a múzeumoknak azzal a szemléletével is, ahogy bemutatják a „primitív” népektől a hozzánk hasonlókhöz vezető természetes, egyenes vonalú fejlődés meséjét.

Tanítványai aztán írásaikban és előadásaikban szó szerint világszerte terjesztették ezeket a gondolatokat. Benedict *Patterns of Culture* (1934) és *The Chrysanthemum and the Sword* (1946) című könyve minden idők két legolvasottabb kiadványa lett, s az utóbbi mélyrehatóan befolyásolta a Nyugat szemléletét a háború utáni Japánnal kapcsolatban. Hurston szegénységben halt meg, de a regényeit és az amerikai Délről készült etnográfiai munkáit újra felfedezték az 1970-es években, s ő maga, megérdemelt módon, bekerült a 20. század jelentős íróinak panteonjába. Mead a csoport fő szóvivője lett a nagyobb nyilvánosság számára a népszerű magazinokban megjelent írásaival, közreadott előadásaival és provokatív megszólalásaival a faji megkülönböztetést és a gyerekeket érintő kérdésekben.

Becsmérlőik hajtóvadászatot indítottak ellenük

Gondolataik egész pályafutásuk alatt szembementek a hatalmas kedvelt véleményével. A reakció is kemény volt. Boas abban a korszakban dolgozott – az 1920–1930-as években –, amikor vígan működött a bevándorlásellenes hangulatok, a rasszista diszkrimináció, az eugenetikai kísérletezés és a nacionalista mozgások. A Nyugat diadalmaskodása és a magukat fehéreknek tituláló emberek felsőbbrendűsége magától értetődőnek számított – olyan nyilvánvalóságnak, amit csak a bolondok és a felforgató elemek kérdőjelezhetnek meg. Boas ellen kommunistaság gyanújával nyomozást indított az FBI, és többször is szankciókkal fenyegették meg az egyetemén is. Sejtve, hogy egyébként mi várna rájuk, Benedict és Mead – akik férjzett nőként, életük nagy részében szerelmi viszonyban voltak egymással – igyekeztek teljes titokban tartani a kapcsolatukat.

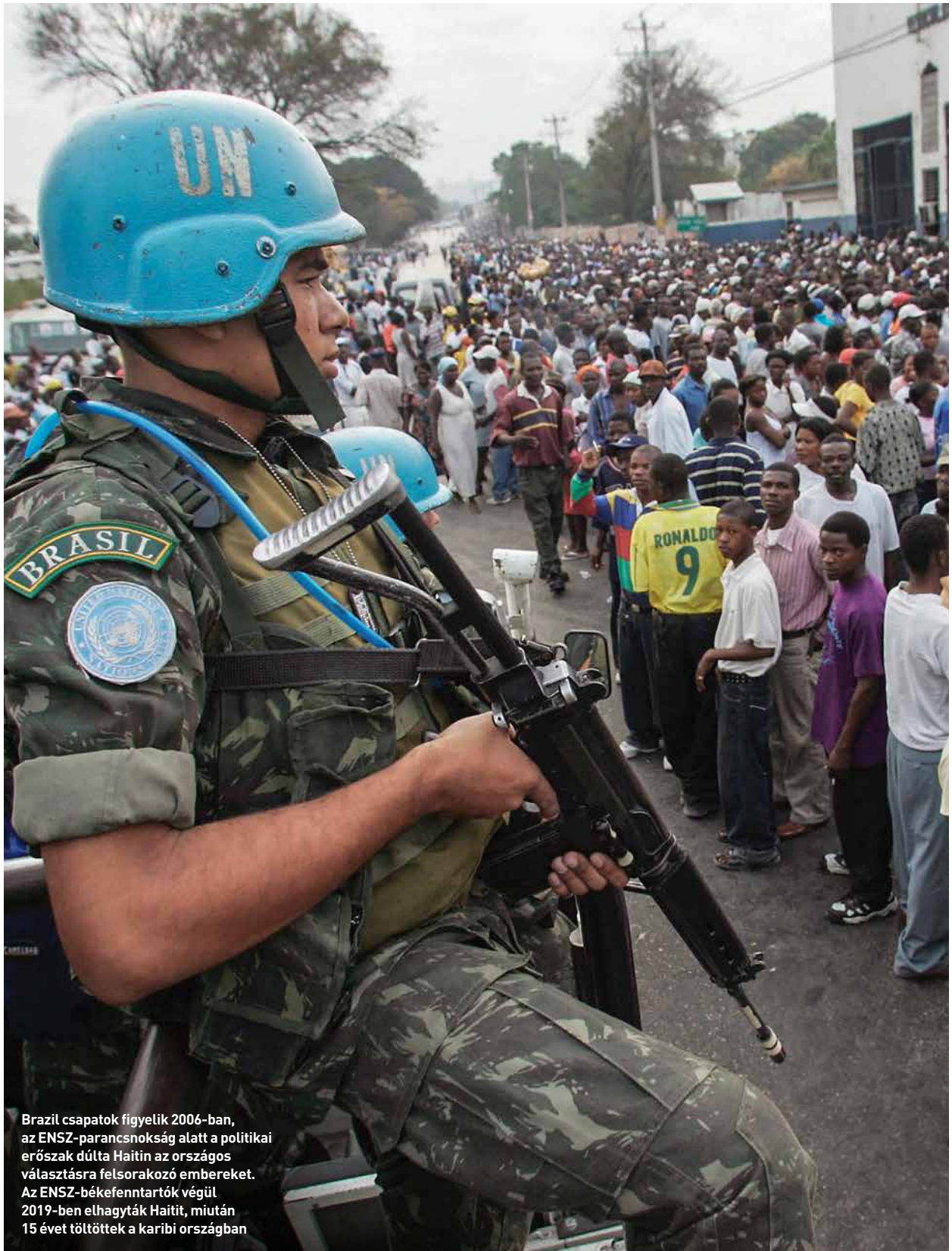
Gyűlölködő leveleket kaptak, ha valamelyikük írt egy újabb könyvet, amelyben elítélte a rasszizmust, vagy azt fejtegette, hogy az Egyesült Államok talán mégsem minden idők legnagyobb országa. „A néger egyenlő lehet a zsidókkal, de nem a fehérekkel – írta Benedict egy Palm Beach-i olvasója. – Biztos vagyok abban, hogy azok a New York-i zsidók fizetnek ott magának az ilyen ostobaságoknak a közléséért, mert társadalmi egyenrangúságot akarnak elérni.” Támadóí az 1978-ban bekövetkezett halála után

is folytatták Mead becsmélését, azt állítva, hogy meghamisította a tényeket, és elbolondították őt a szexuálisan túlfűtött szamoai tinédzser. (Akit érdekel, maga is utánanézhethet, hogy mi az igazság, a terepmunka feljegyzései, táviratai, jelentései, levelei, fotói, rajzai és filmfelvételei alapján – ez, a Benedict írásaiban is szereplő kb. félmillió tétel megtalálható a Washingtoni Kongresszusi Könyvtárban.)

Boas és tanítványai meggyőződéssel hitték, hogy egy megújult társadalomtudomány nem rombolni fogja, hanem lehetővé teszi a mélyebb szellemiségű moralitást. Meggyőződéssel vallották, hogy egy tudományos szemléletnek – annak a hitnek, hogy a világgal kapcsolatos következtetéseinknek nyitottnak kell lenniük az újabb adatok miatt keletkező ellentmondásokra – kell vezérelnie bennünket a társadalmi valóság megismerésében éppen úgy, ahogy az keretet ad a modern, nyitott szemléletű természetkutatásnak is. Ne higgyük, tanították, hogy a mi kultúránk vagy országunk már mindent feltalált. Érdekeljen bennünket, hogy más népek más helyeken és korokban miként tudtak értelmes életet élni. És erős kételkedéssel fogadjunk minden olyan teóriát, amely bennünket és a hozzánk hasonló népeket – a nyelvünkkel, a nemzetiségünkkel és a vallásunkkal együtt – a történelem csúcspontjára pozicionálja.

„Az udvariasság, a szerénység, a jó modor és az alapvető erkölcsi normákhoz való alkalmazkodás, azok univerzális tényezők – írta Mead már említett, *Felnőtté válás Szamoán* című művének előszavában Boas –, de hogy mi számít udvariasságnak, szerénységnek, jó modornak és erkölcsi normának, az már nem univerzális.” Egyetlen társadalom sem képviseli az emberi társadalmi változás végpontját. Mások eltérő világszemléletét tolerálni, az egy dolog. De el kell jutnunk arra a belátásra is, hogy a különbözőség elfogadása a józan közgondolkodás alapja, s hogy a rasszizmus és a szexizmus mélyen ostoba és visszataszító attitűd és teória – ez volt Boas körének nagy célja. Ha nyitott szemmel és érdeklődéssel tekintünk a világra, az nem csupán a tudományos igényű hozzáállás minimuma. Hanem az első lépés is egy olyan moralitás felé, amely elfogadóbb szemléletű, mélyebben gyökerezik a tapasztalatban és jobban funkcionál ebben az egységesülő világban. 🌐

Charles King a nemzetközi kapcsolatok professzora a washingtoni Georgetown Egyetemén

Brazil csapatok figyelik 2006-ban, az ENSZ-parancsnokság alatt a politikai erőszak dúlta Haitin az országos választásra felsorakozó embereket. Az ENSZ-békefenntartók végül 2019-ben elhagyták Haitit, miután 15 évet töltöttek a karibi országban

Mikor avatkozhatnak be államok más országok belügyeibe?

Az államok függetlensége régóta a nemzetközi törvények alapvető része, amit az ENSZ Alapokmánya biztosít, de lehetnek olyan helyzetek, amikor egy humanitárius krízis megakadályozása érdekében nemcsak megengedett, de elengedhetetlen is a közbeavatkozás?
Öt szakértő vitatja meg a nemzetközi fellépés lehetőségeit

Geraint Hughes

„Minden ilyen esetben mindkét tábor nemzetközileg elfogadott és az ENSZ-tagállamok által megerősített elvekre hivatkozik”

Az ENSZ Alapokmánya (1945. június 26.) egyértelműen rögzíti a tagállamok önállóságát és egyenjogúságát. A beavatkozás kritikusai szerint a békés világrend alapja, hogy minden nemzetnek joga van a saját belügyeit mindenféle külső beavatkozás nélkül intézni. Ennek az elvnek bármilyen megsértése maga után vonja a nemzetközi béke és biztonság megbontásá-

nak lehetőségét, és belháborúhoz vezet, mint azt az Egyesült Államok és Anglia 2003-as iraki inváziója és Szaddám Huszein eltávolítása utáni események is alátámasztják.

Erre az ellenérv, hogy a beavatkozás vagy stratégiai, vagy morális szükség lehet, ahogy a második világháború során történt, amikor a szövetségesek ragaszkodtak Németország feltétel nélküli megadásához. A náci által elkövetett tömeggyilkosságok – elsősorban a holokauszt – miatt született meg az 1948-as genocídium-egyezmény, amely kimondja, hogy a nemzetközi közösségnek morális kötelessége közbeavatkozni, hogy meggátolja az emberiség elleni jövőbeni bűntetteket. Újabban a 2005. szeptember 14–16-i ENSZ-csúcstalálkozó megerősítette, hogy a tagállamoknak védelmi felelőssége (Responsibility to Protect – RtoP) van, amit a NATO 2011-ben ürügyként használt fel a líbiai közbeavatkozáshoz, amely végül Moammet Kadhafi eltávolításához vezetett.

A Szíriában zajló polgárháború ügyében Bassár el-Aszad támogatói (főleg Oroszország és Irán) azzal érvelnek, hogy a kormány elleni külső közbeavatkozás alapvetően törvénytörő, és tovább destabilizálná a Közel-Keletet. El-Aszad emberiség ellenes bűnei, mint például a vegyi fegyverek bevetése civilek ellen, azonban veszélyeztethetik a világ békéjét és biztonságát a szíriai menekültválság és az úgynevezett Iszlám Állam kialakulása által okozott káosz miatt.

Minden ilyen esetben mindkét tábor nemzetközileg elfogadott és az ENSZ-tagállamok által megerősített elvekre hivatkozik, és a nemzeti önállósággal kapcsolatos, összeegyeztethetetlen nézőpontokra építve érvel: vajon az minden kormánynak tökéletes védelmet nyújt-e, vagy a nemzetközi közösség megkérdőjelezheti-e ezt a védett státuszt az RtoP, a védelmi felelősség nevében?

Geraint Hughes a King's College London diplomácia- és hadtörténet-professzora

Katharina Rietzler

„Az amerikai külpolitika vezetői úgy vélték, hogy a demokrácia terjesztésének érdekében Amerikának joga volt beavatkozni”

Amerika beavatkozásellenes politikai hagyományai egészen a köztársaság kezdeti időszakáig nyúlnak vissza. Ezt 1821-ben John Quincy Adams, az Egyesült Államok külügyminisztere fogalmazta meg legközelebb, amikor kijelentette, hogy Amerika „nem megy külföldre, hogy elpusztítandó szörnyeket keressen”. Azonban az Egyesült Államok – vélt kötelességétől hajtva, hogy

benépesítse a kontinenst – terjeszkedni kezdett, erőszakosan beavatkozott az óslakos népek, a Mexikót és az Észak-Amerikát gyarmatosító európai birodalmak ügyeibe is.

Az amerikai politikusok a 19. század végére a humanitárius közbeavatkozás mellett tették le a voksukat. William McKinley elnök „az emberiség ügyéről” beszélt, amikor 1898-ban úgy döntött, hogy megtámadja Kubát. Amerika győzelme a Kubát gyarmatosító Spanyolország felett azt jelentette, hogy világhatalommá vált, Kuba protektorátus lett, Guantanamo Bay pedig a ma idegen országok területén található több mint 600 amerikai támaszpontból álló hálózat egyik bázisaként működik.

A spanyol–amerikai háború a latin-amerikai és a karib-tengeri beavatkozások hosszú sorának első lépése volt; ezeket amerikai gazdasági, stratégiai okokkal, valamint azzal indokolták, hogy így tartják távol a nyugati féltékétől a gyarmatosító hatalmakat. Az amerikai külpolitika vezetői úgy vélték, hogy a demokrácia terjesztésének érdekében Amerikának joga volt beavatkozni. A hidegháború idején a Szovjetunióval való konfrontáció következtében történt számos amerikai beavatkozás két leggyakrabban előkerülő magyarázata a demokrácia terjesztése és a humanitárius segítségnyújtás volt.

Manapság John Quincy Adams és a be nem avatkozás politikája újra egyre népszerűbb az Egyesült Államokban, ami részben a 9/11 után vívott hosszú, és költséges afganisztáni és iraki háborúknak, illetve a közelmúltban lezajlott, humanitárius katasztrófával végződő, jemeni amerikai beavatkozásnak köszönhető.

Még ennél is fontosabb, hogy a politikai spektrum teljes hosszában egyre megkérdőjelezhetőbbé válik az a nézet, hogy az Egyesült Államoknak akkor is be kell avatkozni, ha Amerika biztonsága nem forog közvetlen veszélyben.

Katharina Rietzler történész, a Sussex Egyetem oktatója

Füstbe és lángokba borult bagdadi épületek az Egyesült Államok iraki főváros elleni légitámadását követően, 2003 márciusában. Az Amerika vezette iraki invázió 2003-ban megdöntötte Szaddám Huszein rezsimjét, amit egy évig tartó erőszak, nyugtalanság és polgárháború követett

REUTERS/BRIDGEMAN

Az amerikai *Puck* magazinban 1898-ban megjelent politikai karikatúra, amely azt sürgeti, hogy az Egyesült Államok szabadítsa meg Kubát a rossz spanyol kormányzástól. „A spanyol-amerikai háború a latin-amerikai és a karib-tengeri beavatkozások hosszú sorának első lépése volt”, állapítja meg Katharina Rietzler

Rosemary Foot

„A védelmi felelősség felhatalmazás olyan dilemmákat vetett fel, amelyekre nincs minden kétséget kizáró válasz”

Az ENSZ Alapokmánya tartalmazza az állam szuverenitásának tiszteletben tartását, és hangsúlyozza az államok belső joghatóságának körébe tartozó ügyekre történő beavatkozás tilalmának az elvét. De 1999-ben az ENSZ főtárgya, Kofi Annan kijelentette, hogy a globális közösség nem tűrheti és nem nézheti tétlenül az emberi jogok durva és szisztematikus megsértését, és ezzel úgy definiálta újra az államok szuverenitását, hogy az magában foglalja az egyén szuverenitását is. A 2005 szeptemberében New Yorkban tartott eddigi legnagyobb, állam- és kormányfők részvételével zajló találkozón az ENSZ tagállamai, bár vonakodva, de megállapodtak a tömeges atrocitások – népirtás, háborús bűnök, etnikai tisztogatás és emberiség ellenes bűnök – áldozatául esett népek iránti védelmi felelősségről, az RtoP-ról.

Azt az elgondolást is támogatták, hogy a nemzetközi közösségnek segítenie kell az országokat egy olyan rendszer kiépítésében, amely diplomáciai, humanitárius és más békés eszközökkel előzi meg a visszaéléseket. Ha azt tapasztalnák, hogy bizonyos országok „látványosan elhanyagolják” védelmi kötelezettségeiket, a külső szereplők kötelessége, hogy „aktuális és határozott választ adjanak”, amennyiben erre megbízást kapnak az ENSZ Biztonsági Tanácsától.

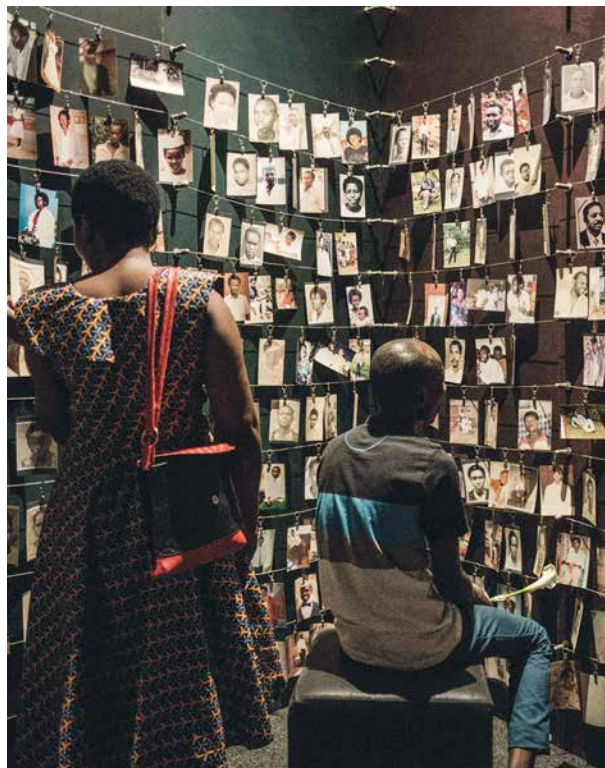
Azt az elgondolást is támogatták, hogy a nemzetközi közösségnek segítenie kell az országokat egy olyan rendszer kiépítésében, amely diplomáciai, humanitárius és más békés eszközökkel előzi meg a visszaéléseket. Ha azt tapasztalnák, hogy bizonyos országok „látványosan elhanyagolják” védelmi kötelezettségeiket, a külső szereplők kötelessége, hogy „aktuális és határozott választ adjanak”, amennyiben erre megbízást kapnak az ENSZ Biztonsági Tanácsától.

A nemzetközi beavatkozás elfogadása adja tehát a védelmi felelősség, az RtoP jelentőségét, amely a lakosság védelmének „nyilvánvaló elmulasztása” esetén lehetővé teheti az erő alkalmazását is, abból a feltételezésből kiindulva, hogy nincs szükség a kormány hivatalos beleegyezésére.

Sokan úgy vélik, hogy az RtoP-t csak szelektíven és akkor alkalmazzák, ha a világpolitikában részt vevő hatalmak érdekei úgy kívánják, és amennyiben humanitárius célból katonai erőt használnak, a veszélyeztetett népesség helyzete még rosszabbra fordul. Amikor az ENSZ Biztonsági Tanácsa 2011 márciusában Líbiában alkalmazta az RtoP-t, az Kadhafi ezredes hatalmának megdöntését, és végül az államfő meggyilkolását eredményezte. Noha kevesen fájlalták gyilkos uralma megszűnését, a líbiai lakosság számára nem egyértelműen lett pozitív a végeredmény.

Az RtoP olyan etikai dilemmákat vetett fel, amelyekre nincs minden kétséget kizáró válasz.

Rosemary Foot az Oxford Egyetem politikai és nemzetközi kapcsolatok tanszékének professzora és kutatója

Látogatók nézik a ruandai Kigaliban történt népirtás emlékművénél az 1994-ben elkövetett atrocitások áldozatainak fényképeit. A hutu szélsőségesek a becslések szerint 800 000 tuzsi és mérsékelt hutu nemzetiségű embert gyilkoltak meg. Az ENSZ-csapatok nem kaptak felhatalmazást Ruandában, hogy beavatkozzanak

Koszovói menekültek 1999 áprilisában Dél-Szerbiában. Az ENSZ nem adott felhatalmazást a NATO beavatkozására a koszovói albánok elleni szerb támadások után, és ez megmérgezte a viszonyt Oroszországgal

Geoffrey Roberts

„Az úgynevezett humanitárius beavatkozások következményei kivétel nélkül katasztrofálisak”

Néhányan úgy vélik, hogy az emberi jogok megsértésével elveszítik a belügyekbe való be nem avatkozás jogát. Még ennél is radikálisabb az a nézet, hogy csak a nyugati liberális demokráciák normái szerint „jónak” tekintett államok érdemlik meg a szuverenitást. Ez a logika támasztja alá a liberális intervencionizmust – vagyis a nyugati értékek kiterjesztését más álla-

mokra katonai eszközökkel. Az úgynevezett humanitárius beavatkozások akaratlan következményei minden esetben katasztrofálisak. Nézzük tehát tétlenül, hogy kormányok népiertást követnek el és kegyetlen diktátorok elnyomják saját polgárait? Igen, megtehetjük. És meg is kell tennünk, ha el akarjuk kerülni a bizalmatlanságot, a szuverenitás nélküli rendszerek beavatkozását és zűrzavarát. Ez egyáltalán nem gátolja meg az államok vagy nemzetközi közösségek számára, hogy tiltakozzanak az emberi jogok megsértése ellen. Mint ahogy a nemzeti határokon kívül élő polgárok akcióit sem, hogy támogassák az elnyomott egyéneket vagy csoportokat.

Kétszáz évvel ezelőtt John Quincy Adams, az Egyesült Államok külügyminisztere megjegyezte, hogy miközben Amerika szabadságot és függetlenséget kívánt minden államnak, hangjának ereje és a példája volt, ami elősegítette az ügyet, nem pedig a katonai erő alkalmazása. A liberális intervencionizmus ellenzői gyakran nevezik elzárkózáspártinak az ilyen nézeteket. De a szuverenitás nem holmi kiagyalt elgondolás. Inkább az államok közötti kapcsolatokból keletkező organikus fejlődés eredménye, amely segít létrehozni a közös szokásokkal, intézményekkel és viselkedésmintákkal rendelkező államok nemzetközi közösségét. Még egy látszólag sikeres humanitárius beavatkozásnak is, mint a NATO beavatkozása volt Jugoszláviában 1999-ben, megvan a maga árnyoldala. Bár az intervenciót a Koszovó elleni támadások motiválták, mind a szerbek, mind az albánok követtek el atrocitásokat. A NATO bombázásai kikergették a szerbeket Koszovóból, de egyúttal 200 000 szerbnek kellett elmenekülnie az országból. A NATO akcióját nem támogatta az ENSZ, és ez a lépés megmérgezte a nyugati kapcsolatokat Szerbia szövetségeseivel, Oroszországgal. Koszovó nemzetközileg elszigetelt maradt, és elszakadása precedenst teremtett: Oroszország erre hivatkozott 2014-ben, amikor a Krím különvált Ukrajnától.

Geoffrey Roberts az írországi

University College Cork professor emeritusa

J. Simon Rofe

„Ma is sok olyan vetülete van a 21. századi életnek, ahol nincs értelmük a határoknak: például az online tér vagy a világűr”

Az ENSZ Alapokmánya szerint: „A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem jogosítja fel az Egyesült Nemzeteket arra, hogy olyan ügyekbe avatkozzanak, amelyek lényegileg valamely állam belső joghatóságának körébe tartoznak [...]”. Ezek szerint válság esetén, vagy amikor az államapparátus üldözi saját népét – mint Kambodzsában 1975 és 1979 között,

amikor több mint másfél millió ember vesztette életét –, más államok nem sétálhatnak egyszerűen be, hogy „segítsenek”.

Ez az álláspont a szuverenitás elvére helyezi a hangsúlyt, ami a legtöbb ember számára egy bizonyos terület feletti uralmat jelent. Gyakran úgy gondolunk ezekre, mintha a térképre rajzolt határok lennének, de ez nem mindig volt így. Volt idő, amikor az emberek szükségtelennek tartották az államközösségek közötti határokat – amelyeket ma országoknak vagy nemzetállamoknak nevezünk. A 21. századi életnek ma is sok olyan vetülete van, ahol nem léteznek határok: például az online tér vagy az űr. Mindazonáltal az államok féltékenyen őrzik „szuverenitásukat”. Újból az ENSZ Alapokmányára hivatkozunk: az 51. Cikk kijelenti, hogy „A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetében az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát [...]”. Talán nem meglepő, hogy ez az Alapokmány legtöbbet idézett cikke. Mégis, az ENSZ két leggyakrabban említett katonai beavatkozása – a koreai 1950–1953-as hadművelet, valamint 1990–1991-ben Irak kiűzése Kuvaitból – az ENSZ Biztonsági Tanácsa határozatának égizse alatt történt (a 42. Cikk értelmében). Sokszor katonai értelemben gondolnak az intervencióra: tankok gurulnak át a határ ellenőrzőpontjain, mint 1956-ban Magyarország és 1968-ban Csehszlovákia szovjet megszállása idején, vagy pedig sikertelen államok életébe való beavatkozásként humanitárius válságok alkalmával, mint amilyen az UNITAF Újjáéledt Remény Hadművelete volt 1992–1993-ban Szomáliában, de manapság inkább az a realitás, hogy a beavatkozás nemzetközi pénzüpiaci vagy online eszközökkel történő nyomásgyakorlást jelenti. Még tovább bonyolítja a képet, hogy míg más országok egyre ritkábban avatkoznak be, az olyan szereplők viszont egyre gyakrabban, akik csak korlátozott kapcsolatban vannak azokkal az országokkal, amelyek határain belül tartózkodnak az adott pillanatban.

J. Simon Rofe a SOAS University of London docense

WIKIMEDIA

A Zelenszkij-jelenség

Fedinec Csilla elmondja, hogyan lett a filmes guruból államelnök

Ha valaki azt hiszi, hogy most elbeszélem az államtitkokat, az gyorsan tegye le a lapot. De akit érdekel az, hogyan nézett ki a történet egy majdnem hétköznapi polgár szemszögéből, azt biztatom a továbbolvasásra.

Világtrend, hogy nem politikusokból lesznek államok csúcsvezetői. Ez a csoda Ukrajnával is megtörtént. Ukrajnában az első számú politikus az államfő. Elnöki-parlamentáris és parlamentáris-elnöki rendszer váltogatja egymást, de az utóbbi esetben is igen erős az ukrán elnök pozíciója. 2019-ben az elnökválasztást a jogász végzettségű Volodimir Zelenszkij nyerte meg, aki kvízműsorokkal kezdte, majd a filmes szakmában vált közismertté, színész, producer, menedzser, forgatókönyvíró is.

Ukrajnában az elnökválasztási kampány előtt már hónapokkal elkezdik mérni a lehetséges jelöltek népszerűségét, és ezekbe a mérésekbe mindig bekerülnek úgynevezett népszerű emberek is, „mi lenne, ha” alapon. 2018-ban először egy art rock-sztárt „mértek”, majd felkerült Zelenszkij, *A nép szolgája* című filmsorozat írója és főszereplője. Szilveszter éjfélkor az egyik tévécsatorna nem az elnöki köszöntőbeszédet, hanem Zelenszkij bejelentését közvetítette, hogy indul az elnökválasztáson.

A filmsorozat

Figyelem, spoiler következik. „Szeretem az országomat, szeretem a feleségemet, szeretem a kutyámat” – így kezdődik a tévéfilmsorozat főcímdala, amely alatt az államelnök bebiciklizik a hivatalába. Az elnök korábban egyszerű iskolai tanárember volt, aki egy alkalommal, türelmét vesztve, életében először cenzúrázatlan kifejezésekre ragadtatja magát a politikusoktól származó hazugságok hallatán, s ezt a kifakadást az egyik élelmes diák felveszi a mobiltelefonjával és a videót kirakja az internetre. A tanárt azonban ezzel nem lejárhatja, amint az várható lenne, hanem pont az ellenkezője történik: villámsebességgel országos népszerűsége tesz szert az ember, aki kimondta az igazat. A hihetetlen népszerűség szárnyán megválasztják

az ország elnökének. Az államelnök eleinte nem adja fel az iskolai állását, megtartja az óráit. Az ország oligarchái le vannak döbbenve, és megrendelik az életrajzát, hogy megtudják, ki is ez az ember. Ilyenek derülnek ki róla, hogy lakása nincs, a szüleivel él, bankszámlán pénze nincs, egyszer vett hitelre egy mikrohullámút, amit havi részletekben törlesztett, fizetett tüntetéseken nem vett részt.

Az elnök környezete, amely az előző elnöktől örökölt környezet, csodálatra méltó. A rezidencián, ahol a papagáj a kalitkában az előző elnök nevét viseli, a nép szolgájának jogzái szolgálnak. Van köztük motivátor, akinek az a feladata, hogy

Kvízműsorokkal kezdte, majd a filmes szakmában vált közismertté, színész, producer, menedzser, forgatókönyvíró is. A túlóladalon: Zelenszkij *A nép szolgája* című sorozatban

folyamatosan egekbe magasztatja, ezzel járulva hozzá az önbecsülése növeléséhez. Egyéb esetekben pszichológus van a segítségére, akinek szintén van egy saját pszichológusa, hogy segítsen túlélni az előző pszichológusnak egy politikussal való szembesülést. Van sámán is arra az esetre, ha az ülőmunkától megfájdulnának az elnök térdei. A plasztikai sebészek gyorsan előállítják a kikö-

pött mását: ő fogja felavatni a szobrokat, megnyitni az ellenzék pizzázóját és meghalni a mesterlövész golyójától, már ha erre szükség lenne.

Az elnökkel a nagy nap előtt gyakoroltatják a beiktatási ceremónia részleteit. Az elnöknek, aki egyébként oroszul beszél, az előre megírt beszédet természetesen ukránul kell felolvasnia, ami nem könnyű. Ez egyébként nem a vicc kategória a filmben, hogy aki csak oroszul tud, annak elsőre bizony nehezen megy az ukrán. Szóval az elnöknek folyton összeakad a nyelve, szükség van arcizomlazító gyakorlatokra is. Azt is gyakorolnia kell, hogyan fogjon kezét a megjelenő államfővel – Angela Merkel német kancellár esetében vigyáznia kell, hogy ő legyen a domináns kézfogó, ettől függ a támogatás mértéke. Bejön a francia elnök, Sarkozy és az orosz elnök, Putyin mása is a gyakorláshoz, ám ekkor a ceremóniamester hirtelen észbe kap, és elnézést kér, hogy véletlenül az előző elnök beiktatásának vendéglistáját vették elő, tehát ezek nem lesznek jelen, nem kell velük gyakorolni, Lukasenka belarusz elnök tiszteletére pedig felállni sem szükséges.

A beszédet az elnök végül nem olvassa fel, hanem improvizál, azt mondja, hogy nem fog itt ígérgetni, mert nem lenne helyes. A nép helyesli, hogy nincs pusztá ígérgetés, azonban a kabinetfőnöke szerint ezt úgy is lehet értelmezni, hogy nincs programja. A beiktatás után az előző elnök nem akarja beengedni a dolgozósobájába, puskával fenyegetőzik, amelyet ajándékba kapott az ungvári vámparancsnoktól. A régi elnök azon siránkozik, hogy az újat 60%-kal választották meg, ő viszont csak 3,5%-ot kapott, de ez szerinte annak az eredménye, hogy az egész nép tévedett. A vereséget elviselni képtelen, és azért könyörög, hogy akkor legalább Kárpátját adják neki.

Amikor az új elnök először lép be a parlamentbe, éppen verik egymást a képviselők. Beszédében az elnök elmagya-

rázza, hogy mi az a demokrácia, és hogy a képviselők és az elnök is a nép választottjai – őket a nép alkalmazza, munkájukért a népek tartoznak elszámolással. Az első lépés az államapparátuson való takarékoskodás. Az elnök ötlete, hogy a kormány, a parlament és az elnöki hivatal költözzön egy épületbe, a város szé-
lére, a világkiállítási pavilonba, ezzel a belvárosban megszűnnek a dugók, amit a hivatali limuzinok okoznak. Zárójelben teszem hozzá, hogy a valóságban ezek az épületek egymás mellett, egy utcában, az utcának ugyanazon az oldalán helyezkednek el, az utca végén a Lobanovszkij Stadionnal.

No de vissza a filmhez. Az új helyen a parlamentnek egy kicsi terem jut, nem fér be a 450 képviselő, ezért számukat a terem méretéhez szabva 70 főre csökkentik. Az elnök már majdnem megőrül a rengeteg megtakarításnak, amikor kiderül, hogy minden, amit megspóroltak, ráment a költözésre és a felújításra. A tévé leadja, hogy a miniszterek továbbra is limuzinnal járnak, csak az utolsó sarkon ülnek át a kerékpárra, szemfényvesztés az egész reform, az elnök nem azzal foglalkozik, hogy az orvosok már két hónapja nem kaptak fizetést, hanem költözködik.

Az elnöki dolgozósoba fényűző berendezését nem költöztetik, az új elnök a puritán környezetet szereti, így nevelték a szülei. Az egyetlen örökös „bútordarab” a titkárnő, aki az első elnök óta ugyanaz. Közben a szülei a tudta nélkül belekezdnek a lakás felújításába, s amikor a mesterek ráébrednek, hogy kicsodák a megrendelők, attól kezdve minden ingyen van,

csak a fiuk – aki persze egyelőre nem tud róla – tartozik majd egész kicsi szívességekkel. Nemcsak felújítják a kopott lakást, de a múzeumok zsúfolásig telehordják festményekkel, műtárgyakkal, ingyen természetesen. Satöbbi. Satöbbi. Satöbbi. Mindez három évadon keresztül. Az első 2016-ban, a másodikat 2017-ben, a harmadikat pedig 2019-ben, közvetlenül az elnökválasztás előtt mutatták be a televízióban.

A választások

A félreértések elkerülése végett, következik a való élet. Ukrajnában az elnökválasztás egyfordulós, amennyiben valamelyik jelöltnek sikerül megszereznie a szavazatok 50%-át plusz egy szavazatot – ilyen még nem volt; s ha ez nem sikerül, akkor

a két legtöbb szavazatot szerzett jelölt jut a második fordulóba.

Az első fordulóra 2019. március 31-én került sor. Ezen a vasárnap reggelén arra ébredtek az emberek, hogy átállították az órákat, többek között Ukrajnában és Magyarországon is. Oroszországban már korábban eltörölték az óra-

átállítást, így most Kijevben és Moszkvában ugyanannyit mutatott az óra – eggyel többet, mint Budapesten. Kárpátalján és Ivano-Frankivszk megyékben (a két megye a Kárpátok két oldala) lavinaveszély fenyegetett. Egyébként az országban 20 fok körüli volt a nappali hőmérséklet, kellemes volt tehát az idő.

Soha ennyi elnökjelölt még nem indult Ukrajnában, összesen 39, s ezek már azok, akik a törvényességi rostán fennmaradtak, a jelentkezők száma megközelítette a százat. A legesélyesebbek a hivatalban levő elnök, Petro Porosenko, kijevi lakos, pártonkívüli, a többszörös volt kormányfő Julia Timosenko, saját bevallása szerint Kijev megyében egy Kozin nevű falu lakója, a Haza Párt tagja, a párt parlamenti frakciójának vezetője, és Volodimir Zelenszkij, kijevi lakos, pártonkívüli, „A nép szolgája” Párt jelöltje volt. A választásra jogosultak száma belföldön (a szavazás megkezdésekor): 27 792 920 fő (+ 641 845 fő, akik nem közvetlenül a szavazóhelyiségben szavaznak – otthon, kórházban, katonai alakulatnál, börtönben). Ebből Kárpátalján 943 057 (+ 11 935) fő. Közigazgatási egységek szintjén a legtöbb választó, egységenként kétmillió fölött, Kijev városban, Harkiv és Dnyipropetrovsk megyékben található.

Lólengésben A nép szolgájában

Fent: Szerhij Taruta parlamenti képviselő és üzletember, Volodimir Zelenszkij és Julija Timosenko, a Haza (Batykivcsina) párt vezetője – az államfőjelöltek kartonfigurái egy politikai performansz alatt az ukrán elnökválasztás előtt három nappal

Középen: A második államfői mandátumára pályázó Petro Porosenko és Volodimir Zelenszkij, mielőtt megkezdődik nyilvános választási vitájuk

Lent: Kampánystábjá tagjaival ünnepel, miután megnyerte az ukrán elnökválasztás második fordulóját

MTI

A választás külföldön, Ausztráliában, Canberrában kezdődött meg március 30-án (közép-európai idő szerint este 9-kor), az utolsó szavazóhelyiséget az Egyesült Államokban, San Franciscóban zárták be április 1-jén reggel (közép-európai idő szerint 5 órakor). Külföldön a világ 72 országában (101 választókerületben) szavaznak a nagykövetségek és konzulátusok helyiségében. Oroszország területén sehol nem lehet voksolni. A legtöbb külföldön szavazó Moldáviában (52 ezer) jelentkezett be, a legkevesebb a Koszovóban állomásozó katonai alakulatnál (kevesebb mint 50 fő). A külföldön szavazáshoz regisztrálni kellett a választói névjegyzékben, ez alapján összesen 420 ezer emberre lehetett számítani. Egy Kínában tanuló diák lány címlapra került azzal, hogy 650 kilométert utazott azért, hogy voksolhasson.

Az országban nagy volt a biztonsági készültség. Mozgósították a rendőrséget, annak különleges alakulatait, a belügyminisztériumi légvédelmi erőket, a Nemzeti Gárdát. A közrend fenntartása érdekében 135,4 ezer rendfenntartó teljesített szolgálatot. Minden egyes szavazóhelyiséget is őriztek. A rendőrség a Twitteren keresztül is tájékoztatott.

Vitalij Klicsko, Kijev főpolgármestere, az egykori világklasszis bokszoló biciklin ment szavazni – ahogy Zelenszkij a filmsorozatban mint Ukrajna elnöke bejár a hivatalába. Az érdekes koreográfia ellenére aligha Zelenszkijre voksolt. Klicsko pártja, az Udar (Csapás) alakult át Porosenko Blokkjává, amikor Klicsko főpolgármester, Porosenko pedig államfő lett 2014-ben. A mindig jól öltözött Julia Timosenko a férjével ment szavazni. Szűkszavúan nyilatkozott: hisz Ukrajnában és mindenkinek jókedvet kívánt. Férje emlékeztette az újságírókat, hogy Szlovákia történetében először választottak női elnököket – előző nap, március 30-án, az elnökválasztás második fordulóját nagy fölénnyel nyerte, beleértve a magyarok által nagy számban lakott járásokat is, Zuzana Čaputová ügyvéd. Porosenko öltönyben, kék-sárga csíkos (az ukrán nemzeti színek) nyakkendőben jelent meg családja kíséretében. Újságírói kérdésre, hogy mit vár a választásoktól, így válaszolt: „Ukrajna győzelmét várom”, majd kicsit később hozzátette: „... és a sajátomat”. Zelenszkij élre vasalt szövetnadrágban és egyszerű sötét pólóban érkezett a szavazóhelyiségbe. Miután bedobta a szavazócedulát, mosolyogva közölte: nagyon méltó és érdemes emberre voksolt. Hozzátette: „Új élet kezdődik. Korrupció és vesztegetés nélküli élet kezdődik. Élet egy új országban – a remények országában. Úgy véljük, hogy minden rendben lesz és mi győzünk, de mindent az ukránok döntenek el.”

Részvétel (közép-európai idő szerint) 9 órakor 5,5%, 10 órakor 16,67%, Kárpátalján a legalacsonyabb, 8,3% volt. Ez országosan már több mint 4,8 millió szavazót jelentett. Az országos szám erre a korai időpontra nagyon magasra kúszott, a kárpátaljai pedig hagyományosan alacsony maradt. Hennagyij Moszkal, a megye kormányzója azt nyilatkozta, hogy Kárpátalján délután, estefelé indulnak majd meg az emberek szavazni, délelőtt templomba mennek. Vallásos vagy családpárti

Az elnök papírfigurája egy zöld tea filterén Lviv egyik kávézójában

lehet Kijev is – ott 15,6% volt a részvételi arány. Délután még mindig Kárpátalja hozta messze a legalacsonyabb részvételt, két megyében 40% közelében, a többiben 40% fölötti volt. Kárpátalján mindig elég alacsony a részvétel, de most úgy tűnt, negatív rekordot fog felállítani.

Facebookra kirakott képek és információ szerint az egyik Dnyipropetrovszk megyei körzetben a szavazócédulákat nem páncélszekrényben, hanem egy kiszuperált hűtőszekrényben tárolták. A közösségi hálót elárasztották a választási helyiségekben készült szelfik, a választás „esemény”, trendi részt venni rajta. Hírességek is fotózkodtak az urnával vagy a fülkével. Az egyik elnökjelölt, Oleg Ljasko belemutatta a kamerába a kitöltött szavazószelvényét – ez viszont már börtönnel büntethető megsértése a szavazás titkosságának. Szavazóhelyiségben Zaporizzsjában meghalt egy ember, Kijevben pedig született egy gyermek. Ahogy az ukrán parlamentben szokott lenni, szavazóhelyiségekben is voltak verekedések – bizottsági tagok verték egymást vagy a szavazót. Volt néhány bombariadó is, de mind falsnak bizonyult, evakuálásra egy esetben sem került sor. 12 óráig országosan 400 bejelentés futott be törvénysértésekről. Ezek nem nagy jelentőségű ügyek voltak. Délután emelkedett ez a szám, de nem nagyságrendekkel. A választási bizottság délután közölte, hogy semmi nem fenyegeti a választás sikerességét, estére pedig megismételte, hogy nem történt rendszerszintű törvényszegés.

Megkérdezett „híres emberek”, politológusok azt hangsúlyozták, hogy a választásokba durván befolyt az oroszországi propaganda, minden választó erre gondoljon, amikor behúzza az ikset valamelyik jelölt mellett. A sajtó szemlélte a potenciális elnökjelöltek programjának külpolitikai és biztonságpolitikai fejezeteit. Sok minderről szólnak ezek a programok, de koherenciát nehéz volt felfedezni. Az elnök Ukrajnában a hadsereg főparancsnoka is.

A demokrácia legfőbb bizonyítéka, hogy nem tudni, ki fog nyerni. Olyan országokban, mint például Belarusz, Oroszor-

szág vagy Kazahsztán, ez nem kérdés. Szükség van arra, hogy a civil társadalom megérezze a siker ízét. Ha Porosenko jut tovább, tudjuk, hogyan folytatja. Történelmi szerepet szeretne magának, s ez nem esélytelen. Az első elnöki ciklusban sok felmutatnivaló van – EU-társult tagság, vízummentesség, hivatásos hadsereg, Moszkvától független pravoszláv egyház. Timosenko ígéretei nincsenek közel a realitásokhoz, sok az ellentmondás, nehéz elképzelni, mi lesz, de inkább rosszabb, mint jobb. Timosenko egyszer már veszített a 2010-es elnök-választáson. Zelenszkij – ő az, akiről semmi érdemit nem tudunk. Kevés pénz van a kampányában, először fordul elő, hogy elnökjelölt szinte csak a virtuális térben jelenik meg. Az internet információáramoltató hatását azonban, ha profin kezelik, nem kell lebecsülni. És ez a profizmus most megvolt.

Zelenszkij 30% fölötti eredményt ért el, messze mögötte Timosenko és Porosenko, utóbbi – akinek nevéhez kötődik az igen finom csokikat gyártó Roshen cég – egy kicsit előrébb. Jött tehát a második forduló. Hagyományosan a két továbbjutó televíziós vitában vesz részt. Porosenko ezt akarta volna, de Zelenszkij csapata kikényszerítette, hogy az ország központi arénájában, a kijevi Olimpiai Stadionban rendezzék meg, telt ház előtt, a tévében élő közvetítéssel. Zelenszkij valószínűleg lemosta ellenfelét. Ebből még nem derült ki, milyen politikus lesz, de a fellépése, eredeti hivatásánál fogva, hibátlan, frenetikus, a felkészítése telitalálat. Hogy a stadion nagyon bejött neki, azt az sem igen tagadja, aki nem szereti. A vitának kivételes nemzetközi visszhangja is volt.

Az első forduló eredményének a nép örült, a politikusok meg a szakértők egy része pedig hátradőlt – eddig nehéz volt tippelni, de most biztos, hogy Porosenko fog nyerni. Politikusi játszmában politikusé a terep, mondják. Azonban jött április 21., és Zelenszkij kiütéssel győzött, kétharmaddal, minden idők legnagyobb elnökválasztási szavazatarányával.

A beiktatás

Az újonnan megválasztott elnök a választás hivatalos végeredménye közzétételének napjától elnöknek tekintheti magát, függetlenül a beiktatás napjától, bár hatalmát csak a beiktatás után gyakorolhatja. Addig legfeljebb ideges lesz, ha mozgolódik az ő beiktatásáig cselekvőképességében semmilyen módon nem korlátozott leköszönő elnök. Az elnök Ukrajnában maximum két ciklusra választható meg, és mandátumának lejártá után is, élete végéig elnöknek nevezheti magát.

Az elnök beiktatásának ceremóniája 1991, az első elnök beiktatása óta megőrzött bizonyos elemeket, de mindig voltak újdonságok is. Az esküt az ukrán elnök az Alkotmánybíróság elnöke előtt teszi le. Érdekes, hogy eközben a kezét a Pereszopnicai Evangéliumra teszi – ez egy 16. századi kéziratos könyv, az egyik legjelentősebb keleti szláv nyelvemlék, a négy evangélium fordítása, amelyet ukrán nemzeti jelképnek tekintenek, és „használaton kívül” a Vernadszkij Könyvtárban (a mi Széchényi Könyvtárunkhoz hasonló nemzeti intézményben)

Volodimir Zelenskij az államfői hatalom egyik jelképével a beiktatási ünnepségén a kijevi parlamentben

öriznek. Azért alakult így a szertartásnak ez a része, mert 1991-ben még nem volt az országnak alkotmánya, s ezt a hagyományt megtartották 1996 után is, miután az megszületett.

1991-ben Leonyid Kravcsuk és 1994-ben Leonyid Kucsma a parlament épületében tett esküt. Kravcsuk beiktatása ünnepélyes volt, de rövid ceremónia keretében zajlott, még fogadás sem követte. 1994-ben már volt fogadás is, de nem az eskütétel helyszínén, a parlamentben, hanem a marijinszki palotában, az egykori cári rezidencián, ahol a független Ukrajnában általában a nagy állami ünnepségeket tartják. 1999-ben az újraválasztott Kucsma az Ukrajna Palotában – Kijev és az ország legnagyobb, többfunkciós kulturális létesítményében – tett esküt, nagy felhajtás közepette. Ekkorra készültek el a kozák katonai-történelmi hagyományokból eredeztethető elnöki jelképek, a nyakban viselt díszlánc, a pecsét és a legfontosabb, ugyanakkor minden bizonnyal legérdekesebb – a buzogány. A parlamenti képviselők egy része nem ment el az eseményre, mert méltatlannak tartotta a helyszínt.

A következő elnök, Viktor Juscsenko 2005-ös beiktatása volt az első, amelyet egyenes adásban közvetítettek, tulajdonképpen egy kétórás showműsornak felelt meg, a helyszín pedig Kijev főtere, a Függetlenség tere (azaz a Majdan) volt. Az eskütétel résznél azonban Juscsenko is átment a parlament épületébe, innen a marijinszki palotába, majd vissza a Majdanra, ahol mintegy félmillió ember várt rá. A ceremónia végén az elnök galambokat röptetett.

2010-ben Viktor Janukovics beiktatása tele volt váratlan – és kellemetlen – meglepetésekkel. A beiktatás előtti napon meghasadt Kijev alapítóinak emlékműve a Függetlenség téren. A beiktatás napján az elnök orra előtt váratlanul becsapódott a parlament ajtaja, az elnöki igazolványt – olyasmi, mint például a rendőröknek, a diákoknak van –, amelynek végig egy díszpárnán kellett volna feküdnie, Janukovics zsebre tette. Ezenkívül Janukovics nem énekelte a himnuszt, végig csukva volt a szája, amit az újságírók úgy interpretáltak, hogy nem

Angela Merkel vendégeként a berlini kancellári hivatal előtt

tudja a szöveget. 2014-ben Petro Porosenko a díszőrség sorfala között lépkedett a parlament bejárata felé, s amikor a bejárat-hoz ért, a nagy melegtől közvetlenül a lábaihoz ájult a díszőrség egyik tagja.

Zelenskij beiktatását a parlament 2019. május 20-ára tűzte ki, ami egy hétfői nap volt, s nem pedig a szokásos vasárnap. Ami más volt még, mint máskor: a parlamenthez érkezéskor az elnököt az őrség nem választotta el szorosan az összegyűlt tömegtől, hanem pacszított és szelfizett az emberekkel. Sokan zászlót lengettek, de szemfüles fotósok találtak két olyat, amelyet a tartórúdra fordítva húztak fel, nem a kék, hanem a sárga szín volt felül a kék-sárga nemzeti zászlón. A parlamentben a díszvendégek név szerinti köszöntésekor a parlamenti elnök kifejejtette a lett államfőt, amit utólag pótol.

A ceremóniára a parlament üléstermében került sor. Először fordult elő, hogy ukrán elnök egy nő, Natalija Saptala, az Alkotmánybíróság elnöke kezébe tette le az esküt. Ugyancsak egy nő, Tetyana Szlipacsuk, a Központi Választási Bizottság elnöke volt az, aki a választási eredményt kihirdette, és átadta Zelenskijnek az elnöki igazolványt, amelynek ezután egy díszpárnán kellett volna feküdnie, ahonnan egy váratlan pillanatban lecsúszott a földre. Babonás emberek nyilván kissé megrettentek.

Első elnöki beszédében Zelenskij utalt arra, hogy hétfő van, s akik ezt a napot választották, nyilván azt akarják, hogy rögtön dolgozzunk is. Az államfő bejelentette a parlament feloszlását és előrehozott választások kiírását. Ez persze nem volt automatikus a felfokozott politikai hangulatban, a következő hetekben a jogi játszmát még végig kellett játszani, mielőtt júliusban A Nép Szolgája Párt őríási főlényvel nyert, és szintén először az ország történetében – új szót kellett kreálni rá – monokolációt alkothatott. ■

Fedinec Csilla

történész, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontjának tudományos főmunkatársa

Utazások

Történetek és nevezetességek a világtörténelemből

Simón Bolívar kolumbiai felszabadító hadjáratának nyomában

Daniel Rey a dél-amerikai patrióta vezér 1819-es viszontagságos expedícióját követi nyomon, elöntött réteken és a fagyos Andokon keresztül

A kelet-kolumbiai Andok
magas fennsíkja. E zord
vidéken átkelve Bolívar
sok egysége a fagy,
a kimerültség és a hegyi
betegség áldozata lett

SHUTTERSTOCK

Simón Bolívar kétszáz évvel ezelőtt indult el Venezuelából, hogy megrohamozza Új-Granada (a mai Kolumbia) spanyol királypárti erődjait. A hőségtől és párától nehéz, kajmánokkal teli, árvízzel elöntött síkságokon (*llanos*), majd az Andok hegység meredélyein és hideg hóföregetein áthatolva, Bolívar serege vakmerő expedícióra vállalkozott, amely meghatározta Dél-Amerika függetlenné válásának folyamatát.

1819-ben Bolívar már több mint egy évtizede vezette felszabadító hadjáratát. Ezalatt kikiáltotta Venezuela, Kolumbia, Panama és Ecuador felszabadulását a spanyol uralom alól, hogy később e terület nagy részét visszafoglalja a királypárti Pablo Morillo tábornok. Mire 1819 májusában beköszöntött az esős évszak, a háború holtpontra jutott.

Bolívar azonban vakmerő új tervet eszelt ki. Ahelyett, hogy kivárnák az esős évszakot Nyugat-Venezuelában, vagy hadjáratot indítának a főváros, Caracas elfoglalására, inkább keljenek át az Andokon Új-Granada felé, mert úgy gondolta, hogy Dél-Amerika északi részének függetlenségét itt lehet kivívni. Ehhez azonban meg kellene lepnie Morillót.

Két évvel korábban José de San Martín hazafias erői Argentínából átkeltek az Andokon, hogy Chilében megütközzenek a királypártiakkal – ez azonban nyáron történt. Morillo úgy vélte, hogy Bolívar az esős évszakban semmiképp sem tud átkelni a hegyeken és síkságokon.

Bolívar azonban másképp látta a dolgokat. Május 23-án haditanácsba hívta össze a tisztjeit. A Corkban született Daniel O’Leary, a patrióta csapatok egyik vezérkari tisztje így írta le a jelenetet: „Az Apure jobb partján fekvő,

elhagyott és lerombolt Setenta faluban, egy kunyhó romjai között találkoztak. Asztal nem volt. Székek sem voltak. A királypártiak egy csapata, amely valamivel korábban ide húzódott be éjszákára, megölt több vezérbikát. Az eső és a nap kifehértette az állatok koponyáját; most ezek szolgáltak ülőalkalmatosságként a megbeszélésen, amelyen egy nagyszerű ország sorsa készült eldőlni.”

Az elképesztő haditerv

A tisztek már hozzászórtak Bolívar nagyszabású terveihez, és ahhoz is, hogy azok – legalábbis az utóbbi időben – ritkán működnek. Bolívar ezúttal szinte hihetetlen tervvel állt elő: a zuhogó esőben nyugatra, az új-granadai Casanare síkságai felé fog menetelni, csapataival olyan közelségbe kerülve, hogy amikor az időjárás és a körülmények megengedik, lecsaphassanak a spanyol királypártiakra.

„A hadsereg zöme meztelen – jegyezze meg Bolívar. – Nincs orvosi ellátmányunk.” De azért tovább érvelt: pontosan ugyanakkora veszteséget szenvednének, ha egyhelyben maradnának, ahol ki van téve a malária és a sárgaláz veszélyének. Ráadásul, ha nem indulnak útnak, sokaknak még a dezertálás is megfordulhat a fejében.

Hogy Bolívar retorikája, logikája vagy személyiségének ereje győzte-e meg őket, nem tudjuk, de a tisztek egyetértésben hagyták el a gazdátlan kunyhót. Bolívar azonban tervének csupán a felét mondta el nekik.

Bolívar csapatainak létszáma 2100 fő volt. A katonákat kísérte még néhány feleség, illetve barátnő – az ún. *Juanák* – és a gyermekeik. A hazafiaknak javára vált ifjonti lendületük. A csupán 35 éves Bolívar meglelt államférfinnak számított a mozgalomban. →

A tisztek már hozzászórtak Bolívar nagyszabású terveihez, és ahhoz is, hogy azok – legalábbis az utóbbi időben – ritkán működnek

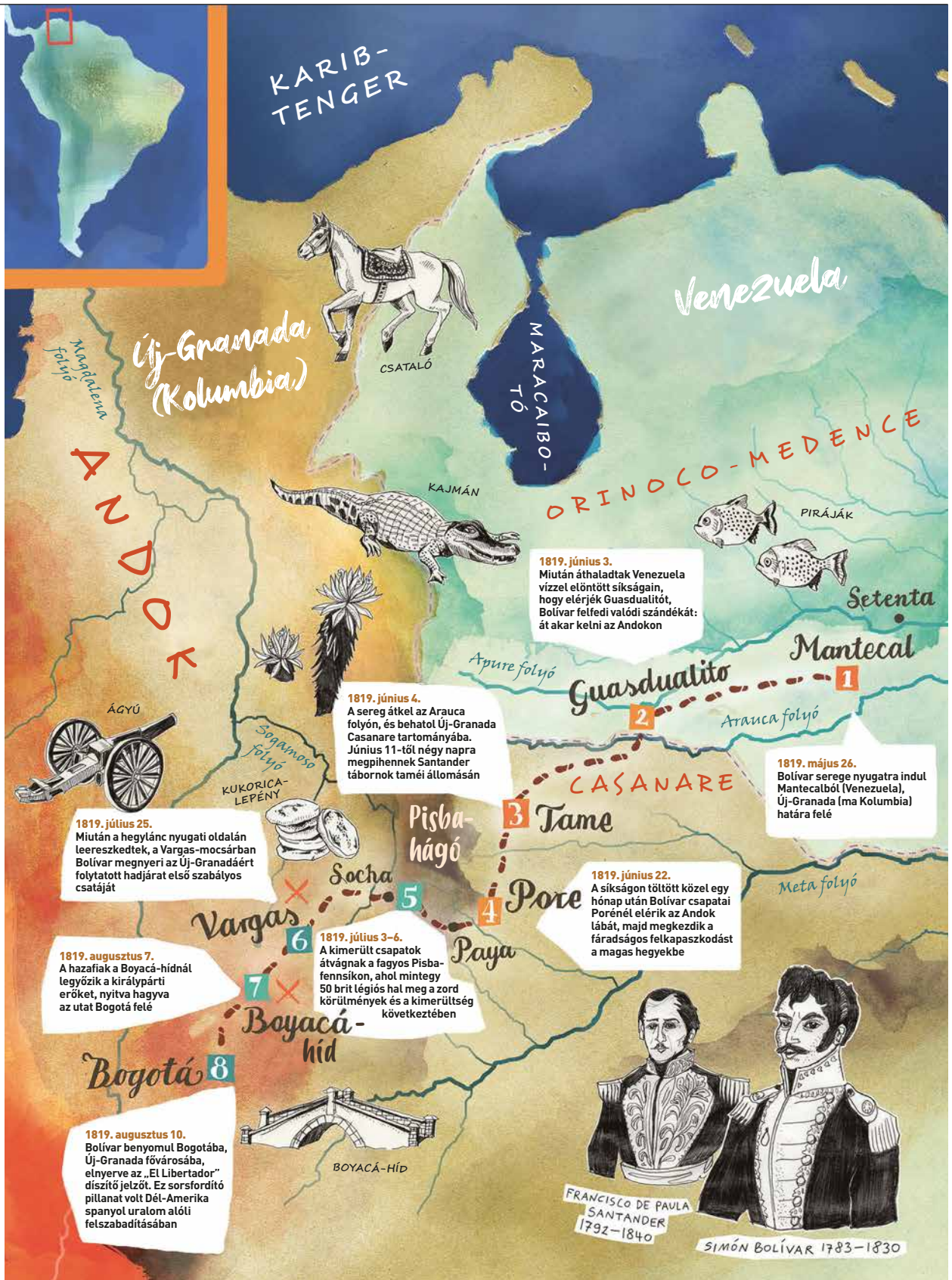
Simón Bolívar

Simón José Antonio de la Santísima Trinidad Bolívar Palacios Ponte y Blanco (1783–1830) a spanyol uralom alatt álló Caracasban született, arisztokrata családban. Tanulmányait Spanyolországban fejezte be.

A felvilágosodás köztársasági eszméihez vonzó Bolívar felismerte a spanyol hatalom gyengülését, és abban a hitben, hogy Dél-Amerikában a feltételek beértek a függetlenségre, 1807-ben visszatért Venezuelába. Űgét Napóleon spanyolországi inváziója is erősítette, így 1808-ban megindította hadjáratát. Jóllehet kezdetben katonai sikereket aratott, Spanyolország az 1810-es évek közepén mégis visszaszerezte Dél-Amerika északi részén fekvő területeinek nagy részét. Bolívar síkságokon és az Andokon át vezető útja **megváltoztatta az erőegyensúlyt a régióban**, módosítva a függetlenségi háború menetét. Új-Granada (Kolumbia) 1819-es felszabadítását 1821-ben Venezuela, 1822-ben Ecuador és 1824-ben Peru függetlensége követte. 1825-ben az újonnan függetlenné vált, korábban Felső-Peruként ismert ország felszabadítójáról kapta a Bolívia nevet.

Bár az országnak még nem az egész területe szabadult fel, 1819-ben **Bolívar megalapította Nagy-Kolumbiát** (amely a mai Ecuador, Panamát, Venezuelát és Kolumbiát foglalta magába). Bolívar 1819 és 1830 között az államalakulat elnöke, 1823 és 1826 között Peru diktátora volt. Ideológiai ellenségektől és az autokratikus kormányzás vádjától szorongatva, **1830 áprilisában lemondott Nagy-Kolumbia elnöki tisztéről**, és felkészült a száműzetésre. Még abban az évben a kolumbiai Santa Martában, tuberkulózisban meghalt.

Halála után Nagy-Kolumbia háromfelé szakadt (Panama 1903-ig nem vált külön Kolumbiától). Bolívar örökségéért azóta a politikai spektrum mindkét végét képviselő mozgalmak versengtek.

KARIB-TENGER

Venezuela

Magdalena folyó
Új-Granada (Kolumbia)

CSATALÓ

MARACAIBÓ-TÓ

KAJMÁN

ORINOCO-MEDENCE

PIRÁJÁK

Setenta

Mantecal

1819. június 3.
Miután áthaladtak Venezuela vízzel elöntött síkságain, hogy elérjék Guasdualitót, Bolívar felfedi valódi szándékát: át akar kelni az Andokon

A
Z
D
O
K

1819. június 4.
A sereg átkel az Arauca folyón, és behatol Új-Granada Casanare tartományába. Június 11-től négy napra megpihennek Santander tábornok tamáji átlomásán

Apure folyó

Guasdualito

Arauca folyó

ÁGYÚ

Soanoso folyó

KUKORICA-LEPÉNY

1819. május 26.
Bolívar serege nyugatra indul Mantecalbót (Venezuela), Új-Granada (ma Kolumbia) határa felé

CASANARE

Tame

1819. július 25.
Miután a hegylánc nyugati oldalán leereszkedtek, a Vargas-mocsárban Bolívar megnyeri az Új-Granadáért folytatott hadjárat első szabályos csatáját

Pisba-hágó

Socha

1819. június 22.
A síkságon töltött közel egy hónap után Bolívar csapatai Porénéél elérik az Andok lábát, majd megkezdik a fáradságos felkapaszkodást a magas hegyekbe

Meta folyó

Pore

Paya

1819. augusztus 7.
A hazafiak a Boyacá-hídnál legyőzik a királypárti erőket, nyitva hagyva az utat Bogotá felé

1819. július 3-6.
A kimerült csapatok átvágnak a fagyos Pisba-fennsíkon, ahol mintegy 50 brit légiós hal meg a zord körülmények és a kimerültség következtében

Boyacá-híd

Bogotá

BOYACÁ-HÍD

1819. augusztus 10.
Bolívar benyomul Bogotába, Új-Granada fővárosába, elnyerve az „El Libertador” díszítő jelzőt. Ez sorsfordító pillanat volt Dél-Amerika spanyol uralom alóli felszabadításában

FRANCISCO DE PAULA SANTANDER 1792-1840

SIMÓN BOLÍVAR 1783-1830

A hegyi ösvényeket vándorkövek, kidőlt fák és a kondorkeselyűk táplálékává lett ló- és marhatetekemek torlaszolták el

Indulás előtt Bolívar rövid levelet küldött nővérének, Juanának. „Most Barinas felé menetelünk” – írta arra az esetre, ha a levelet elfognák a királypárti kémek. Május 26-án a csapatok elindultak Mantecalból – ám helyett, hogy északra, Barinasba mentek volna, a sereg nyugat felé haladt. Egyedül Bolívar ismerte igazi úti céljukat és az előttük álló kihívás nagyságát.

E kihívásból valamennyi azzonnal világossá vált, amikor – puskájukat és lőszerüket a fejük fölé tartva – deréki gázoltak a vízben, mert a síkságokat előntötték az esős évszakban lezúduló felhőszakadások, egészen átfórálván a tájat. A patakokat, folyókat és tavakat csak mélységük alapján lehetett megkülönböztetni. Akik tudtak, úszva keltek át a vizeken, a többiek hevenyészett tutajokat és marhabőrből készült csónakokat használtak. A mocsárvidék „tengernek tűnt, amilyent az erkélyedről látsz”, írta egy tábornok a feleségének a Karib-tenger partjára.

Az emberek és az állatok lába egyaránt beleragadt a mocsárba: a lovakat, öszvéreket és marhákat elnyelte a víz. És miközben beszívta őket az iszap, a katonákat piócák támadták meg.

Ez a kajmánok földje volt, de a katonák a vízben zsákmányra leső pirájáktól ugyanúgy félték, mint a hullóktól. Richard Vowell – egy lemorzsolódott oxfordi hallgató, aki Bolívar „Brit Légijében” harcolt – ezeket a falánk halakat „miniatűr cápafoakkal rendelkező aranyhalak”-hoz hasonlította. Ráadásul, amíg el nem érték a felföldet, betegségek is megtámadták őket.

Pihenés olyan ritkán adódott, mint szárazföld a lábuk alá. A lovasok a nyeregben aludtak, míg a többiek a piócákkal, kajmánokkal és pirájákkal teli vízben. Ha szerencséjük volt, találtak egy partot, ahol a nedves iszaphóból csináltak maguknak ágyat. Nyers marhahúst ettek. Ruházatuk már a menetelés kezdetén elég szűkös volt; mostanra teljesen átázott és a bőrükre tapadva rothadt.

A lucskos seregnek jólesett a rövid

pihenő, amikor június 3-án elérték Guasualitót. Bolívar itt elárulta tervét, hogy nemcsak a határt akarja átlépni Casanaréba, hanem az Andokon is át akar kelni.

A tisztek szabadjára engedték dühüket. „A hegyekben hadjáratot folytatni az én *llanero*immal [alföldi ember] olyan lehetetlen, mint kézzel megragadni az eget” – vetette ellen egyikük. Bolívar azonban eltökélt volt: a sereg másnap átkelt az Arauca folyón, és behatolt az új-granadai Casanare tartományba. A síkságokat ott is előntötte a víz. Június 11-én Bolívar kimerült követői elérték Tamét, ahol Francisco de Paula Santander tábornok állomáshelye volt. Négy napig pihentek, és Santander további 1200 fős csapata és a banánellátmány fellendítette a harci morált. Az út azonban ugyanúgy folytatódott, mint előzőleg, amíg június 22-én, egy hónappal a sentenai haditanács után el nem érték az Andok lábánál fekvő Porét.

Keresztül az Andokon

A mocsáron átvezető út után a havas hegyek örömteli látványt nyújtottak a sereg felföldi meszticeinek. Sok síkvidéki azonban még sohasem látott hegyláncot, ezért amikor a következő útszakaszt megpillantották, mintegy 300-an dezertáltak. A megmaradt csapatok 400 mérföldet [640 km] gyalogoltak a síkság kimerítő forróságában és párájában, de a Magas-Andok magasságára és fagyos levegőjére semmi sem készíthette fel őket.

Hogy az út még keményebb legyen, a hegyláncon való átkelés megtervezésekor Bolívar a három lehetséges fő átkelési pont közül messze a legnehezebbet választotta: a Pisba-hágót.

Részéről ez tudatos kockázatvállalás volt. Morillo új-granadai királypárti megfelelőjének, Barreiro tábornoknak a Pisba-hágótól északra és délre voltak előretolt állásai, a hágón azonban egy sem. Ez teljesen érthetőnek tűnt: Pisba mintegy 4000 méter magasan van a tengerszint felett, és senki – még az a kevés helyi bennszülött sem, aki a száraz hónapokban átkelt rajta – nem próbálkozott meg vele az esős évszakban.

A seregnek most nem a hőség, a pára vagy a szúnyogok által terjesztett betegség okozott gondot, hanem a rendkívüli hideg. Az időjárás még teljes ruházatban is halálos lett volna, ám a csapat zömének ruhája és csizmája a mocsárban maradt. Ahogy Vowell írta: „sokakon, még a tisztek közül is, szó szerint nem volt nadrág, és örültek, ha pokrócdarabokat vagy bármit, amihez hozzájutottak, magukra tekerhettek”.

A ferdén lezúduló eső és a süvítő szél minden mászást megnehezített. A hideg és a hegyi betegség még a legjobb állapotban lévők némelyikét is leterítette: éjjel meghaltak vagy a magaslatról a szakadékba zuhantak. Összefont indákból rögtönöztek hidakat a vízmásások fölé. A hegyi ösvények közül – ahol egyáltalán voltak – sokat vándorkövek, kidőlt fák vagy az expedíció elpusztult lovainak és marháinak kondorkeselyűk táplálékává lett tetemei torlaszoltak el. Éjjel a katonák egymáshoz bújva vagy valamilyen szerencsétlen állat teteme mellé húzódvá aludtak.

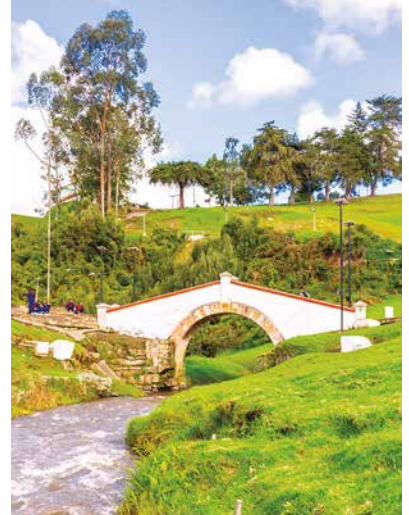
„Az általunk megjárt hegyek zordságát el sem tudják képzelni azok, akik nem tapasztalták meg” – írta Bolívar Payában, június 30-án.

De még ez az átkelés is könnyebb volt annál, ami a védtelen magas fennsíkon várt rájuk, amelyet O’Leary „kietlen és barátságtalan, vegetáció nélküli sivatag”-ként jellemzett. A gyengén öltözött katonák itt hóviharoknak voltak kitéve. Az emberek itt a fagytól, a kimerültségtől és a hegyi betegségtől haltak meg; a körülmények csak a Brit Légio mintegy 50 tagjának életét követelték.

Kajmánok sűtkéreznek egy tavacska partján a kolumbiai síkságon. Ezek a hüllők korántsem az egyetlen veszélyt jelentették Bolívar expedíciója számára, amely piócákkal, vendégmarasztaló sárral és pirájakkal is találkozott

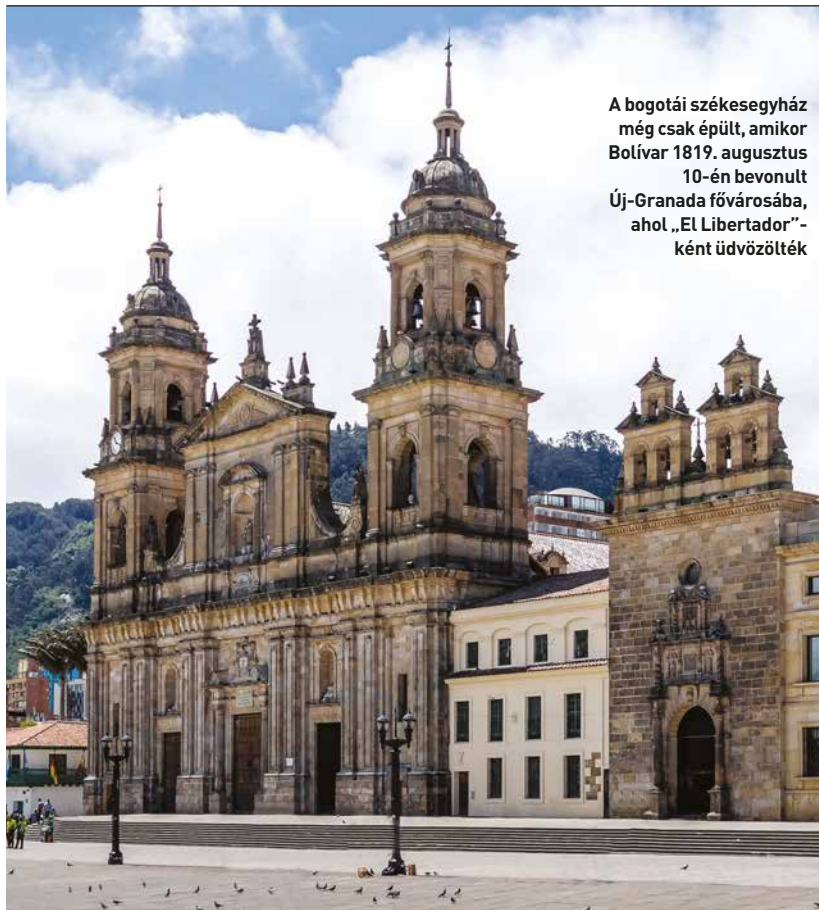
A Bogotától 70 mérföldre [112 km] északkeletre található Boyacá-hídnál zajlott le a sorsfordító csata Bolívar hazafias serege és a spanyol királpárti csapatok között 1819. augusztus 7-én

A „Libertador” serege átkel a kietlen Pisba-mocsáron 1819 júliusának elején – ahogyan egy évszázaddal később egy kolumbiai festő, Francisco Antonio Cano ábrázolta

SHUTTERSTOCK/DREAMTIME/BRIDGEMAN

A bogotái székesegyház még csak épült, amikor Bolívar 1819. augusztus 10-én bevonult Új-Granada fővárosába, ahol „El Libertador”-ként üdvözölték

A hazafiaknak a falu mindkét nembeli lakói adományoztak ruhá-neműt. A későbbi csatákban ezért női blúzt viselő katonákat is lehetett látni

veteránjaival együtt – győzelemhez vezetett.

A spanyolok – miután Vargasnál erőik egyharmadát elvesztették – nem voltak abban a helyzetben, hogy megvédjék Tunja városát, amelyet Bolívar elfoglalt, mielőtt felkészült a hadjárat később utolsóának bizonyult csatájára. Augusztus 7-én Bolívar hadserege Tunjától alig több mint 10 mérföldre [16 km-re] délre, a Boyacá-hídnál megütközött Barreiro embereivel. A csapatok létszáma megegyezett: Bolívaré 2850 fő volt, Barreiróé 2700 – ő tüzérséggel is rendelkezett. „Egy szuronyos roham döntötte el a csatát” – írta O’Leary, miután a királypártiak megadták magukat. A Bogotába, illetve délnyugatra vezető út nyitva állt.

Bolívar most arra készült, hogy az offenzívát kiterjessze Új-Granada délnyugati részére, a Karib-tenger partjára, Venezuelára és Ecuadorra is. Mindössze 75 nappal azután, hogy elindult a venezuelai síkságon fekvő Mantecalból, Bolívar megtörte a patthelyzetet. Augusztus 10-én bevonult Bogotába, az új-granadai alkirályság fővárosába, ahol „El Libertador”-ként („a Felszabadító”) üdvözölték.

Sorsfordító pillanat volt. Ahogy egyik parancsnoka másnap írta: „Kijelenthetjük, hogy Új-Granada felszabadítása egész Dél-Amerikáét elkerülhetetlenné tette.” 🌐

Daniel Rey
brit-kolumbiai író
és történész

DREAMSTIME

Július 6-án a csatarendbe állított sereg átjutott a hegylánc túloldalára. A megpróbáltatás véget ért. Bolívar diadalt aratott, serege azonban súlyosan kimerült és alultáplált volt.

Az volt a szerencsénk, hogy népszerűsítő kampányukat az új-granadai felföldeken meleg fogadtatásban részesítették a falusiak, akik korábban a királypártiak vehemens szónokleit hallgatták. A helybeliek baromfival, disznóhússal és *arepával* (kukoricalepény) etették, illetve *chichával*, egy kukoricamagból erjesztett szeszes itallal kínálták őket.

Bolívar serege – a meneteléstől kimerülten és a változó időjárástól bosszúsan – Socha falunál megpihent. A helyi asszonyok ingeket, nadrágokat, zubbonyokat és alsóneműt varrtak a csapatoknak, a polgármester és a pap pedig megparancsolta az egyháztagoknak – férfiaknak és nőknek egyaránt –, hogy adományozzanak ruhaneműt. Így aztán

a későbbi csatákban a hazafiak seregének egyes katonáit női blúzban lehetett látni.

„Védje meg a hazát!”

Július 20-án, Bonza síkságain előretörve, Bolívar csapatai összecsaptak a királypárti zászlóaljakkal, de jelentősebb harcra július 25-éig nem került sor.

Aznap volt Szent Jakabnak, Spanyolország védőszentjének, illetve – Bolívar vándorló hadseregéhez illőbb módon – a zarándokok ünnepe. Miután tutajokon átkeltek a Sogamoso folyón – ami a síkságok viszontagságai után gyerekjáték volt –, a hazafiak a Vargas-mocsárnál megtámadták a spanyolokat. A csata kiegyensúlyozott volt, amíg Bolívar parancsot nem adott egy újabb lovasági előrenyomulásra. A hagyomány szerint Bolívar odakiáltott a venezuelai *llanero*kat vezető Juan José Rondónnak: „Ezredes, védje meg a hazát!” Közbelépésük – a Brit Légión higgadt waterloo-i

A szövetséges légierők szerepe a náci Németország legyőzésében

A légi hadviselés szerepéről immár egy évszázada ütköznek a vélemények, s még arról is megoszlanak az álláspontok, hogy vajon a légierők köszönhető-e a Harmadik Birodalom megsemmisítése.

Patrick Facon írása bemutatja a pró és kontra érveket

Fent:

A kevesek, akik a legtöbbet tették a sokakért: bevetésre siető Hawker Hurricane-bombázó pilóták 1940–1941 telén

Lent balról jobbra:

B-17F bombázók Schweinfurt felett 1943-ban; Szovjet bombázóraj Il-2 Sturmovik gépei támadják Berlint 1945-ben;

B-29-es nehézbombázók támadnak burmai célpontokat 1945-ben

AKG-IMAGES/INTERFOTO/WIKIMEDIA

Anáci Németország és a megszállt európai területek ellen indított légitámadások azon – a katonai és politikai vezetők körében akkoriban általánosan elfogadott – vélekedésre támaszkodtak, amely szerint intenzív és folyamatos légi bombázással megtörhető egy nemzet ellenállása. Ez a meggyőződés a modern hadviselési és technológiai eszközök hívei által kidolgozott elméleteken alapult. A teória követői azt vallották, hogy egyszerűen szakítani kell a szemükben már elavultnak számító ágyúk bevetésével, a szárazföldi és tengeri csatákat a történelem süllyesztőjébe kell küldeni, ugyanakkor a légi haderőnemet ruházták fel minden erénnyel. Úgy vélték, hogy a légierő adja majd a mindent eldöntő eszközt, amellyel képesek lesznek tartósan és mélyen aláásni az ellenséges társadalom alapjait és a büntudat érzését kikényszeríteni annak tagjaiból.

A Harmadik Birodalom egén 1940 és 1945 között vívott csaták ebbe a keretbe illeszkednek. A kérdés mind a háború idején, mind az azt követő évtizedekben viták tárgya volt. A légi haderőnemet hívei, egy mítosz alapjait lefektetve, azt állítják, hogy a náci Németországot a légierőnek köszönhetően sikerült legyőzni. Az ellenfeleik viszont határozottan tagadják ezt, szerintük a rendelkezésre álló eszközökhöz képest a légierő gyenge eredményt produkált. Mindkét nézet túlságosan leegyszerűsíti a dolgokat, a Reich területén folytatott légi offenzíva sokkal összetettebb és árnyaltabb volt, mint ahogy azt ezek a szélsőséges vélemények sugallják.

Douhet hadviselési doktrínája

Azokat, akik a légierő diadalát hirdetik, az a tény befolyásolta, hogy a hagyományos hadsereg képtelennek bizonyult az első világháborúban kialakult folytonos és megerősített frontvonalak áttörésére. A lövészárokharcok során elpusztult milliók értelmetlen halála alátámasztotta azt a nézetet, hogy a mindenféle akadályokat kijátszani képes repülőgép lehet a döntő fegyver, amely egyenesen a hadviselő nemzetek szívébe hatol, és a segítségével le lehet győzni azokat anélkül, hogy az érintett ország területét megszállnák.

Ezzel szemben a valóság az, hogy London és néhány más angliai város bombázása összességében csalódást keltő eredménnyel járt. Ugyanez volt a helyzet az antant bombázóinak német városok ellen intézett támadásaival.

Mindazok, akik ezt a stratégiát szorgalmazták, úgy vélték, hogy a La Manche csatornán vagy a Rajnán túl élő, magukat védettnek érző lakossággal is éreztetni kell a háború súlyát.

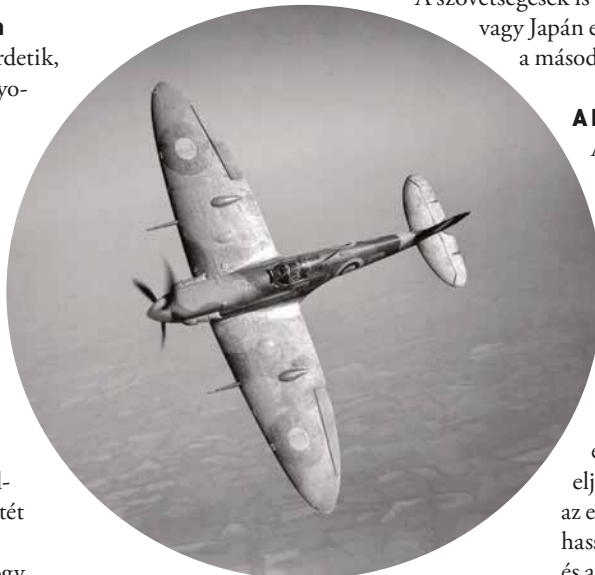
A húszas–harmincas évek folyamán a stratégiai légi hadviselés elképzelése rendkívüli népszerűségnek örvendett. Az ezzel kapcsolatos többé-kevésbé koherens elméleteket az olasz Giulio Douhet tábornok gyűjtötte össze, aki úgy vélte, hogy a nehézbombázók képesek pusztító és meghatározó csapást mérni az iparra, a termelési rendszerekre és a civilek moráljára. A szárazföldi és a tengeri erőknél védekező szerepet szánt, miközben a légierő az első számú támadó fegyverre lépett elő, így Douhet stratégiája nemcsak eretneknek tűnhetett ellenfeleinek szemében, hanem komoly konfliktusokat robbantott ki a hagyományos hadseregek vezetőivel.

Douhet szerint a stratégiai bombázásnak elrettentő hatása van, amivel meg lehet akadályozni az adott konfliktus eldurvulását, ugyanis a kemény megtorlástól való félelem miatt a nullára csökken az ellenfél támadási kísérleteinek valószínűsége. Döntő fegyvernek tekintette, amely lehetővé teszi a támadónak, hogy ő mérje az első csapást, és ezzel pszichológiai sokkhatást váltson ki az ellenséges városok lakosságából. Ezzel a módszerrel már csírájában el lehet fojtani egy olyan háborút, mint a Nagy Háború, és elkerülhető a több millió áldozat. A háborúhoz való jog a hagyományok szerint sosem zárta ki a civilek életének kioltását vagy megsebesítésüket. Háborús konfliktus idején a lakosság védelmét szolgáló alapelveket, ha úgy hozza a helyzet, betartják, de nem törekszenek mindenáron ezek tiszteletére.

A szövetségesek is ezzel igazolták a német városok vagy Japán ellen alkalmazott módszereket a második világháború idején.

A brit és az amerikai megközelítés

A Douhet-féle doktrína viszont még inkább inspiráló volt az angolszás pilóták számára, mert mindkét ország – Nagy-Britannia és az Egyesült Államok – stratégiai kultúrája a fegyveres erők teljesítményén alapszik, amelynek révén kisebb-nagyobb távolságról is meg tudják védeni a partjaikat, és a lehető legmesszebbre tudják eljuttatni országuk csapatait, hogy az ellenséget a saját területén támadhassák meg. Ugyanakkor az amerikai és a brit légierő tisztjei meggyőződésük szerint szükségesnek, sőt elengedhetetlennek tartották, hogy ilyen küldetéseket részt vegyenek. Ez igaz volt a brit Hugh Trenchard vagy az amerikai Billy Mitchell tábornokra.

A Spitfire építéskor a Supermarine S6B hidroplán terveit használták fel. 1938-ban kezdte meg aktív szolgálatát az RAF-ben, és a fejlesztéseket követően az első típus 580 km/h végsebessége a későbbi Spitfire XIV 710 km/h-s sebességéig folyamatosan emelkedett

Felszállásra gyülekeznek a szövetséges bombázók – háttérben egy Halifax-gép

A brit stratégiai bombázás hívei már az első világháború idején elkezdtek megvetni ennek a légi hadviselési gyakorlatnak az alapjait az Independent Air Force megalapításával. Az 1918-ban felállított brit légi haderőnem, a Királyi Légierő (Royal Air Force, RAF) parancsnoki feladatait Trenchard tábornok, a légierő első vezérkari főnöke látta el, aki kijelentette, hogy ha háborúra kerül sor, szét fogja zúzni a városközpontokat, ha ott katonai célpontok rejtőznek, beleértve a gyárakat is. Trenchard 1928. májusi memoranduma a lehető legvilágosabban kimutatta, hogy sokkal könnyebb megtörni a civilek morálját, mint egy épp hadjáratot végrehajtó hadseregét. Egyértelmű, hogy a brit stratégiai bombázással kapcsolatos doktrína már a konfliktus kitörése előtt is az ellenség erkölcsi erejének megtörésére irányult.

Az Egyesült Államokban William Sherman ezredes, aki az 1920-as évek második felében a Légi Hadtest Harcászati Iskolájának professzora volt, nem rejtette véka alá, hogy „a jövőbeni háború egyetlen eleme sem jelez előre olyan szörnyű következményeket, mint amelyeket a meglepetésszerű támadások [...], amelyeket a repülőgépekről intéznek majd a felkészületlen civil lakosság ellen”. Az amerikai légi hadviselési doktrínának megfelelően született meg azután az a stratégia, amelyet a háború során Amerika ellenfelei is megtapasztaltak.

Ugyanakkor az amerikaiak sokkal inkább az ipari háttér megsemmisítésére törekedtek, semmint a civil lakosság bombázására, amit erkölcstelennek tartottak. Ennek megfelelően az amerikai offenzívák a gazdasági és ipari központok ellen irá-

nyultak, mivel úgy tartották, hogy a beszállító ipart kell tönkretenni, megsemmisíteni az olajtartalékokat, a nyersanyagkészleteket, vagy magát a közlekedési rendszert. Úgy gondolták, hogy ezzel láncreakciót válthatnak ki az ellenség hadigépezetében: az üzemanyag-tartalékok kimerülése megbénítja mind a fegyveres erőket, mind az ellenfél gazdaságát. A speciális termékeket előállító üzemek elpusztítása, mint például a golyócsapágygyártásé, amely egyetlen dél-németországi városba, Schweinfurtba koncentrálódott, szintén komoly következményekkel járhat.

Az 1930-as évek második felétől a brit és az amerikai légierő vezetői információkat kezdtek gyűjteni a jövőbeni ellenfél gyenge pontjairól, és anyagokat állítottak össze több száz, a Reich területén fekvő célpontokról. Egyúttal olyan eszközök kifejlesztésén kezdtek el dolgozni, amelyek képesek stratégiai jellegű feladatok teljesítésére, konkrétan nagy hatótávolságú, négymotoros, nehézbombázó repülőgépek tervein. Ilyen volt a Lancaster, a Halifax és a Stirling Nagy-Britanniában; a B-17 Flying Fortress (Repülő erőd) és a B-24 Liberator, nem is beszélve a B-29 Superfortressről, amely majd egy későbbi időpontban távoli küldetést fog végrehajtani, méghozzá Japán rendszeres bombázását.

Háború a német munkás ellen

Churchill fejében már az angliai csata végén megszületett egy légi offenzíva terve Németország és a megszállt Európa ellen. Mivel a szárazföldi és tengeri haderőnem tétlenségre

Erhard Milch tábornok napiparancsát hallgatják a Luftwaffe stúkapilótái a norvégiai Trondheimben, 1940-ben

WIKIMEDIA

volt kárhozható, a brit miniszterelnök úgy döntött, a Királyi Légierő bombázóparancsnokságára (Royal Air Force Bomber Command) bízta, hogy mutassa meg a Wehrmacht nyugati hódításai után magát biztonságban érző német polgári lakosoknak, mit is jelent a háború. Az 1941 tavaszától indított kisebb éjszakai támadások Európa légtérében elsősorban az olajipari és repülőgépjárat üzemekre irányultak. Ugyanakkor a britek e célzott támadások végrehajtása közben súlyos technikai nehézséggel szembesültek, amely módszereik alapos átgondolására készítette a brit légierő vezetőit. 1942 elején úgy döntöttek, hogy bizonyos területekre koncentrált támadásokat indítanak, arra számítva, hogy a robbanó- és gyújtóbombák tömeges ledobásával kettős célt érhetnek el: elpusztítják a városokba telepített ipari és termelőkapacitást, amelyeket közvetlen támadással nem tudtak elérni, illetve végzetes csapást mérnek a lakosság moráljára.

Churchill tudományos tanácsadója, lord Cherwell alapos vizsgálódás után végül arra az eredményre jutott, hogy az ipari rendszer legsérülékenyebb láncszeme nem a nyersanyagteralék, nem is a feldolgozó- vagy összeszerelő üzemek, hanem a gyárban dolgozó munkás. A napról napra totálisabbá váló háború közegében így a brit szőnyegbombázások a civilek pszichológiai megtörését vették célba. A Királyi Légierő vezérkarának az ország legfőbb politikai vezető testületeivel és tudomá-

nyos szaktekintélyeivel együttműködve kidolgozott 1942. február 14-i irányelve kérérelhetetlen logikára épült. A stratégiai légi offenzíva legfőbb feladatáknak a német munkások moráljának aláásását határozta meg. Úgy becsülték, hogy az ország 58 legnagyobb városa ellen tizennyolc hónapon keresztül fenn-tartott légi csapás, amely mintegy 22 millió embert érinthet, elveszi majd a német nép harci kedvét. 1942 végén Charles Portal tábornok, a RAF vezérkari főnöke egyértelműen megfogalmazta ezt a célt. Portal óriási, bombázókkal végrehajtott hadjáratot tervezett 1943-ban és 1944-ben. Elrendelte, hogy a bombázóparancsnokságnak 25 millió németet kell megfosztania az otthonától, 900 ezer főt meg kell ölnie és legalább egymilliót kell megsebesítenie.

Az offenzíva irányítását Arthur Harris tábornokra bízták, akit 1942 februárjában neveztek ki a parancsnokság élére. A rendkívüli ügybuzgalmáról és macacsságáról elhíresült tábornoknak meggyőződése volt, hogy pusztán a légierő bevetésével megnyerheti a háborút. Tömeges támadásokat indított, mint amilyen az első is volt, 1942. május 30-án, amikor is ezer gép bombázott egyetlen várost, Köln-t.

Az amerikaiak légi stratégiájának koncepciója szöges ellentétben állt a britekével. A Nagy-Britanniába 1942 első heteiben megérkező amerikai 8. légi hadsereg tagjai olyan harcéljárás kívántak alkalmazni, amely komoly kétségeket ébresztett a brit

Királyi Légierő berkeiben. Az amerikai légierő vezetői az éjszakai támadások helyett a nagy magasságban végrehajtott nappali csapásokat részesítették előnyben, amikor pontosabban célozhattak a bombáikkal. A 8. légi hadsereg parancsnoka, Eaker tábornok, hasonlóan Douhethoz, mindig is az egyfajta légi cirkálóknak tekintett nehézbombázók szükségességét hangsúlyozta az ellenség védekezésének megtörésére. Meg volt róla győződve, hogy a zárt kötelékben repülő négymotoros gépek, amelyeket több száz géppuska véd, elérhetik a kívánt célt. Az elképzelés alapján egyetlen elvre épült: a hadműveletekben részt vevő bombázó repülőgépeknek nincs szükségük kíséretre az ellenséges elfogó vadászgépekkel szemben.

Kombinált légi offenzíva

1942-ben a Németország elleni légi offenzíva még korai szakaszában járt. Miközben a bombázóparancsnokság egyre intenzívebb támadásokat intézett a Reich városai ellen, az amerikai 8. légi hadsereg inkább a megszállt Európát vette célba. Csak 1943 januárjában támadott közvetlenül németországi területeket, amikor döntő fordulat következett be az angolszász stratégiában. A szövetségesek casablancái konferenciáján a britek és az amerikaiak ugyanis úgy döntöttek, hogy a hadászati bombázó offenzívát beépítik Nyugat-Európa visszafoglalásának folyamatába.

A Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottsága, a szövetségesek legfőbb stratégiai szintű katonai vezetési szerve igyekezett összekapcsolni az amerikai és a brit légierő hadműveleteit. Ezt a kombinált légi offenzíva keretében képzelték el, amelynek az volt a kitűzött célja, hogy a folyamatos, éjjel-nappali bombázással egyetlen percnyi pihenőt se hagyjanak a náci Németországnak. A júniusban kiadott Point-blank elnevezésű parancs pontosította a művelet stratégiai céljait a Casablancában meghatározott alapelvek szerint. Harris és Eaker kapta feladatul a náci ipari tartalékainak (olaj, gumi, hajógyárak, csapágyak) megsemmisítését. A tervezett partraszállás fényében a parancs azt is előírta, hogy a levegőből száműzni kell a Luftwaffét. A stratégiai bombázás történetében az 1943-as év a teljesítmény jelentős emelkedését mutatta, de ugyanakkor súlyos vereségeket is hozott a szövetségesek számára. Tavasszal Harris elindította a Ruhr-vidék elleni ütközetet, amelytől döntő eredményt várt. A hamburgi csata (július–augusztus) szélsőséges agresszióba torkollott, hatalmas veszteséget mért a civil lakosságra, és bár aggodalommal töltötte el a náci államot, nem kény-

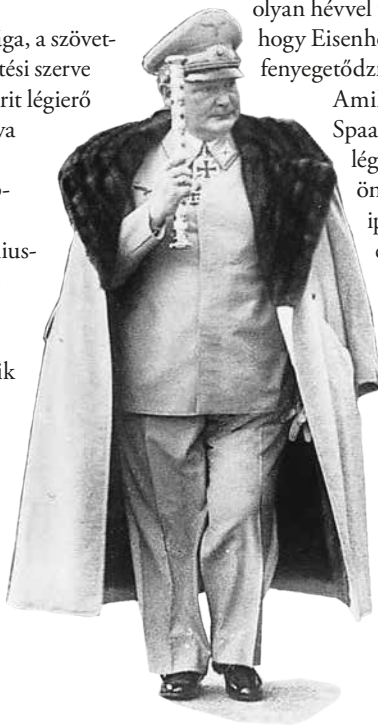
szerítette térdre Németországot. De még ennél is rosszabb volt, hogy októberben Eaker komoly vereséget szenvedett a schweinfurti csapágyüzem ellen indított támadás során, amelyben a bevetett bombázók 20 százalékát elvesztette. Emiatt az amerikaiak leállították a Németország belseje ellen intézett csapásokat és felülbírálták a teljes stratégiát. A fő cél az ellenséges vadászgépek semlegesítése lett, a stratégiai bombázók és az őket egyre messzebbre, 1944 tavaszán már egészen Berlinig kísérő vadászgépek közös bevetésével. Ennek köszönhetően a Jagdwaffe (a német vadászrepülő fegyvernem) jelentős veszteségeket szenvedett el az év folyamán.

1943–1944 telén a szövetségesek stratégiai légijerőjének vezetőit, akik értesültek az európai partraszállás tervéről, aggodalommal töltötte el, hogy erőiket 1944 áprilisától teljes mértékben Eisenhowernek, az Overlord hadművelet parancsnokának kell alárendelniük. Ennek következtében együttműködés alakult ki a két légierő tábornokai között, akik mindenáron be akarták bizonyítani a bombázások hatékonyságát és a nagy partraszállási hadművelet szükségtelenségét. Harris ezért 1943 novemberétől 1944 áprilisáig bevetette a bombázóparancsnokság erőit a berlini csatában, de nem sikerült nagyobb eredményt elérnie, azaz meggyengítenie a Harmadik Birodalmat, viszont elvesztett közel ötszáz bombázót. A repülőtábornokok olyan hévvel tiltakoztak a nyugat-európai partraszállás ellen, hogy Eisenhower kénytelen volt többször is a lemondásával fenyegetőzni.

Amikor 1944 szeptemberében Harris és Carl Spaatz, az Európában harcoló amerikai stratégiai légierő parancsnoka visszakapta hadműveleti önállóságát, a közlekedési hálózatot és az olajipari üzemeket kezdte támadni, és a hadművelet eredményei vitathatatlanok voltak és döntő hatással bírtak. Nem sokkal azelőtt, hogy a nyugati szövetségesek 1945 tavaszán átkeltek a Rajnán, még egyszer megpróbálták kicsikarni a kapitulációt Németország nagyvárosainak (Drezda, Lipcse és Chemnitz) bombázásával, illetve néhány gigantikus hadművelet kidolgozásával, amelyeknek célja az lett volna, hogy meglepetésszerű légitámadásokkal gyűrjék le Németországot.

Szemfényvesztés

A stratégiai bombázás hatásainak értékeléséhez először is azt kell megvizsgálnunk, hogy milyen ütemben nőtt a szövetségesek ereje. Az 1940 és 1945 között Európára ledobott 2,7 millió tonnányi bombából – ebből 500 ezret egyébként Franciaországra – több mint 1,7 milliót a háború első két évében szórtak le, a csúcspont 1944

Göringet 1935-ben nevezték ki a Luftwaffe, a német légierő főparancsnokává, így ő irányította a Lengyelország és Franciaország elleni támadásokat. A Luftwaffe 1940 augusztusában kezdte meg a nagybritanniai inváziót előkészítő bombázását. A terv kudarcba fulladt, és ezt Hitler soha nem tudta megbocsátani

jelentette 1,2 millióval. A statisztikák azt mutatják, hogy az angol–amerikai légi hadjárat intenzitása csak fokozatosan növekedett, és maximális mértékét elég későn érte el.

A német háborús termelés adatai szintén érdekes számokat produkáltak. Például a harckocsik gyártási mutatószáma 81-ről 536-ra nőtt 1941 és 1944 között; a repülőgépeké 97-ről 277-re ugyanebben az időszakban. Ugyanezt a jelenséget tapasztalhatjuk a kohászatban (1939-ben a mutatószám 100, 1944-ben 203) és a közlekedési eszközök esetében is (1939-ben a mutatószám 100, 1944-ben 255). A színesfémek ágazata már kevésbé változott.

A számok azt mutatják, hogy a légi bombázások közvetlen hatása elég korlátozottnak tekinthető. Ez az enyhén szólva furcsa jelenség főleg annak tulajdonítható, hogy a Hitlerhez hú Albert Speer, akit 1942 februárjában neveztek ki fegyverkezési miniszternek, a gyárak jó részét szétszórta és a föld alá rejtette, és úgy tűnik, a politikája hatékonynak bizonyult, még akkor is, ha a kivitelezése éveket vett igénybe és kezdetben a teljesítmény csökkenésével járt. A náci hadiipar gyártási kapacitásának növekedése a háborút megelőzően és annak első évében elvégzett jelentős beruházásoknak is köszönhető volt, valamint a Harmadik Birodalom iparfejlesztési politikájának. Moszkvai vereségükig a németek meg voltak győződve arról, hogy a háború rövid lesz, így nem is törekedtek minden rendelkezésükre álló eszköz bevetésére. Csak a sztálingrádi vereség és a totális háború meghirdetése után döntött úgy a náci rezsim, hogy minden tartalékát mozgósítja.

Ezt a megállapítást mindazonáltal árnyalni kell. Angolszász történészek legutóbbi tanulmányai szerint, ha a német haditermelést pusztán a kimeneti statisztikák alapján kívánjuk megítélni, akkor nem veszünk figyelembe egy fontos paramétert: a fegyvergyártás tervek szerinti növekedési ütemét. Richard Overy szerint semmilyen kétség nem férhet hozzá, hogy „a bombázások lassan, de biztosan tönkretették a jövőbeni termelés alapjait, és a támadások kumulatív hatásként törést okoztak a gyenge gyártási és elosztási hálózat szintjén, mely hálózatot az ipari rendszer hiányosságainak kompenzálására alakítottak ki. [...] A bombázások ellehetlenítették a későbbi racionalizálást.” Adam Tooze szerint, aki le akart számolni a „Speer-féle csoda” mítoszával, a hadiipar gyors növekedését – 1942 januárjában a mutatószám 100 volt, 1943 tavaszán pedig 230 – igen megállította a bombázóparancsnokság hadjárata a Ruhr-medencében. A Harris által hozott döntés, miszerint az erőt a városokra és a lakosságra koncentrálják, még a tábornok szerint is rossz volt, és nem tette lehetővé további előnyök kicsikarását.

A területbombázás (Area Bombing) keretében a nagyvárosok ellen vezetett támadások csupán 5 százalékkal vetették vissza a fegyvergyártást. Az ipari objektumok elleni csapások

már sokkal hatékonyabbak voltak. 1943 őszén a Luftwaffe vezetősége komolyan aggódni kezdett – és okkal – a repülőgépgyárakat ért amerikai bombázások miatt, amelyek jelentős mértékben csökkentették a leszállított repülőgépek számát.

A Reich közlekedési hálózatára mért csapások 1944 őszétől, amikor az angol–amerikai stratégiai légierők visszakapták hadműveleti döntési autonómiájukat Eisenhower-től, és 5000 repülőgép felett rendelkeztek, még komolyabb szerepet játszottak az ipari termelés összeomlásában. Csatornákat, vasúti pályákat, közutakat és értékes műtárgyakat semmisítették meg, Harris és Spaatz bombázói fokozatosan megbénították az ellenség hadigépezetét, ez pedig jól mutatja, hogy a Speer nevével fémjelzett akció, a gyárak szétszórta elhelyezése végül kettélű fegyvernek bizonyult. Az összeszerelő üzemekhez nem jutottak el a megfelelő szállítmányok, a harckocsik, repülőgépek, tengeralattjárók és egyéb fegyverek összeszereléséhez szükséges alkatrészek. A bombázások révén sikerült többé-kevésbé elválni az acélüzemek és öntödék nyersanyagszállítmányainak útvonalait is.

A szintén 1944 őszén indított másik offenzíva az összeomlás szélére sodorta a Harmadik Birodalmat. Bár az amerikaiak már a hadba lépés előtt tervezték, de csak jóval később, a háború idején kezdték el a támadásokat a romániai Ploieștiben található olajlelőhelyek ellen, hogy ezzel megfosszák a Wehrmachtot az üzemanyag utánpótlásától. Miután a város a Vörös Hadsereg kezébe került, a fő célpont a Reich területén szétszórta 18 hidrogénező (barnaszénből szintetikus benzint előállító) üzem lett. A gyártás, bár már 1944 tavaszán elkezdődött, de akkor még alig érte el az ugyanezen év végi termelés 20 százalékát. Működési és logisztikai problémák merültek fel a páncélos- és gépkocsizó alakulatoknál, ami jelentős mértékben gyengítette a Luftwaffe harci hatékonyságát, mivel nemcsak hogy nem tudta kedve szerint bevetni a repülőgépeket, de a hajózószemélyzet minősége is romlott az elégtelen kiképzés miatt.

Vitatott bombázások

A kevésbé látványos, közvetett hatások is pusztítóak voltak. 1943-tól, élénk viták után, a Luftwaffe elkezdte a Reich légtérének védelmére összpontosítani vadászrepülő-alakulatait, átengedve ezzel a szövetségeseknek a légi fölényt a szárazföldi frontokon a döntőnek bizonyuló 1944-es évben. A légi támadások olyan intenzívvé váltak, hogy Németország kénytelen volt minden tartalékát az elfogó vadászrepülőgépek gyártásának szentelni. Így viszont nem maradt elég eszköze arra, hogy bombázó repülőket állítson elő és ellentámadásba lendüljön. Ugyanezen okok hasonló hatást váltottak ki: a Reich közel 70 ezer légvédelmi löveget és több mint egymillió tüzért vetett harcba német földön, megint csak a nyugati és keleti front hátrányára. Végül közel kétmillió munkás, akik alapvető fontossággal bírtak volna a Reich ipara számára,

Arthur „Bombázó” Harris, a Királyi Légierő bombázóküldönitényének főparancsnoka

Douglas TBD-1 Devastator torpedóbombázók szárnyait hajtják ki az *Enterprise* fedélzetén a midwayi csata kezdetén

WIKIMEDIA

nem a gyárban dolgozott, hanem a bombák által megrongált városok százaiban takarította el a romokat.

A bombázások intenzitása ellenére a szövetséges légierőnek nem sikerült megtörnie a lakosság ellenállását. Tény, hogy a Németországot ért apokaliptiszis komoly aggodalmat keltett a vezetőkben, de a hatalom és a náci párt fel tudta használni a lebombázott németek haragját, gyűlöletét és ellenszenvét a szövetségesek ellen, és a lezuhant brit és amerikai repülőkatona meglenyelését is támogatta. A brit–amerikai támadások e tekintetben éppen ellenkező hatást értek el: felsorakoztatták a lakosságot a vezetők mögé, és nem lázadó, hanem ellenálló szellemű magatartást váltottak ki.

Már a háború vége előtt komoly kritikák érték a Németország ellen vezetett stratégiai légi támadásokat, először is a brit és amerikai szárazföldi haderőnem parancsnokai részéről, akik a 170 ezer brit és amerikai bombázó gyártására szánt összegeket inkább a harckocsik, szállító hajók és tehergépkocsik előállítására fordították volna. Egyesek azt állították, hogy ha ezt a politikát folytatták volna, akkor a partraszállásra már 1943-ban sor kerülhetett volna. A légi akciókat kísérő etikai viták szintén igen erőteljesek voltak. A háború végén indított támadásokat ért bírálatok, többek között Drezda lerombolása miatt, még Nagy-Britanniát is elérték. A német városok elpusztítását számtalan megfigyelő és elemző háborús bűnnek minősítette, ami kitöröl-

hetetlen nyomot hagyott a szövetségesek becsületén. Úgy vélték, hogy a támadások 350 ezer és 500 ezer közé tehető civil halálát okozták, még hozzá feleslegesen, a pusztításban felbecsülhetetlen építészeti és művészeti kincsek semmisültek meg, az európai lakosság jelentős része elszegényedett, és ez komoly politikai következményként meggyorsíthatta a kommunizmus terjedését ezekben a körökben.

Vitathatatlan, hogy a szövetséges bombázások nem érték el kitűzött céljukat, azaz nem gyűrték le végleg a Harmadik Birodalmat, amire a stratégiai légi támadások hívei számítottak. Németország ugyanis csak akkor kapitulált, amikor a szárazföldi haderők elfoglalták az országot. Az is igaz viszont, hogy a bombázások jelentős károkat és igen nagy szenvedéseket okoztak. A totális háború szerves részeként a légi csapások nem rengették meg a német gazdaságot. Ugyanakkor érdemes elgondolkozni azon is, hogy mi történt volna akkor, ha a náci Németország ipari termelése öt éven keresztül zavar nélkül, folyamatosan működött volna. ■

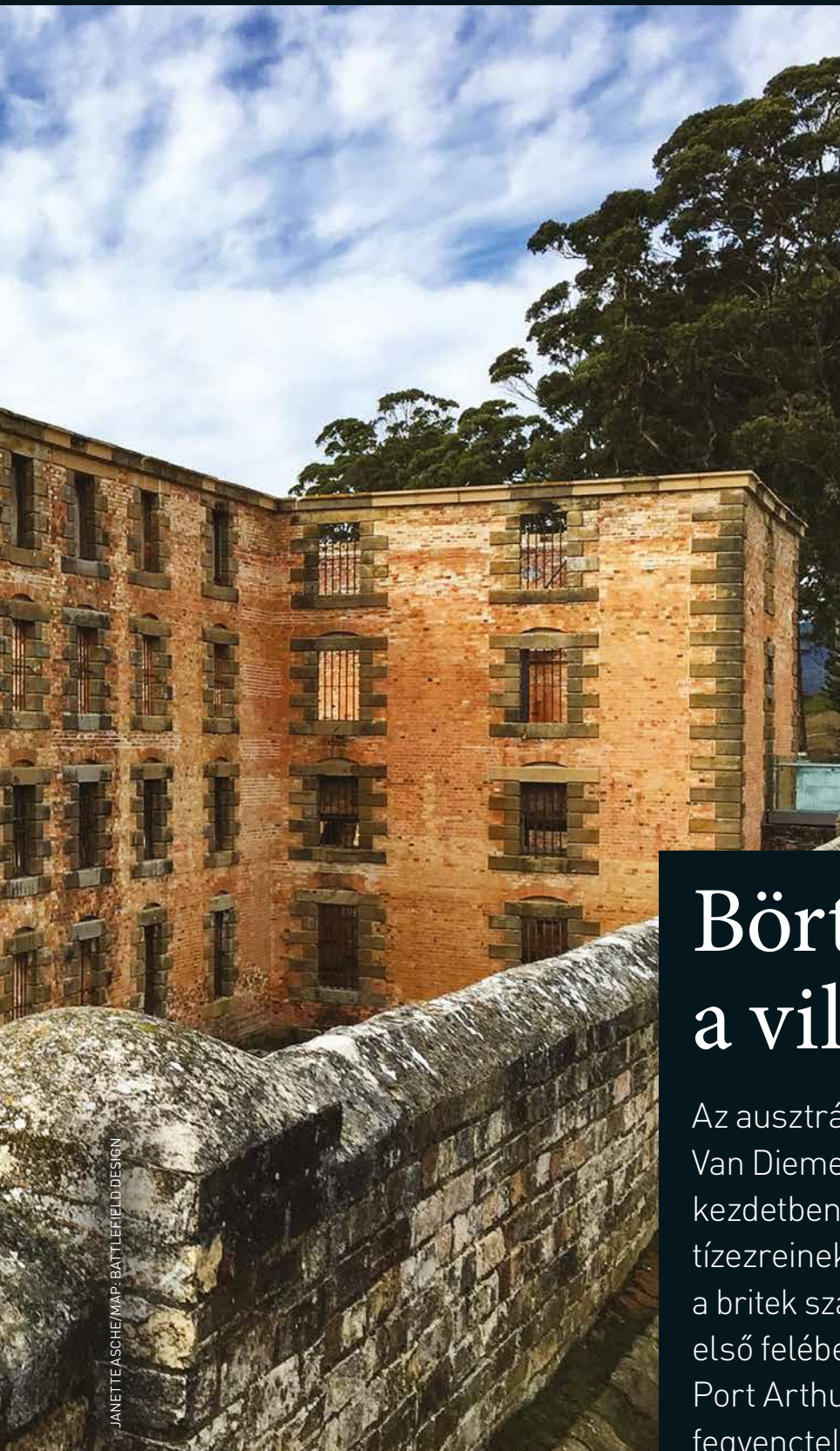
Patrick Facon (1949–2016)

a történelemtudományok doktora, a Service historique de la défense (Vincennes) légierő-kutatási főosztályának igazgatója volt. A légi hadviselés szakértőjeként számos könyv szerzője

A világ csodái

Port Arthur Ausztrália

JANETTE ASCHER/MAP: BATTLEFIELD DESIGN

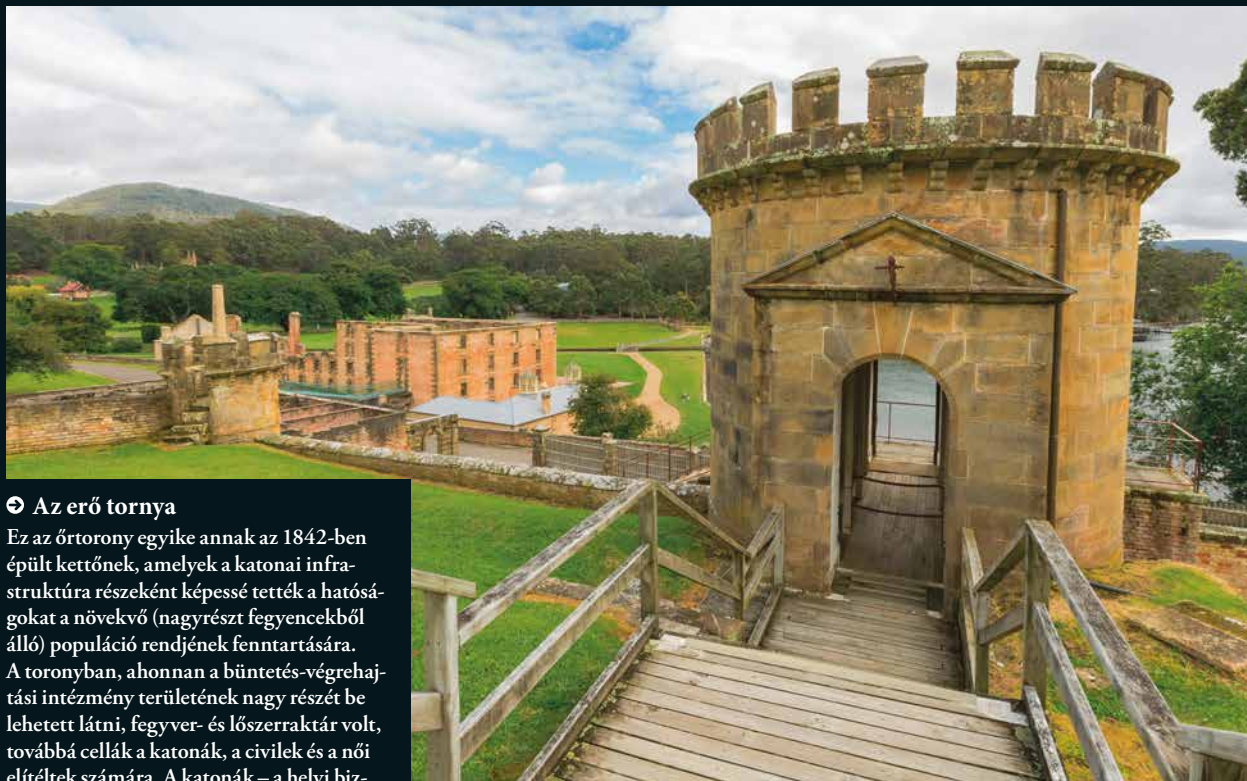
📍 Malomból börtön

A Tasman-félsziget partján fekvő Port Arthur öblét a ma „Fegyház” néven ismert, nagy, díszes téglapépület uralja. Az 1843-ban épült, malomnak és magtárnak szánt építmény a hely eredeti célját tükrözi: a munka (és szükség esetén korbácsolás) általi átnevelést. A Tasmaniába transzportált első elítéltek 1804-ben érkeztek ide. A sziget hamarosan Ausztrália legfőbb fegyenctelepévé vált, ahol a foglyok sokféle iparágban dolgoztak. Port Arthurt 1830-ban fatelepként alapították; később, ahogy az elítéltek létszáma 1100 fölé szökött, felvirágozott a hajóépítés, a kovácslás, a tégl- és cipőgyártás. Ám hamar világossá vált, hogy ez a malom nem használható, és 1857-ben az épületet több mint 600 elítélt szállásává alakították át.

Börtön a világ végén

Az ausztrál sziget, Tasmania – avagy Van Diemen-föld, ahogy az európaiak kezdetben ismerték – elítéltek tízezreinek volt célállomása, akiket a britek szállítottak ide a 19. század első felében. **Paul Bloomfield** Port Arthur máig kísértő fegyenctelepét vizsgálja meg →

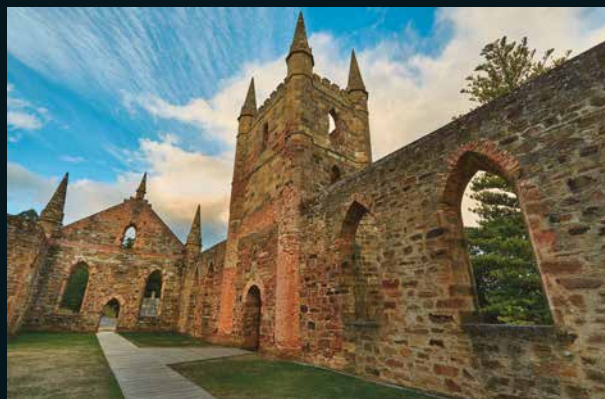

☛ Az erő tornya

Ez az őrtorony egyike annak az 1842-ben épült kettőnek, amelyek a katonai infrastruktúra részeként képezték a hatóságokat a növekvő (nagy részét fegyencekből álló) populáció rendjének fenntartására. A toronyban, ahonnan a büntetés-végrehajtási intézmény területének nagy részét be lehetett látni, fegyver- és lőszerraktár volt, továbbá cellák a katonák, a civilek és a női elítéltek számára. A katonák – a helyi biztonság fenntartásán túl – a szökevények felkutatásáért és elfogásáért is felelősek voltak.

☛ Spirituális útmutatás

Port Arthur 1837-ben épült tekintélyes (bár régóta romokban álló) temploma a büntetés-végrehajtási hatóságok alapelveire emlékeztet: a bűnözőket nem csupán büntetéssel és kemény munkával kell jó útra terelni, hanem a vallás segítségével is. A foglyok által épített, több mint 1000 hívőt befogadó templom az elítéltek munkájának szélesebb körű felhasználását is tükrözi: sok közhasznú építmény (pl. templom és híd) az ő kezük munkája.

☛ Távol az otthonról...

Port Arthur partjai mellett egy kis szigetet temetőnek jelöltek ki, innen a „Holtak szigete” név. 1833 és 1877 között több mint 1000 embert temettek ide, több ezer mérföldnyire otthonuktól és családjuktól. A temetőt több részre osztották fel. Az elítélteket a déli részre temették (legtöbbször jeletlen sírba), míg a halott katonák és civilek tiszteletére sírkövet is állítottak az északi részen. Az a néhány sírkő, amelyen ma is olvasható a felirat, megrendítő történeteket mesél e kietlen hely lakóiról.

📍 Nem menekülhatsz...

A Tasman-félszigetet ideális területként választották az elítéltek lakó- és munkahelyéül. A természeti erőforrásokban gazdag hely hajóval könnyen elérhető; a sziget fővárosától, Hobarttól való távolsága a 80 km-t sem éri el. Ám a szélein doleritszklák törnek akár 300 méter magasba a partot csapkodó hullámoktól, és kapcsolódnak a sziget többi részéhez a 30 méter széles Eaglehawk Neck földnyelven, amelyen a járőrözéshez elég volt néhány ór és kutya, hogy elkapják a szárazföldre szökni próbáló elítélteket. Több fogoly mégis megkísérelt meglépni ebből a zord környezetből. Kevésnek sikerült.

📍 Rabláncon

A sziget alkormányzója – akiről a fegyenc-telepet elnevezték –, George Arthur felfogásában ez a telep a „terror helye”, egyfajta „természetes fegyház” volt, ahol megrögzött bűnözőket lehetett tartani. Az elítélteket csoportosan küldték ki fát vágni a település körüli durva bozótba. Bár ténylegesen csak a legveszélyesebb bűnözőket láncolták meg, a körülmények – főként az első években – rendkívül brutálisak voltak.

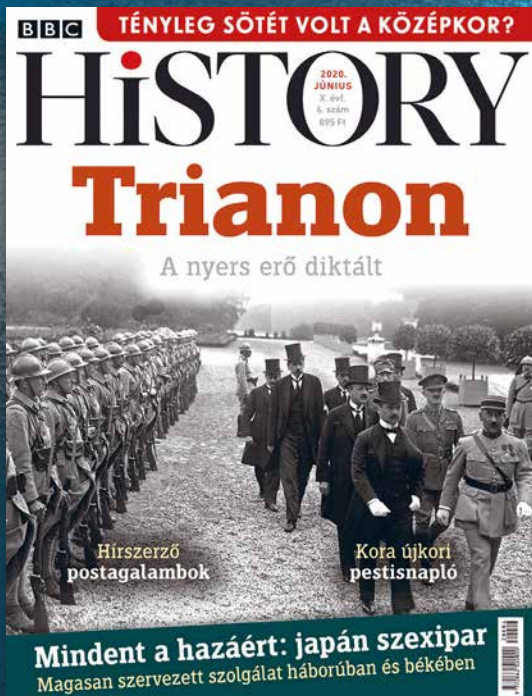

📍 Elkülönítve

A 19. század közepétől a bűnözők javító nevelésének filozófiája megváltozott: a hangsúly a testi fenyítésről a lelki büntetésre tevődött át. Az 1850-ben felépült elkülönítő börtön szárnyaiban magánzárkák sorakoztak, amelyekben a foglyokat napi 23 órán át elkülönítve tartották. Még a börtönkápolna padjaiban is válaszfalak voltak, hogy az istentisztelet alatt az elítéltek ne tudjanak beszélni egymással. 1853-tól már nem küldtek több fegyencet Tasmaniába. Az 1860-as évektől Port Arthur gyakorlatilag a termelést támogatni már nem képes, öregedő elítélt populáció jóléti társadalma lett. 1877-ig, amikor a fegyenc-telepet bezárták, mintegy 12 500 elítélt fordult meg itt. Ma a Világörökség része – megindító látványosság a látogatók számára. 🌐

Paul Bloomfield utazási és világörökségi szakíró és fotós, a *Where to Go When* című könyv (Lonely Planet, 2016) társszerzője

Ízelítő a BBC History júniusi számából

Trianonról – másképp

A trianoni békeszerződés észszerűtlen, erőből történő előkészítése és katasztrofális következményei számos összeesküvés-elméletnek szolgáltattak táptalajul. **Ormos Mária**, a decemberben elhunyt kiváló történész-akadémikus az etnikai összetétel radikális változásától a városok és gazdasági ágak eltérő fejlődésén át a magyar mentalitásig vizsgálja az elméletek valóságtartalmát. **Turbucz Dávid** cikkében Horthy Miklós fővezér és kormányzó korai, Trianon előtt és után elmondott beszédeivel foglalkozik.

Hírszerző postagalambok

Gordon Corera egy leleményes brit hadműveletről mesél, amely postagalambok segítségével kísérelte meg aláaknázni a nácik uralmát Európában. A szövegségesek létfontosságú információkat szereztek a megszállt Belgiumból, Hollandiából és Franciaországból.

Kéjipar Japánban

A második világháborús szexrabszolgaság csak a leglátványosabb és legborzalmasabb eleme volt az évszázadok óta intézményesített prostitúciónak. A történelmi gyökereket és jelenkori elágazásait **Ferber Katalin** vizsgálja meg.

Mennyire volt „sötét” a középkor?

Sok történész elutasítja a „sötét középkor” kifejezést, pedig lehet, hogy mégis ez a nehezen feltárható történelmi korszak legpontosabb meghatározása. **Thomas Williams** esszéjében vitába száll a többségi véleménnyel.

Mario Escobar

Bestseller
2019-ben!

www.kossuth.hu

Trianonra emlékezünk

